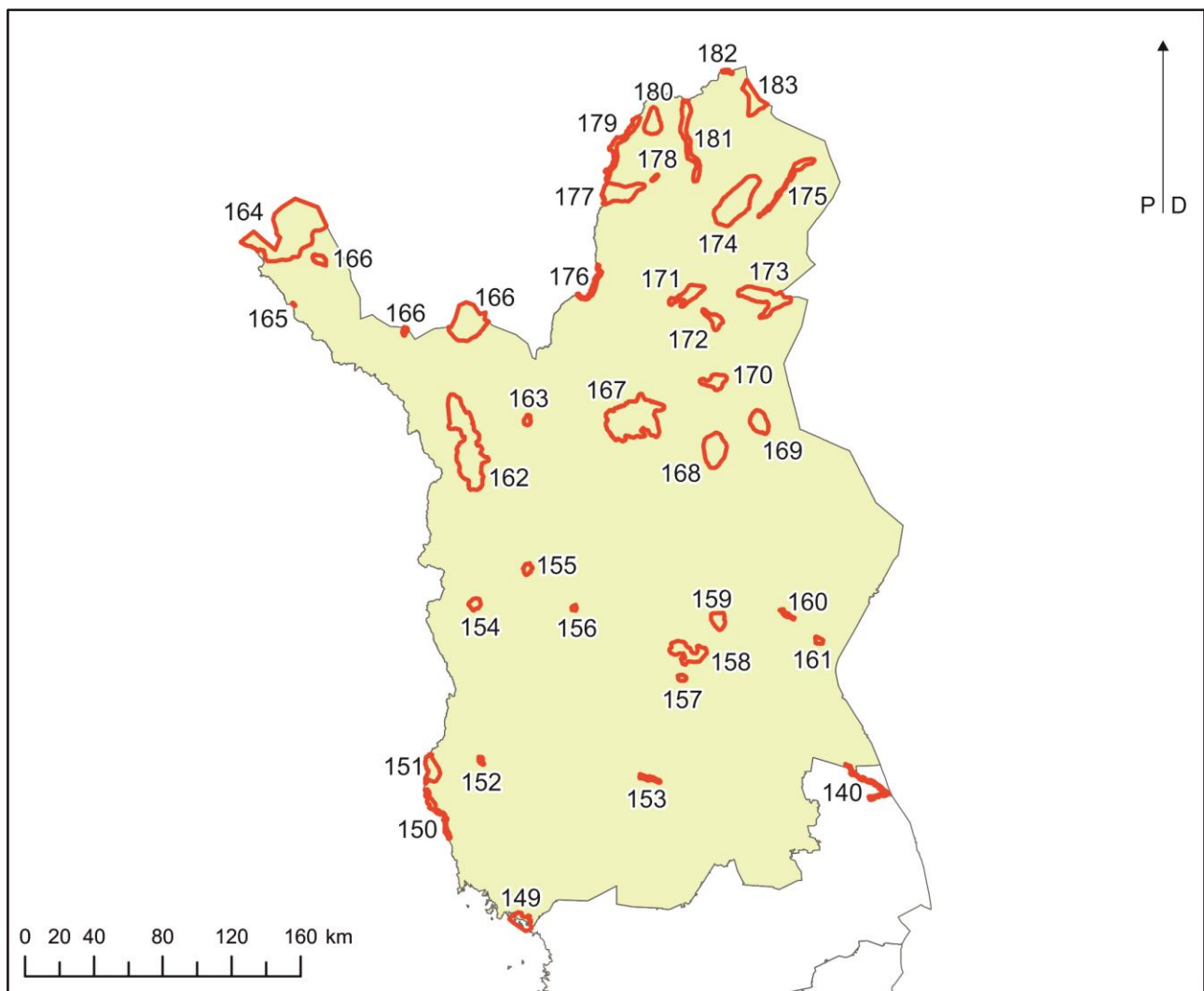

LAPPI – LAPPI

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (MAPIO-työryhmän ehdotus) © SYKE

Maakunnat – Lähde: Maanmittauslaitos

Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovllut (MAPIO-bargojoavkku evttohus) © SYKE

Eanangottit – Gáldu: Eanamihtidanlágádus

- 140. Oulankajoen ja Kittajoen koskimaisemat
- 149. Simon rannikon kulttuurimaisemat
- 150. Eteläisen Tornionlaakson maisemat
- 151. Aavasaksan maisemat
- 152. Lohijärven ja Leukumanpään kylämaisemat
- 153. Viirinkylän jokivarsimaisema
- 154. Venejärven kylämaisema
- 155. Kaukosen kylämaisema
- 156. Kieringin kulttuurimaisema
- 157. Javaruksen kylämaisema
- 158. Pyhätunturin maisemat
- 159. Kairalan ja Luiron kulttuurimaisema
- 160. Kuoskun kulttuurimaisema
- 161. Saijan kylämaisema
- 162. Ounas- ja Pallastunturien maisemat
- 163. Puljun erämaakylä
- 162. Ovnnes- ja Bállasduoddara duovdagat

164.	Käsivarren suurtunturien maisemat	164.	Giehtaruohttasu suorraduoddariid duovdagat
165.	liton palsasuomaisema	165.	litto balsajeagge duovdda
166.	Enontekiön poronhoito- ja kausiasutusmaisemat	166.	Eanodaga boazodoallo- ja jahkodatássanduovdagat
167.	Peurakairan luontaiselinkeinomaisemat	167.	Goddeskáiddi luondduealáhusduovdagat
168.	Nattastunturien ja Sompiojärven maisemat	168.	Náttažiid ja Soabatjávrru duovdagat
169.	Saaritunturien poronhoitomaisemat	169.	Suoloduoddara boazodoallo duovdagat
170.	Kaunispään tunturimaisemat	170.	Čáppoaivvi duottarduovdagat
171.	Inarijärven ja Juutuanjoen maisemat	171.	Anárjávrru ja Juvdujoga duovdagat
		171.	Aanaarjäävri ja Juvduu enâduvah
		171.	Aanarjääu'r da Juutuanjoogg kue'stelm
172.	Ukonjärven ja Myössäjärven maisemat	172.	Ádjájávrru ja Muoisejávrru duovdagat
		172.	Äijihjäävri ja Myössäjäävri enâduvah
		172.	Ukonjääu'r da Myössäjääu'r kue'stelm
173.	Paatsjoen ja Nellimin vesistö- ja asutusmaisemat	173.	Báhčáveaji ja Njellima čázádat- ja ássanduovdagat
		173.	Paččvei ja Njeellim čácádâh- ja aassâmenâduvah
		173.	Paaččjoogg da Njeä'llem čä'ccös- da aassâm kue'stelm
174.	Iijärven ja Tsiuttajoen luontaiselinkeinomaisemat	174.	Idjájávrru ja Čivttajoga luondduealáhusduovdagat
		174.	Iijäävri ja Čivtjuuvâ luánduiäláttâsenâduvah
		174.	Iijääu'r da Tsiuttajoogg luáttjie'llemvue'kk-kue'stelm
175.	Sevettijärven asutusmaisemat	175.	Čeavetjávrru ássanduovdagat
		175.	Čevetjäävri aassâmenâduvah
		175.	Če'vetjääu'r aassâm kue'stelm
176.	Inarijokivarren vuotuismuuton maisemat	176.	Anárjohleagi jahkodatjohtima duovdagat
177.	Ailikastunturin luontaiselinkeinomaisemat	176.	Aanaarjuhâpiállá varriistállâm enâduvah
178.	Kevon tunturiylängön maisemat	177.	Áilegasa luondduealáhusduovdagat
		178.	Geavu badjeeatnama luondduelahusduovdagat
179.	Tenonlaakson maisemat	179.	Deanuleagi duovdagat
180.	Paistunturien luontaiselinkeinomaisemat	180.	Báišduoddara luondduealáhusduovdagat
181.	Utsjokilaakson maisemat	181.	Ohcejohleagi duovdagat
182.	Alakönkään koskimaisema	182.	Vuollegeavgná guoikaduovdda
183.	Pulmankijärven tunturimaisema	183.	Buolbmátjávrru duottarduovdda

Kuva: Tapio Heikkilä

140. Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat

Oulankajoen ja Kitkajoen kosket ja kanjonit edustavat Kuusamon vaaraseutujen jylhää luonnonmaisemaa. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisemanähtävyys (Kuusamon kosket, 1995), jota laajennetaan huomattavasti. Uusi rajausta kattaa koko Kitkajoen varren Jyrävänjärveltä Oulankajoelle sekä Oulankajoen laakson Savilammelta Huotinnivaan.

Maakunta	Pohjois-Pohjanmaa, Lappi
Kunta	Kuusamo, Salla
Maisemamaakunta	Kainuun ja Kuusamon vaaramaa
Maisemaseutu	Kuusamon vaaraseutu
Pinta-ala	5 618 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 41 ha maatalousalueita: 27 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 5 023 ha rakennettuja alueita: 17 ha vesialueita: 511 ha

Luonnonpiirteet

Oulankajoen ja Kitkajoen vuolaat kosket ja jylhät kanjonimaiset muodostavat geologialtaan, geomorfologialtaan ja lajistoltaan arvokkaan kokonaisuuden, jonka luonnonhistoriassa yhdistyvät niin muinaiset kallio-perän prosessit, jääkauden jäljet kuin jääkauden jälkeinen kulutus ja kasaaminenkin. Geologisesti hyvin vanha Oulankajoki on kovertunut tertiäärikautiseen kallio-perän murrekseen, joka sijaitsee kulutuskestävyydeltään erilaisten dolomiittien ja kvartsiittien yhtymäkohdassa. Jääkauden aikana jäätikköjoet kasasivat Oulankajoen ja Kitkajoen laaksoihin paksuja sora-, hiekka- ja hietakerrostumia, joiden yhteyteen kehittyi monenlaisia jäänkontaktimuodostumia, kuten deltoja, kame-muotoja ja suppia. Jäätikön vetäytyttyä jokivesi on kovertanut hiekkapatjaan mutkikkaita uomia, joita ympäröivät noin 20–35 metriä korkeat törmät. Oulankajokilaakson geologisia erikoisuuksia ovat dolomiittikalliosta rapautuneet, hienoaineksista muotoutuneet vyörykeilat, joita esiintyy pienialaisina Oulangan kanjonin korkeiden ja jyrkkien rinteiden juurella.

Maisemanähtävyyden rajat seurailevat tiiviisti kallioreunaisia jokilaaksoja, joiden ympärillä on soiden ja pienten vesistöjen kirjomaa kumpuilevaa moreenimaata. Oulankajoki ja Kitkajoki virtaavat rotkomaisten laaksojensa pohjalla voimakkaasti meanderoiden. Jokien historiasta kertovat monet jokiuomasta irti kuroutuneet makkarajärvet eli juoluat, eroosiotörmät ja meanderisärkät. Oulankajoki on tunnettu äkillisistä tulvistaan, jotka voivat nousta paitsi keväisin ja syksyisin myös kesäisin runsaiden sateiden seurauksena. Jokilaakson jyrkkäpiirteisyys ja järvien puute korostavat alueen tulvaherkkyyttä. Pitkäaikaisseurannoissa Oulankajoen tulvahuippujen on kuitenkin havaittu madaltuneen.

135 kilometriä pitkä Oulankajoki kuuluu Koutajoen vesistöön, joka laskee Vienanmeren Kantalahteen. Joesa on runsaasti koskia, joista suurimmat ovat matkailunähtävyyksinäkin kuuluisat Taivalköngäs ja Kiutaköngäs. Oulankajokeen laskee maisemanähtävyyden alueella joitakin sivujokia, kuten Savinajoki ja Aventojoiki sekä Räväjärvestä ja Keltinkijärvestä alkunsa saava Kitkajoki. Sivujoista etenkin Kitkajoki on Oulankajoen lailla runsaskoskinen. Alueen joet ovat kirkasvetisiä ja vähäravinteisia.

Oulanka- ja Kitkajoen laaksoja ympäröiviä luonnontilaisia metsiä leimaa runsas lehtoluonto. Rotkomaisten laaksojen poikkeukselliset ilmasto-olosuhteet ovat luoneet suotuisat olojat arvokkaalle reliktikasvillisuudelle, ja alueella kasvaa useita harvinaisia kasvilajeja. Pienilmastojen vaihtelusta johtuen rotkolaaksojen pohjois- ja eteläseinämillä voi olla keskenään täysin erilaista varjo- ja paisterinteiden lajistoa. Kasvillisuuteen vaikuttavat myös alueen kalkkipitoiset kivilajit sekä jokiekosysteemin dynamiikka. Lisäksi Oulankalla kasvaa rinnakkain eteläisiä, pohjoisia ja itäisiä lajeja, jotka esiintyvät alueella levinneisyysalueensa äärirajoilla. Lajistoltaan merkittäviä ovat myös jokivarsien tulvametsät ja -pensaikot, joiden kasvillisuus on vyöhykkeistä ja erityisen edustavaa. Alueen eläimistö on tunnusomaista havumetsävyöhykkeen lajistoa monine nisäkkäineen, kahlaajineen sekä aarniometsien lintulajeineen. Oulankajoen arvokkaimpiin lajeihin kuuluu taimen, joka nousee jokeen Venäjän puolella sijaitsevassa Pääjärvestä.

Oulankajoen ja Kitkajoen jokilaaksojen maisemanähtävyys kuuluu Oulangan kansallispuistoon, joka rajautuu Venäjän puolella sijaitsevaan Paanajärven kansallispuistoon.

Kulttuuripiirteet

Oulanka- ja Kitkajokien laaksot ovat historialtaan monikerroksista eränkävynnin, poronhoidon ja metsätalouden maisemaa. Oulankajoki on osa ikivanhaa vesireittiä Vienanmeren ja Pohjanlahden välillä, ja sen laaksosta tunnetaan useita kivikautisia asuinpaikkoja. Kivikautiset muinaisjäännökset ovat keskittyneet etenkin Kiutaköngään, Savilammen ja Huotinniemen ympäristöihin. Historiallisen ajan muinaisjäännöksiä alueella ovat Salpalinjaan kuuluvat Kiutaköngään linnoitteet, joihin kuuluu kenttälinnoitettuja taisteluhautoja ja erillisiä ampumapesäkkeitä. Kiutaköngään opastuskeskuksen vieressä on entisöity tuliasema.

Jokilaaksojen ikonisinta kulttuurimaisemaa ovat tulvaniityt, joista on kerätty heinää vielä toisen maailmansodan jälkeen. Osaa alueen niityistä hoidetaan edelleen niittämällä, ja jokien varsilla on säilynyt useita arvokkaita perinnebiotoopeja. Valtakunnallisesti arvokkaiksi perinnebiotoopeiksi on määritelty Haaralammen tulvaniityt, Kiutakankaan niityt ja Isoniemi. Niittyjen yhteydessä on säilynyt vanhoja latotyyppejä edustavia latoja.

Oulankajokea on käytetty 1900-luvun alussa Venäjälle myydyin puutavaran uittoväylänä, ja alueella on edelleen savottakämppien raunioita. Lisäksi alueella on vanhoja kämppiä, joista osa on nykyisin retkeilykäytössä. Retkeilijöiden käytössä olevista kämpistä Puikkokämpä on pystytetty alkujaan porokämpäksi ja Taivalköngään kämpä viljavarastoksi. Juumassa sijaitseva Siilastupa on rakennettu välirauhan aikana kenraali Ensio

Siilasvuon kalamajaksi. Kitkajoen Myllykosken vanha mylly on entisöity retkeilijöiden käytössä olevaksi päivätuvaksi.

Oulankajoen alue on matkailullisesti merkittävä. Maisemanähtävyyden alueella on runsaasti retkeilyreittejä sekä niihin liittyviä rakennuksia ja rakenteita. Reiteistä kuuluisin ja historiallisesti arvokkain on Karhunkierros, joka merkittiin maastoon 1950-luvun puolivälissä. Osittain vanhoille poronhoitajien ja kalamiesten reiteille linjattu Karhunkierros kulkee jokien vartta myöten Savilammelta Kiutaköngäälle ja edelleen Juumaan. Oulanka- ja Kitkajoki ovat myös suosittuja melontareittejä sekä kalastuskohteita. Oulanka sai vuonna 2002 Maailman luonnonsuojeluliiton (WWF) PAN Parks -sertifikaatin tunnustuksena erinomaisesta luonnonsuojelun ja kasvavan luontomatkailun yhteen sovittamisesta.

Maisemakuva

Oulanka- ja Kitkajoki virtaavat jylhäpiirteisessä vaaramaisemassa Kuusamon koillisosassa. Jokien maisemalle tyypillisiä erityispiirteitä ovat rotkolaaksot, joiden pohjalla joet kulkevat voimakkaasti mutkitellen ja useiden koskien läpi juosten. Alueen maisemassa näkyy monien luonnonhistoriallisten prosessien yhteisvaihtelu. Oulankajoen kanjoni on syntynyt kallioperän murrelaaksoon kahden erityyppisen kivilajin yhtymäkohtaan, ja laakson pohjalla on mittavia jääkauden aikana kasautuneita hiekkamuodostumia sekä kallioisia könkäitä. Joet virtaavat laaksojen pohjilla korkean puuston ja laajojen tulvaniittyjen ympäröiminä. Alueen vivahteikas paikallisilmasto ja kalkkipitoinen kallioperä näkyvät maisemassa monipuolisena ja monin paikoin rehevänäkin kasvillisuutena.

Oulankajoen ja Kitkajoen elinkeinohistoriasta kertovat lukuisat tulvaniityt, jotka muodostavat vanhoine latoineen ja perinteisen heinätalouden synnyttämine lajistoineen ainutlaatuisia maisemallisia ja ekologisia kokonaisuuksia. Alueen matkailun historia on pitkä, ja jokien varressa sijaitsee ikoniseksi muuttuneita koski-kohteita, kuten Oulankajoen Kiutaköngäs. Jokilaaksojen vanhat metsä- ja porotalouteen liittyneet kämpät on integroitu onnistuneeksi osaksi alueen matkailupalveluita.

Arviointi

Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat ovat arvokas maisemallinen ja luonnonhistoriallinen kokonaisuus, joka esittelee Kuusamon vaaraseudun jylhiä luonnonpiirteitä edustavimmillaan. Jokilaaksojen arvot perustuvat alueen geologiseen ja geomorfologiseen historiaan, monipuoliseen kasvillisuuteen, jylhiin rotkolaaksojen ja könkäitten ainutlaatuisiin maisemiin sekä vanhojen tulvaniittyjen perinnebiotooppeihin. Alue on tunnettu matkailukohde, jota halkoo kuuluisa kävelyreitti, Karhunkierros. Luonnonsuojelu ja kasvava luontomatkailu on sovitettu alueella yhteen esimerkillisesti. Oulankajoen luonnonmaisemat ja kulttuurimaisemat on nimetty yhdeksi Suomen 27 kansallismaisemasta.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 23 kohdetta

Arvokkaat perinnebiotoopit: Haaralammen tulvaniityt; Kiutakankaan niitty ja Isoniemi; Runsuniitty; Kiutavaaran tulvaniittysaari; Runsulamminkankaan niitty; Taipaleennivan niitty; Merenojansuun niitty; Alaniemi; Kärpäskelhän tulvaniityt; Savilammen suoniitty

KPU Kansallispuistot: Oulangan kansallispuisto

HSO Harjunsuojeluohjelma: Oulankajoen laakso

SSO Soidensuojeluohjelma: Juhtivaaran suot; Sirkkapuron alue; Pesospuron suot–Kulmakkosuo

KOS Koskiensuojelulla suojellut vesistöt: Koutajoen vesistö

Ramsar-alueet: Oulangan kansallispuisto

IBA Kansainvälisesti arvokkaat lintualueet: Oulanka–Sukerijärvi

KAO Arvokkaat kallioalueet: Jyrävänjärven kalliot

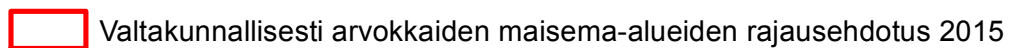
TUU Arvokkaat tuuli- ja rantakerrostumat: Pessanvaara

FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Oulanka

Tiedot haettu 26.5.2015

Kunta: Kuusamo, Salla
Maakunta: Pohjois-Pohjanmaa, Lappi

Maakunta: Pohjois-Pohjanmaa, Lappi

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (MAPIO-työryhmän ehdotus) © SYKE
Seutukartta © Karttakeskus Oy

Kuva: Tapio Heikkilä

149. Simon rannikon kulttuurimaisemat

Simon rannikon kulttuurimaisemat ovat edustava esimerkki Perämeren rannikon perinteisestä, vauraasta kulttuuriympäristöstä. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Simojoen suun kulttuurimaisemat, 1995), jonka rajausta muutetaan inventoinnin perusteella alueen pohjoisosissa paremmin nykyistä maankäyttöä vastaavaksi. Maisema-alueeseen liitetään myös joitakin rajauksen ulkopuolelle aiemmin jääneitä merialueita. Alueelle perustettiin Suomen neljäs valtakunnallinen maisemanhoitoalue syksyllä 2015.

Maakunta	Lappi
Kunta	Simo
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko
Pinta-ala	7 813 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 229 ha maatalousalueita: 618 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 2 822 ha rakennettuja alueita: 259 ha vesialueita: 3 886 ha

Luonnonpiirteet

Simon rannikon kulttuurimaisemat ovat syntyneet Perämeren maankohoamisrannikon lievästi kumpuilevaan maastoon Simojoen suulle ja Viantienjoen suistoalueen tuntumaan. Alueen maaperä on suurimmaksi osaksi moreenia, mutta maaston painanteissa on myös soistunutta vanhaa merenpohjaa. Simojokisuulle ja rannikolle on kasautunut hienojakoisia, viljavia sedimenttejä, joiden peittämille alueille alueen pellot on raivattu. Maisema-alueita halkoo pohjois-eteläsuunnassa Palokankaan harjumuodostuma, joka kulkee alueelle katkonaisena Viantienjoen varrella pitkin. Kallioperältään alue on graniittigneisiä.

Simojoki saa alkunsa Ranuan Simojärvestä. Noin 193 kilometriä pitkän joen vesi on ympäröiviltä suo- ja maatalousalueilta valuvan humuksen värjäämää. Simonkylän maisemaa luonnehtivat Simojoen umpeutuvat sivuhaarat, joiden kapeita allikoita tulvavesi täyttää keväisin ja syksyisin. Simojoen koskia on perattu uittoa varten pääasiassa 1950-luvulla, ja joen virtaamaa on säädelty Simojärven luusuassa ja sen sivujoissa olleiden patojen avulla. Uittokäytön lakattua joki on kunnostettu. Nykyisin Simojoki on lähes luonnontilainen joki, jossa on oma luontaisesti lisääntyvä lohikanta. Viantienjoki on huomattavasti pienempi virta, joka saa vetensä Simon pohjoispuolen suomaastosta. Joilla ei ole selväpiirteisiä laaksoja ja niiden rannat ovat suhteellisen loivat.

Yleispiirteiltään Simon edustan merialueet ovat matalia ja kivikkoisia. Simojoen suistoon on muodostunut matalien, lietepohjaisten uomien halkoma saarisokkelo, jonka rantaviiva muuttuu jatkuvasti joen kasaamistyön ja maankohoamisen myötä. Jokisuiston tuntumassa on moreenista ja hiekasta koostuvia matalia saaria, joiden rannoilla on jonkin verran soistumia.

Maisema-alueen kasvillisuutta luonnehtii maankohoamisesta johtuva vyöhykkeisyys. Alueella on runsaasti rantaniittyjä sekä paikoitellen reheviä tulvalehtoja. Niittyjä reunustavat kapeat pensas- ja harmaaleppävyöt. Lukuisten perinnebiotooppien myötä alueella on runsaasti kulttuurivaikutteista lajistoa. Rannikon metsäalueet ovat pääasiassa tuoreita kuusivaltaisia kankaita.

Kulttuuripiirteet

Simon rannikko on suhteellisen nuorta maisemaa. Alueen ensimmäiset saaret paljastuivat merestä kivikaudella, jolloin niille vakiintui varhaista asutusta. Simonjokivarresta on löydetty kivikautisia asuinpaikkoja, jotka sijaitsevat nykyisin kaukana sisämaassa. Myöhempien esihistoriallisten kausien asutusta alueelta ei ole löytynyt. Maisema-alueen muinaisjäännökset ovat lähinnä iältään vaihtelevia rakkakuoppia ja kiviröykkiöitä, joita on tutkittu vähän. Kuoppia pidetään vanhoina purnuina, joissa on voinut säilyttää lihaa viileässä ja eläimiltä suojassa.

Simojoen tiedetään olleen keskiajalla tärkeä lohijoki. Varhaisimman lohestukseen liittyvän asutuksen uskotaan saaneen alkunsa 1300-luvulla. Simon rannikkoseudun maanviljely ja siihen perustuva asutus vakiintuivat viimeistään 1400- ja 1500-luvuilla, jolloin asutus levisi alueelle Pohjanmaan rannikkoa pitkin. Simossa on ollut kirjallisten lähteiden perusteella jonkinlainen saarnahuone 1400-luvulla, ja alueelta on löydetty keskiaikaisen viljelyn yhteydessä kasattuja kiviröykkiöitä ja -aitoja. 1500-luvulla Simon tiedetään olleen Iin suurpitäjän tiheimmin asuttuja alueita. Simonkylässä oli 1540-luvulla 11 taloa ja Simoniemessä kuusi taloa. Simonkylän vanhimpana tilana pidetään Rantaruikkaa, joka on ollut saman suvun hallussa vuodesta 1547 saakka.

Alueen väestönkasvu oli pysähdyksissä 1500-luvun lopulta 1700-luvulle kulkutautien, katovuosien ja sodan takia. Uudisasutus käynnistyi 1700-luvun puolivälissä, jolloin Simonkylässä oli 19 taloa. Alueen elinkeinot ovat perustuneet perinteisesti erätalouteen, hylkeen- ja lohenpyyntiin, talonpoikaispurjehdukseen ja laajojen tulvaniittyjen mahdollistamaan tuottoisaan maa- ja karjatalouteen. Kylillä on ollut kalastustukikohtia sekä sisäjärvillä että ulkosaaristossa. Lisäksi rannikon tuntumassa on ollut laidunsaaria. 1700-luvulla Simoon kulki rantaviivaa myötäillyt Pohjanlahden rantatie, jonka vanha linjaus on edelleen paikoitellen käytössä.

Simon rannikon nykyinen asutus on keskittynyt historiallista rakennetta mukaillen Simonkylän ja Simonien kyliin, joissa se muodostaa nauhamaisia ryhmiä ja tiiviitä ryppäitä kyläteiden varsille. Simonien talot ovat ryhmittyneet kahteen ryhmään Simon vuonna 1846 valmistuneen kirkon ja kalarannan lähetyville. Simon pappila sijaitsee kyläryhmien eteläpuolella. Simonkylän ytimen muodostaa puolestaan vanha Pohjanmaan rantatie, jonka varrelle pääosa kylän vanhasta rakennuskannasta on keskittynyt.

Simonkylän ja Simoniemen rakennuskanta on paikoin hyvin vanhaa. Alueella on paljon Lapin sodan tuhoilta säästyneitä 1800-luvulla tai 1900-luvun alussa rakennettuja puolitoista- ja kaksikerroksisia päärakennuksia, joiden julkisivua koristavat mutterikuistit. Osa rakennuksista on paritaloja. Komeiden talonpoikaisrakennusten ohella Simon asutusmaisemaan kuuluvat vanhat torpat, hyvin säilyneet piharakennukset sekä rannikkoelinkeinoista kertovat lohikellarit ja ranta-aitat. Alueella on myös runsaasti uutta omakotirakentamista. Simon kala- ja venesatamat sijaitsevat Simoniemessä.

Simon maatalouden kultakautta on ollut 1900-luvun alku, jolloin maatalous viimeistään syrjäytti kalastuksen aseman pääelinkeinona. Sotien jälkeen maatalouteen erikoistuneiden tilojen määrä väheni nopeasti, mutta maatalous säilytti asemansa kylien tärkeimpänä elinkeinona 1970-luvulle saakka. Nykyisin lypsylehmien määrä alueella on laskenut ja käyttöä vailla olevat pelto- ja niittylohkot ovat kasvaneet nopeasti umpeen. Yleisilmeeltään alue on kuitenkin edelleen avoin, ja kylissä on laiduntavaa nautakarjaa. Lisäksi hevos- ja lammastalous ovat alueella elinvoimaisia. Simon rannikkokylissä on runsaasti perinnebiotooppeja, joista Nikinkari–Sahkarinniemi sekä Jokipäänhaka on määritelty valtakunnallisesti arvokkaiksi. Eläintalouden ohella Simon kyläkuvassa näkyvät perunan- ja marjanviljely.

Simon rannikolla on myös rikas teollinen historia. Vaikeakulkuisuudestaan huolimatta Simojoki on ollut tärkeä kauppareitti ja uittoväylä, jonka suulle rakennettiin 1800-luvun puolivälissä kaksi sahaa. Kalliokosken saha oli toiminnassa vuodesta 1841 vuoteen 1927, ja Vasankarin saha toimi vuodesta 1874 aina 1900-luvun alkuun, jolloin saha tuhoutui palossa. Lisäksi Simon Palonkarilla oli 1900-luvun alkupuolella uittojen erottelutyömaa konttoreineen ja muine rakennuksineen. Sahoista on edelleen jäljellä joitakin rakenteita, ja kylien asutusmaisemassa näkyy sahatoiminnan tuoman vaurauden jälkiä. Vasankarin saha-alueen tuntumassa Simonkylässä on tiivis työväestön entisistä asuintaloista muodostuva yhdyskunta punamullattuine ja harjakattoisina tupineen. Simon uittotalouden huippuaikaa oli 1920-luku, jolloin jokea pitkin kulki suuret määrät puuta Veitsiluodon ja Kemin tehtaille. Viimeiset tukit uitettiin Simojoessa 1960-luvulla.

Simoon perustettiin vuonna 2015 Perämeren rannikon perinteistä elinkeinomaisemaa ja saaristoa edustava valtakunnallinen maisemanhoitoalue (luonnonsuojelulain mukainen maisema-alue), jonka rajausta on yhteneväinen valtakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen rajauksen kanssa.

Maisemakuva

Simon rannikon kulttuurimaisema koostuu peräkkäisistä pienten metsiköiden tai niitä laajempien metsäalueiden toisistaan erottamista tienvarren kylä- ja peltoaukeista, jotka muodostavat tiiviit kyläkeskukset Simonkylään ja Simoniemeen. Kylien maatalous on pitkäaikaisen karja- ja niittytalouden leimaamaa, ja alueella on runsaasti perinteisiä laitumia ja hakamaita. Viljelyaukeilla näkyviä hallitsevat vanhat peräpohjalaistalot useita talousrakennuksia käsittävine pihapiireineen. Kylämaisemaa elävöittävät komeat pihapuut ja puurivistöt sekä kukkarikkaat pientareet ja hakamaat.

Alueen maisemapiirteitä hallitsevat maankohoaminen sekä Simojoki suistosaaristoinen ja vanhoine uomiineen. Rannikon edustalla on muutamia hiekka- ja moreenisaaria, jotka muodostavat luontaisen suojan ranta-alueille. Rannat ovat monin paikoin kuusimetsien peittämiä, mutta etenkin suistoalueilla ne aukeavat laajoiksi ranta- ja tulvaniityiksi. Rannan tuntumaan on rakennettu jonkin verran loma-asutusta, joka on keskittynyt pääosin metsäisille alueille. Maisema-alueen tuntumassa on tuulivoimaloita, jotka näkyvät peltoaukeille. Alueen perinteistä rakennetta rikkovat uudet tielinjaukset, kyläalueiden uudet omakotitalot sekä rantojen ja jokivarsien pusikoituminen.

Arviointi

Simon rannikon kulttuurimaisemat ovat Perämeren rannikon edustavia, perinteisiä ja vauraita elinkeinomaisemia. Alueen maisemat ovat historiallisesti kerroksellisia, ja niiden kulttuurihistorialliset arvot muodostuvat lukuisista perinnebiotoopeista, rantaniityistä, vanhoista rakennuksista ja tielinjoista, kalastus- ja uittohistoriasta, sekä kylien sosiaalisesta ja taloudellisesta kehityksestä kertovasta asutusrakenteesta. Alueen maisemaa leimaa myös maankohoaminen sekä Simojoen suistokehitys, jotka ovat synnyttäneet alueelle erilaisia luontotyyppejä ja maastonmuotoja. Simoon on perustettu vuonna 2015 valtakunnallinen maisemanhoitoalue.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 6 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Simonkylän ja Simoniemen kyläasutus; Pohjanmaan rantatie

Luonnonsuojelulain mukaiset maisema-alueet (maisemanhoitoalueet): Simon maisemanhoitoalue

Arvokkaat perinnebiotoopit: Nikinkari–Sahkarinniemi; Jokipäänhaka; Sinikosken laitumet; Sarven laitumet; Sinihaaran laidun; Simonniemen pappilan laidun; Pirttisaari; Heikkilänjärvi; Onkalon laitumet; Patoniitty; Hanhivaaran laidun; Pahnilan laitumet; Marttilanlahden keto; Sakkaran metsälaidun ja haka; Huttulan laidunmetsä; Ala-Eskolan laitumet; Sakkaran lammaslaidun; Jokipään niitty; Maijansuon laidun; Simonniemen hevoshaka

LTA Luontotyyppipäätökset: Munkin dyynialue; Vihtarinojansuun merenrantaniitty; Viantienjoensuun etelärannan merenrantaniitty; Hepolahden merenrantaniitty; Onkalonnokan pohjoispuolinen merenrantaniitty; Välikarin merenrantaniitty; Montajan dyynialue; Pihlajakarin merenrantaniitty; Pihlajakarin pohjoinen hiekkaranta; Pihlajakarin eteläinen hiekkaranta; Koivuluodon hiekkaranta; Sahkarinniemen merenrantaniitty; Selkäkarinmatalan merenrantaniitty; Selkäkarin merenrantaniitty NW; Selkäkarin merenrantaniitty NE

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Perämeren saarten luonnonsuojelualue; Perämeren saarten luonnonsuojelualue 2; Meren saarten luonnonsuojelualue; Kekosen luonnonsuojelualue; Penttilänsaaret; Kotkaniemen luonnonsuojelualue; Anteroinen; Ilminniemi; Seurakunnan luonnonsuojelualue

KOS Koskiensuojelulailla suojellut vesistöt: Simojoen vesistö

TUU Arvokkaat tuuli- ja rantakerrostumat: Munkki

FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Simojoki; Perämeren saaret

Tiedot haettu 26.5.2015 (tieto maisemanhoitoalueesta lisätty 30.11.2015)

Simon rannikon kulttuurimaisemat

Kunta: Simo

Maakunta: Lappi

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Kuva: Mervi Savolainen

150. Eteläisen Tornionlaakson maisemat

Eteläinen Tornionlaakso edustaa Keminmaan seudun vanhinta maatalousmaisemaa, jonka kulttuuri- ja luonnonpiirteet ovat monipuolisia ja arvokkaita. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Tornionjokilaakso, 1995), jonka rajausta supistetaan inventoinnin perusteella maisema-alueen eteläosassa. Maisema-alueen uusi eteläraja kulkee Karungin kylän pohjoisosissa.

Maakunta	Lappi
Kunta	Tornio, Ylitornio
Maisemamaakunta	Peräpohjola–Lappi
Maisemaseutu	Keminmaan seutu, Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu
Pinta-ala	5 851 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 12 ha maatalousalueita: 1 562 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 2 526 ha rakennettuja alueita: 422 ha vesialueita: 1 331 ha

Luonnonpiirteet

Tornionjokilaakso on alava ja hyvin viljava hiekkaisten ja hietaisten jokikerrostumien luonnehtima jokilaakso. Jokiuomasta loitottaessa maasto vaihtuu vähitellen loivapiirteiseksi moreenikumpujen, soiden ja lukuisien pikkujokien halkomaksi metsämaisemaksi. Korpikylän pohjoispuolella maisemaa hallitsevat joen molemmiin puolin jylhät vaarat. Alueen eteläisin vaara, Nivanpäässä sijaitseva Nivavaara nousee runsaan 120 metrin korkeuteen merenpinnan yläpuolelle. Huomattavammat vaaraketjut alkavat kuitenkin vasta maisema-alueen tuntumassa sijaitsevasta Kainuunkylän Huitaperistä, jonka korkein huippu nousee lähes 200 metrin korkeuteen merenpinnan yläpuolelle. Huitaperin pohjoispuolella kohoavat laajat ja korkeat Kiimavaara ja Reväsvaara. Huitaperin rinteillä on noin 10 100–9 500 vuotta vanhoja Ancyliusjärven rantakerrostumia.

Maisema-alueen kallioperässä vaihtelevat monet kivilajit, jotka muodostavat itä-länsisuuntaisia vyöhykkeitä. Alueen pohjoisosat kuuluvat Lapin granitoidikompleksiin. Kvartsiittisten Kiimavaaran ja Reväsvaaran eteläpuolella kallioperää luonnehtivat liuskeet ja granodioriitti. Nivavaara on kvartsiittista ja diabaasista muodostuva vaara, jota ympäröi dolomiittinen ja vulkaniittinen kallioperä. Maisema-alueen eteläosassa Karungissa kallioperä on emäksistä tuffiittia. Kallioperä on paljaana vain vaarojen lakialueilla. Muilta osin jokilaaksoa ympäröivät metsämaat ovat moreenin, turpeen tai satunnaisten hiekkamuodostumien peitossa. Jokivarren ranta-alueiden laajat jokikerrostumat muodostavat alavia ja säännöllisesti tulvan alle jääviä rantoja sekä matalia saaria, joiden keskellä kulkee pieniä uomia. Alueen suurimmat saaret ovat Poikkilahden ja Kainuunkylän edustalla.

Maisema-alueen maisemallinen selkäranka on Tornionjoki. Yli 500 kilometriä pitkä joki on Euroopan pisin vapaana virtaava joki, joka laskee vaihtelevanlevyisessä uomassaan Perämereen. Maisema-alueella jokiuoma on leveimmillään Kainuunkylässä, jonka eteläpuolella se kuroutuu melko kapeaksi ja paikoin jyrkkäreunaiseksi. Joen alavilla rantamailla on useita erilleen kuroutuneita makkarajärviä sekä teräviä särkkämäisiä niemekkeitä. Koskiensuojelulailla suojellun joen syvintä uomaa pitkin kulkee Suomen ja Ruotsin välinen valtakunnanraja. Tornionjoki on myös huomattava lohijoki, jossa on useita koskijaksoja. Maisema-alueen pisin koski on Vuennonkoski, joka sijaitsee Kainuunkylän eteläpuolisessa kapeikossa.

Suurin osa jokilaakson viljelemättömästä maasta on ojitettua turvemaata. Vaarojen rinnemetsät vaihtelevat karuista kalliomänniköistä kuiviin, kuivahkoihin ja tuoreisiin kankaisiin. Jokiuoman tuntumassa on laajoja koivikoita, ja joen ranta-alueilla sekä saarissa on tulvaniittyjä ja kosteikkoja. Kainuunkylän saaret ovat linustollisesti huomattavia. Alueen kasvillisuus on yleispiirteiltään rehevää etenkin kalkkipitoisen kallioperän luonnehtimilla alueilla. Jokilaaksossa on myös runsaasti kulttuurivaikutteisia lajeja, jotka ovat juurtuneet alueen monille perinnebiotoopeille ja pihapiirien tuntumaan.

Kulttuuripiirteet

Tornionjokilaakso on vanhinta asuttua Lappia, ja sieltä on löydetty runsaasti kiinteitä muinaisjäännöksiä. Jokivarren vanhimman asutuksen merkit on ajoitettu 1000- ja 1100-luvuille, jolloin Kainuunkylän jokitor-mällä oli kiinteää asutusta. Keskiajan kuluessa tiloja perustettiin myös Vojakkalan rannoille ja suistosaa-riin sekä maisema-alueen eteläpuolelle Kukkolaan. 1700-luvulla jokilaakson asutus oli jo tiheää. Tilat sijaitsivat nauhamaisesti tulvaetäisyyden päässä jokiuomasta. Tuolloisia asumuksia ympäröivät pienet neliömäiset viljelylohkot, ja heinäsaarten niittyalueet oli jaettu talojen kesken erikokoisiin sarkoihin. Jokilaakson varhainen maatalous perustui tulvanalaisien viljavien maiden viljelyyn, mutta myös kalastus oli huomattava elinkeino. Yksi jokilaakson keskuspaikoista keskiajan ja uuden ajan vaihteessa oli Vojakkalan Oravaisensaari.

Suomen Tornionlaakso kuului Ruotsin vallan aikana silloiseen laajaan Västerbottenin lääniin ja Upsalan arkkihiippakuntaan. Tornion ja Kemin pitäjien välillä kulki Österbottenin (Pohjanmaan) ja Västerbottenin (Länsipohjan) raja. Tornionjokilaakso muodosti tuolloin kiinteän kulttuurisen kokonaisuuden, joka jaettiin kahtia vasta Haminan rauhassa vuonna 1809. Rajanvedossa yhtenäiset kylät ja tilat jäivät eri puolille rajaa, mutta rajan ylittävä kulttuurivaihto pysyi tiiviinä. Haminan rauhassa niittysaaret jätettiin niin sanotuiksi suvereniteettisaariksi, joiden vanhat nautintaoikeudet säilyivät ennallaan valtakunnanrajasta huolimatta.

Isojako toteutettiin jokivarressa vuonna 1841. Samalla vakiintui asutusrakenne, jossa vanhat maatilat sijaitsivat lähellä jokea, ja uudistilat sekä itsellisten, torppareiden ja mäkitupalai-asten asumukset vaarojen rinteillä ja kiveliossa. Kylien vanhat niitty- ja peltomaat sijaitsivat asutuksen tuntumassa jokivarren hedelmällisimmillä aloilla, mutta karjan kesälaitumet saattoivat olla useiden kilometrien päässä sisämaassa. Kesäkenttien yhteyteen rakennettiin navettoja, kotia ja kenttäpiirtejä.

Tornionjoki on ollut laaksolaisille tärkeä kulkuväylä 1900-luvun alkuvuosikymmenille saakka. Sitä pitkin on kuljettu muun muassa joen suulla sijaitsevaan Tornioon, joka kehittyi jo 1500-luvulla tärkeäksi kauppapaikaksi. Tornionjoki on ollut myös huomattava uittojoki, jota pitkin on kuljetettu puutavaraa Tornion sahoille. Tornionjokilaakson ensimmäinen maantie rakennettiin 1830-luvulla Ruotsin puoleiselle rannalle. Suomen puolella maantie vakiintui merkittäväksi kulkuväyläksi vasta sotien välisenä aikana, jolloin jokivarren lauttahaminat alkoivat hiljalleen taantua. Nykyisin jokilaaksoa myötäilevä Valtatie 21 (Neljän tuulen tie) on tunnettu matkailutie. Jokilaaksossa kulkee myös Tornio–Kolari-rautatie.

Jokilaakson maatalous on vähentynyt viime vuosikymmeninä. Maisema-alueella on kuitenkin edelleen aktiivisia maatiloja, ja valtaosa alueen vanhoista rantaniityistä on pysynyt avoimena. Vyönisaaren–Niittysaaren rantaniitty on määritelty valtakunnallisesti arvokkaaksi perinnebiotoopiksi. Alueen maatalousmaisemaa rikkastavat myös pelto- ja niittyalueilla säilyneet vanhat ladot. Maisema-alueen asutus noudattaa paikoittaisesta taajamoitumisestaan ja tiivistymisestään huolimatta vanhaa rakennetta, jossa vuorottelevat asutusnauhat, laajat rantaniityt, peltoaukeat sekä Lapin sodassa säästyneet vanhat peräpohjalaistalot pihapiireineen. Alueen edustavimpiin kyläkokonaisuuksiin kuuluu Kainuunkylä, jossa on säilynyt poikkeuksellisen paljon perinteistä peräpohjalaista rakennuskantaa. Vanhat tilakeskukset sijaitsevat näkyvillä paikoilla jokitormillä tai vaarojen rinteissä. Vanhimmat päärakennukset on sijoitettu pääty joelle päin, nuoremmat useimmiten joen suuntaisesti. Pihapiireihin kuuluu usein myös toinen asuinrakennus, eläinsuojia sekä kaksi- tai kolmekerroksisia aittoja.

Tornionjokilaakso muodostaa omaleimaisen ja muusta Peräpohjolasta erottuvan kulttuurisen kokonaisuuden, jonka tärkeimpiin piirteisiin kuuluu tiivis valtionrajan ylittävä vuorovaikutus. Jokivarren kylät sijaitsevat tyypillisesti molemmiin puolin jokea ja kylien välinen yhteys on tiivis. Perinteisten elinkeinojen roolin väheneminen näkyy asutusmaiseman paikoittaisena umpeutumisena ja uuden omakotiasutuksen lisääntymisenä. Alueella on myös runsaasti loma-asutusta. Maisema-alueen tuntumassa on Kukkolankosken ja Aavasaksan kaltaisia tunnettuja matkailukohteita. Huitaperin laella on Struven ketjuun kuuluva piste, joka ei kuitenkaan kuulu Unescon maailmanperintöluetteloon listattuihin pisteisiin.

Maisemakuva

Tornionlaakso on vauras ja historiallisesti monikerroksinen alue, jonka maiseman ytimen muodostaa Perämereen laskeva Tornionjoki. Maisema-alueen eteläosassa jokilaakso ja sen ympäristö ovat loivasti kumpuilevia. Leveän uoman yli aukeaa paikoin pitkiä näkymiä, joissa juoksultaan vaihteleva joki on aina hallitseva elementti. Uoman keskellä näkyy paikoin laajoja ja matalia niittysaaria, jotka ovat pysyneet avoimina tai matalan pensaskasvillisuuden peittäminä. Maiseman yleispiirteet muuttuvat jylhemmiksi maisema-alueen pohjoisosissa, jossa jokilaaksoa reunustavat korkeat vaarat.

Alueen elinkeinomaisemassa vuorottelevat laajat rantaniityt, peltoaukeat sekä perinteisillä sijoillaan sijaitsevien tilojen vanhat ja edustavat pihapiirit. Monet tilat sijaitsevat avoimessa maisemassa kauas näkyvillä paikoilla. Asutusmaisema on muuttunut viime vuosikymmeninä tiiviimmäksi, monikerroksisemmaksi ja taajamamaisemmaksi. Alueella on monia maisemaan hyvin sopivia jälleenrakennuskauden rakennuksia ja pihapiirejä, mutta myös perinteistä maatalousmaisemaa rikkovaa uudisrakentamista.

Tornionjokilaakso on valtakunnanrajasta huolimatta yhtenäinen kulttuurinen kokonaisuus, jonka maisemassa Ruotsin puolelle avautuvat näkymät ovat olennaisia. Maisema hahmottuu jokilaaksokokonaisuutena, jossa asutus reunustaa jokea sen molemmilla rannoilla, ja jolle molemmiin puolin kohoavat vaaramaat muodostavat luonnollisen rajan.

Arviointi

Eteläisen Tornionlaakson maisemat on koko Suomen kulttuuri- ja elinkeinohistorian kannalta merkittävä maisema-alue, jonka vanhimmat kylät ovat vakiintuneet nykyisille paikoilleen jo varhaisella keskiajalla. Jokilaakson vanha asustusrakenne hahmottuu edelleen hyvin, ja monet jokilaakson elinkeinomaiseman piirteet ovat säilyneet perinteisessä asussaan uudisrakentamisesta ja uusista tielinjoista huolimatta. Alueella on runsaasti hoidettuja perinnebiotooppeja sekä vanhaa edustavaa rakennuskantaa. Jokilaakson maisemassa korostuu ylijärjisyys. Tornionjokilaakso on yhdessä Aavasaksan kanssa yksi Suomen 27 kansallismaisemasta.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 8 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Tornionjoen jokivarsiasutus

Arvokkaat perinnebiotoopit: Vyönisaari–Niittysaari; Pekanpään tulvaniityt; Korpikylän laidun; Pekanpään Niskan laidun; Pekanpään Kivelän laitumet; Lammassaaren vanha laidun; Aitolan rantalaidun; Parpaniemen tulvaniityt; Kainuunkylän haka; Laurin ja Alalaurin niityt; Niemen laitumet; Kannalan laitumet; Vähän laidunniitty; Tuominiemen rantalaidun

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Jyskeen luonnonsuojelualue; Mustasaari

LVO Lintuvesiensuojeluohjelma: Kainuunkylän saaret (Tornionjoki)

KOS Koskiensuojelulla suojellut vesistöt: Tornionjoen ja Muonionjoen sivuvesistöt

Ramsar-alueet: Kainuunkylän saaret

IBA Kansainvälisesti arvokkaat lintualueet: Karunginjärvi

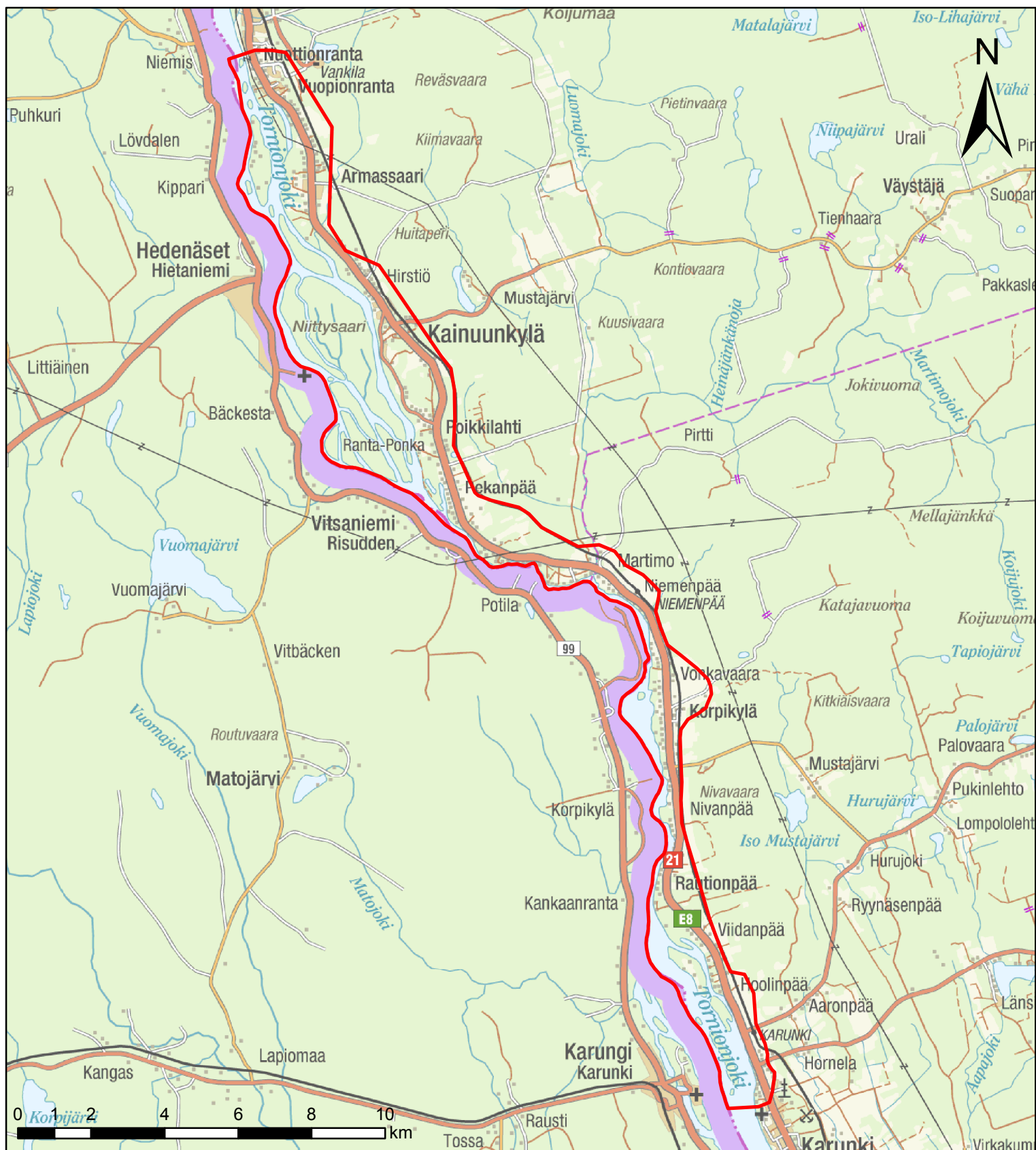
FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Tornionjoen ja Muonionjoen vesistö; Kainuunkylän saaret; Karunginjärvi

Tiedot haettu 26.5.2015

Eteläisen Tornionlaakson maisemat

Kunta: Tornio, Ylitornio

Maakunta: Lappi

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Kuva: Mervi Savolainen

151. Aavasaksan maisemat

Aavasaksa on ikoninen, geologisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokas maisemakohde Tornionjokivarressa. Vaaraa ympäröivät Tengeliön ja Kaulinrannan edustavat maaseutumaisemat. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisemanähtävyys (Aavasaksa, 1995), jonka rajausta laajennetaan maankäytön mukaisesti Kaulinrannan pohjoispuolella sekä Ylitornion taajaman edustalla.

Maakunta	Lappi
Kunta	Ylitornio
Maisemamaakunta	Peräpohjola–Lappi
Maisemaseutu	Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu
Pinta-ala	9 120 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 126 ha maatalousalueita: 1 175 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 6 571 ha rakennettuja alueita: 485 ha vesialueita: 763 ha

Luonnonpiirteet

Aavasaksa on profiililtaan omaleimainen mikroliinigraniittinen kalottivaara, joka hallitsee Tornionjokivarren maisemaa Ylitornion pohjoispuolella. Pohjois-eteläsuuntainen vaara koostuu kahdesta loivan notkelman erottamasta lakialueesta, joista korkeampi kohoaa yli 240 metriin merenpinnan yläpuolelle. Metsäisen vaaran rinteillä on huomattavia kallioalueita ja Ancyliusjärven esiin huuhtomia muinaisrantoja. Muinaisrantojen yläpuolella on huuhtoutumaton moreenikalotti, jonka maaperä on mannerjäätikön kerrostamaa. Vaaran supra-akvaattinen osa on ollut noin 10 000 vuotta sitten Ancyliusjärven saari.

Aavasaksaa ympäröi graniittinen ja kvartsiittinen kallioperä, joka kumpuilee yleispiirteiltään vaihtelevana vaaramaastona. Maisemassa erottuvat Aavasaksan ohella lähes Aavasaksan korkeuteen kohoava Viisavaara Ylitornion keskustaajaman koillispuolella sekä parikymmentä metriä matalampi Iso-Himovaara Kaulinrannassa. Myös Iso-Himovaaran rinteillä on Ancyliusjärven aikaisia muinaisrantoja. Maaperältään maisemanähtävyyden vaaramaastot ovat moreenia ja kalliomaata. Vaarojen juurella virtaavien Tornionjoen ja Tengeliönjoen varsille on kerääntynyt runsaasti savi-, hieta- ja hiekkamaita. Alueella on myös runsaasti suopohjaisia vaaranaluslaaksoja.

Aavasaksan ympäristön vesistömaiseman muodostavat Tornionjoki sekä siihen Aavasaksan lounaispuolella laskeva Tengeliönjoki. Tornionjoki on Aavasaksan kohdalla leveä ja rauhallisesti virtaava joki, jonka keskelle on kerrostunut matalia hiekkapohjaisia ja niittytaloudessa hyödynnettyjä saaria. Tengeliönjoki laskee Tornionjokeen Aavasaksan kupeessa. Joki saa alkunsa Ylitornion järviselästä, mistä se virtaa suo- ja vaaramaisemien läpi kohti Aavasaksaa. Myös Tengeliönjoessa on matalia saaria, joista on kerätty heinää. 1920-luvulla voimalakäyttöön valjastetun Tengeliönjoen yhteydessä sijaitsevat käytöstä poistunut Haapakosken voimala sekä Portimokosken nykyinen voimalaitos patoineen ja patoaltaineen. Voimalarakentamisesta huolimatta Tengeliönjoki on hyvä kalajoki, jonne Tornionjoen vaelluskalat nousivat ennen patojen rakentamista.

Alueella on runsaasti jokivarsiin raivattua peltomaata sekä rantaniittyjä, joista osa on pusikoitunut. Viljelyaloja reunustavat suopohjaiset havu- ja lehtimetsäalat sekä vaara-alueiden karummat havumetsät. Tornionjokea reunustavat laajat koivikot. Alueen suomaasto on pääosin metsätalouden tarpeisiin ojitettua.

Kulttuuripiirteet

Tornionjokilaakso on vanhaa asuttua aluetta. Sieltä tunnetaan paljon kivikautisia muinaisjäänteitä. Jokilaaksoon muodostui kiinteästi asuttuja kyliä jo keskiajalla. Aavasaksan pohjoispuolella sijaitsevan Kaulinrannan asutuksen tiedetään vakiintuneen nykyisille sijoilleen viimeistään 1300-luvulla. Myös Tengeliönjoen varrella on vanhaa asutusta. Alueella on säilynyt muutamia rakennushistoriallisesti arvokkaita kohteita, jotka sijaitsevat jokirantojen töyräillä ja jokiin viettävillä rinteillä. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun komeita peräpohjalaistaloja on muun muassa Taroniemessä, Purasenvaarassa ja Kaulinrannan joenmyötäisen kylänraitin varrella. Tengeliön edustavimmat näkymät aukeavat Aavasaksan vastaisella rannalla Tolpissa, jossa on useita vanhoja rakennuksia maisemallisesti arvokkailla paikoilla. Jokisaarten niityistä laajimpia ovat Ylitornion keskustaajaman edustalla sijaitsevien Haapasaaren ja Karjosaaren niittyalat.

Alueen perinteisiä elinkeinoja ovat olleet kalastus sekä rantaniittyihin tukeutunut karjatalous. Maatalouselinkeinojen vähentymisestä huolimatta alueella on vielä muutamia aktiivitiloja. Lisäksi jokivarsien ja suoalueiden niityiltä kerätään heinää poronhoidon tarpeisiin. Tengeliön, Kaulinrannan ja Purasenvaaran pellot ovat pysyneet suhteellisen avoimina, ja syrjäisemmälläkin suopelloilla on säilynyt vanhoja latoja. Maisemanähtävyyden alueella on viisi paikallisesti arvokasta perinnebiotooppia, jotka edustavat piha- ja tulvaniittyjä. Vastaavasti monet pellot ovat pusikoituneet, jolloin jokinäkymät ovat jääneet kasvillisuuden taakse.

Maisemanähtävyyden teollista historiaa edustavat Tengeliönjoen voimalaitokset sekä vanhan sahatoiminnan jäljet. Tengeliönjoen Portimokoskeen perustettiin vuonna 1762 saha, joka oli Lapin ensimmäinen vesisaha. Sahan yhteyteen rakennettiin patruunantalo, Kristineström, sekä maatila. Vuosina 1896–1903 Kristineströmissä toimi yksityinen kansakoulu, jossa oppilaina oli tilan torppareiden sekä lähiseudun lapsia. Kristineströmissä toimi toisen maailmansodan aikana evakuoitunut Rovaniemen lastenkoti. Sahan päärakennus sekä sen lähellä sijaitseva Ainolan vuonna 1899 rakennettu erämaatila pihapiireineen edustavat Perä-Pohjolan sahatoiminnan varhaisvaiheisiin ja puutavarayhtiöiden maanomistukseen liittyvää rakennusperintöä Lapissa.

Aavasaksan ympäristön nykyinen asutusmaisema on varsin taajamoitunutta ja rakennuskannaltaan vaihtelevaa. Alueelle on rakennettu runsaasti uudisrakennuksia ja loma-asutusta, jotka noudattelevat suhteellisen hyvin maiseman rakennetta. Aavasaksan kupeessa Ruotsiin johtavan sillan tuntumassa on muutaman vuosi-

kymmenen takaista liikerakentamista, joka näkyy maisemassa kauas. Osa alueen vanhoista maatalousrakennuksista on päässyt rapistumaan ja alueella on joitakin tyhjilleen jääneitä liikerakennuksia. Ylitornion keskustaajaman rakennuskanta on Kilpisjärven tien varressa suhteellisen vaatimatonta ja sekavaa. Myös Aavasaksan lakialueelle rakennetut matkailupalvelut muodostavat sirpaleisen kokonaisuuden. Aavasaksan juurella on tiivistä pientaloasutusta ja joitakin teollisuushalleja.

Itse Aavasaksa on ikoninen ja kulttuurihistoriallisesti huomattava matkailukohde, jonne saapui eurooppalaisia matkailijoita jo 1600-luvulla. Vaaraa tekivät tunnetuiksi myös Tornionjokilaaksossa 1700-luvulla liikkuneet tiedemiehet ja tutkimusmatkailijat, kuten ranskalainen tähtitieteilijä Pierre Louis Moreau de Maupertuis ja italialainen tutkimusmatkailija Giuseppe Acerbi. Aavasaksa oli osa Maupertuis'n geodeettista tutkimusta, jossa pyrittiin selvittämään maapallon napojen litistyneisyyttä. Myöhemmin Aavasaksa tuli myös osaksi Jäämereltä Mustallemerelle kulkenutta Struven ketjua, joka oli maapallon muotojen kartoittamiseksi perustettu laaja kolmiomittausketju. Struven ketju kuuluu Unescon maailmanperintöluetteloon, ja Aavasaksan piste on Unescon kohdeluettelon listaamien 34 suojellun pisteen joukossa.

Aavasaksan suosio matkailukohteena kasvoi 1800-luvun kuluessa, jolloin vaaralle saavuttiin ihailemaan etenkin keskikesän yöttömiä öitä. Vaaran laelle perustettiin kruununpuisto vuonna 1878. Neljä vuotta myöhemmin sinne pystytettiin keisari Aleksanteri III:n metsästysmajaksi tarkoitettu Keisarinmaja, joka otettiin pian matkailukäyttöön. Pyöröhirsinen ja koristeleikkauksien kirjoma maja kunnostettiin vuonna 1980. Majan vieressä on 1920-luvulla rakennettu paviljonki, Tornion 1950-luvulla siirretty jugend-kioski sekä 1960-luvulla rakennettu tiilinen näkötorni. Vaaran laella on myös näköalalavoja sekä ulkoilmateatteri. Moniin Aavasaksan laen kiviin on 1800-luvun lopulta alkaen ikuistettu matkailijoiden nimikirjaimia, ja vaaran laelle on pystytetty useita muistomerkkejä. Aavasaksalla on esimerkiksi kirjailija Annikki Kariniemen patsas sekä Maupertuis'n mittauksen ja Struven kolmiomittausketjun muistomerkit. Vaaran länsipuolella sijaitseva vuonna 1927 rakennettu rautatieasema on poistettu matkustajakäytöstä.

Aavasaksa on edelleen merkittävä matkailukohde, jonka yhteydessä toimii leirintäalue ja laskettelurinne. Maisemanähtävyyden alueelle suuntautuu myös kalastusmatkailua. Olennainen osa Aavasaksan matkailukokonaisuutta on vaaran rinteiltä avautuva maisema, joka ulottuu kauas Tornionjokilaaksoa ympäröiville vaaroille, suo- ja järviolueille. Kaukomaisemaa hallitsevat myös jokivarren viljelyalueet sekä Ruotsin puolen vaara- ja asutusmaisemat. Aavasaksalta näkyy hyvin esimerkiksi vastarannalla sijaitsevaan Matarengin taajamaan, jonka maisemaa hallitsee 1700-luvulta periytyvä puinen kirkkorakennus.

Maisemakuva

Aavasaksan maisemanähtävyyden maisemakuvaa leimaavat voimakkaat vastakohtaisuudet. Alueen elinkeinomaisemassa korostuvat Tornionjoen ja Tengeliönjoen varsille muodostuneet vanhat kylä- ja peltomaisemat avarine viljelytasankoineen ja vanhoine talonpoikaistaloineen. Aavasaksan jyrkkä ja tunnusomainen profiili muodostaa viljelymaille kontrastisen taustan. Kylämaisemia ympäröivät myös vähäisemmät vaarat ja suopohjaiset metsäalat. Laaja ja rauhallinen Tornionjoki sekä mutkitteleva Tengeliönjoki luovat maisemaan oman arvokkaan elementtinsä.

Ikonisin ja kuvatuin maisema aukeaa Aavasaksan laelta, josta käsin voi ihaila kauas ulottuvia vaarojen ja tunturien jonoja, pienten järvien kirjomia metsämaita, jokien mutkittelua maastossa sekä rantojen viljelymaisemia valtakunnanrajan molemmin puolin. Näkymää kehystävät vaaran rinteiden huomattavat muinaisrantakivikot sekä niiden päälle juurtuneet männyt. Aavasaksan laella on pitkistä matkailuhistoriasta kertovia rakennuksia. Etenkin entisen kruununpuiston alue muodostaa edustavan ja pienimuotoisuudessaankin arvokkaan rakennetun ympäristön.

Kruununpuiston reunalla sijaitsevat uudemmat matkailupalvelut ovat maisemallisesti vähäarvoisia ja paikoin jopa lieviä maisemavaurioita. Alueen perinteisestä maisemarakenteesta poikkeavat myös vaaran rinteeseen rakennettu laskettelurinne, Suomea ja Ruotsia yhdistävän rajasillan kupeeseen rakennetut liikerakennukset sekä kylämaisemien muutamit rapistuneet talot. Maisemanähtävyyden eteläosassa maisemaa hallitsee Ylitornion keskustaajama, jota halkovilta teiltä aukeaa paikoin hienoja näkymiä Tornionjoelle ja joen keskellä sijaitseville niittysaareille.

Arviointi

Aavasaksa on yksi Suomen vanhimmista ja tunnetuimmista näköalapaikoista ja matkakohteista. Alueen maiseman arvot muodostuvat Aavasaksan ikonisesta asemasta suomalaisessa maisemakuvastossa, historiallisista matkailurakennuksista, Tornionjoen niittysaarista sekä Kaulinrannan ja Tengeliön arvokkaista viljelymaisemista vanhoine rakennuksineen. Alueella on myös huomattavia geologisia arvoja, kuten Aavasaksan ja Iso Himovaaran rinteille kerääntyneet louhikkoiset muinaisrannat. Aavasaksa ja Tornionjokilaakso ovat yksi Suomen 27 kansallismaisemasta. Aavasaksalla sijaitsee Unescon maailmanperintölistalleen listaama Struven kolmiomittausketjun piste.

Unescon maailmanperintökohteet: Struven ketju (Aavasaksa)

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 22 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Aavasaksan kruununpuiston matkailurakennukset; Kristineström ja Ainola

Arvokkaat perinnebiotoopit: Tolpin tulvaniityt; Tengeliönjokisuun tulvaniityt; Jänkkävainion tulvaniityt; Kuivakankaan–Kärsängin tulvaniityt; Yli-Rahdun tilan pihaniitty

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Iso-Himovaaran luonnonsuojelualue

KOS Koskiensuojelulla suojellut vesistöt: Tornionjoen ja Muonionjoen sivuvesistöt

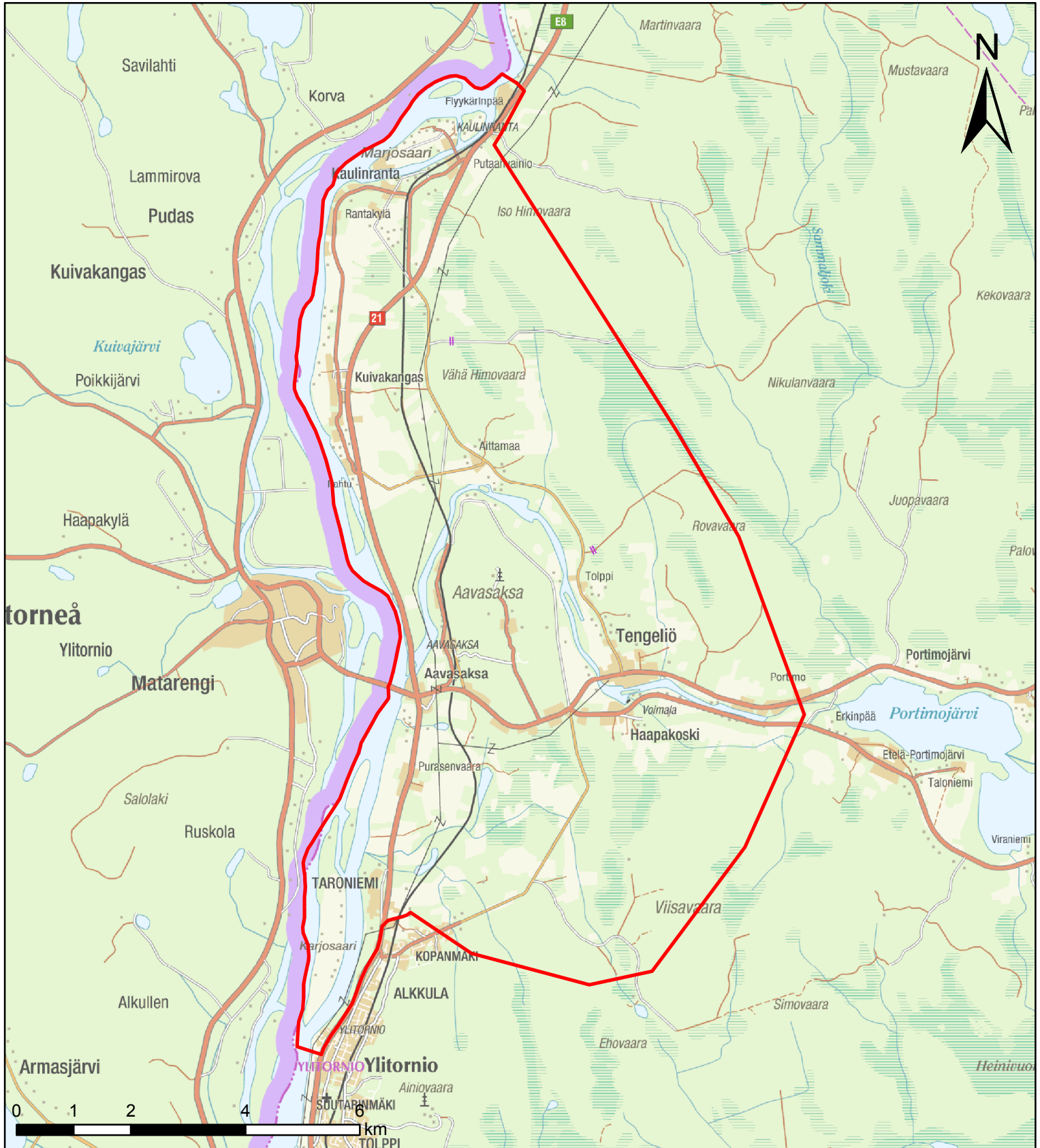
TUU Arvokkaat tuuli- ja rantakerrostumat: Aavasaksa; Iso Himovaara

FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Tornionjoen ja Muonionjoen vesistö

Tiedot haettu 26.5.2015

Aavasaksan maisemat

Kunta: Ylitornio
Maakunta: Lappi

Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Kuva: Matleena Muhonen

152. Lohijärven ja Leukumanpään kylämaisemat

Lohijärven ja Leukumanpään kulttuurimaisema edustaa peräpohjalaiseen vaara- ja vesistömaisemaan syntynyttä vanhaa maatalousasutusta. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Lohijärvi–Leukumanpää, 1995), jonka rajausta laajennetaan inventointien perusteella Savilahden ympärille ja Leukumavaaran pohjois- ja itärinteille.

Maakunta	Lappi
Kunta	Ylitornio
Maisemamaakunta	Peräpohjola–Lappi
Maisemaseutu	Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu
Pinta-ala	917 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 11 ha maatalousalueita: 84 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 598 ha rakennettuja alueita: 49 ha vesialueita: 176 ha

Luonnonpiirteet

Lohijärven ja Leukumanpään kylämaisemat ovat syntyneet Ylitornion järvirikkaaseen sisämaahan Ison Lohijärven ja Tengeliönjoen rantamaille. Kylämaisemaa hallitsee runsaan 60 metrin korkeuteen järvien yläpuolelle nouseva Leukumavaara, jonka ympärillä avautuu suhteellisen tasainen soiden ja matalien kankaiden luonnehtima maasto. Alueen maaperä on suurelta osin turpeen peittämää moreenia, mutta Leukumavaaran laella on myös jonkin verran kalliokkoa ja rakkakiviä. Alueen asutus ja viljelykset ovat keskittyneet ranta-aluetta seurailevalle hiekkakankaalle. Kallioperältään alue on pääosin graniittia. Kylän etelä- ja kaakkoispuolella on myös laajahko ympäristöään korkeammalle kohoava kvartsiittivaltainen alue.

Lohijärven ja Leukumanpään kylät sijaitsevat monipolvisen vesistöreitien varrella. Tornionjoen vesistöalueeseen kuuluva Tengeliönjoki laskee kylän editse Isoon Lohijärveen, joka on matala ja monin paikoin suorantainen järvi. Järven rannoilla on myös paljon lajittuneita sedimenttejä. Tengeliönjoki kulkee alueen halki kapeassa, runsaat neljä metriä syvässä uomassa, joka muodostaa Leukumanpään kohdalla pienen nivan. Maisema-aluetta halkova harju erottaa Tengeliönjoen pienestä Sirkkajärvestä, joka on jäänyt suoalueiden ja harjun puristuksiin. Kylien tuntumassa on runsaasti ojitettuja suoalueita, joiden vedet valuvat Tengeliönjokeen ja Iso Lohijärveen pieniä puroja ja ojia pitkin.

Leukumavaaran rinteet ja jokivarren kankaat ovat mäntyvaltaisia, kosteusoloiltaan vaihtelevia metsiä. Metsät ovat pääasiassa talouskäytössä ja puuston ikä vaihtelee. Joen rannoilla on jonkin verran rantaluhtia, pensaikkoa ja paikoin tiheitä kasvustoja muodostavia lehtipuita. Ison Lohijärven rantatörmä on kylän kohdalla jyrkkä ja korkea. Sen tuntumassa on pieniä niittyalueita.

Kulttuuripiirteet

Tengeliönjoen ja sen vesistöön kuuluvien järvien rannoilta on löydyntä lukuisia esihistoriallisia asuinpaikkoja ja esineitä. Maisema-alueelle on paikallistettu ainakin kolme kivikautista asuinpaikkaa. Lisäksi Krunninkankaalla on vanhoja pyyntihautoja. Pysyvä suomalaisasutus on vakiintunut alueelle 1700-luvun tietämillä, jolloin kylien rantamaita ryhdyttiin viljelemään.

Lohijärven ja Leukumanpään asutusten ryhmitys mukailee vesistön muotoja. Leukumanpäässä tilat ovat sijoittuneet Leukumavaaran alarinteille rantapeltujen ja vaaran väliin. Lohijärvellä asutus sijaitsee rantatörmällä peltujen keskellä muodostaen edustavia vanhojen pihapiirien ja rakennusryhmien hallitsemia kokonaisuuksia. Alueen viljelykset ovat joko vesistöjen rantaan laskeutuvia rantapelloja tai suolle raivattuja suorajaisia viljelylaikkuja. Peltujen keskellä on säilynyt runsaasti latoja, joista osa on edelleen käytössä.

Alueen rakennuskanta on ikärakenteeltaan vaihtelevaa. Pääosa alueen asuinrakennuksista edustaa jälleenrakennuskauden tyyppirakentamista tai uudempaa yksikerroksista maatalousrakentamista, mutta kylissä on myös Krunninivan, Leukumaan ja Lanton kaltaisia vanhoja pihapiirejä, joiden rakennuskanta on pääosin 1900-luvun alusta. Alueella on myös muutamia pihapiirejä, joissa on jäljellä vanhoja talousrakennuksia, mutta joiden vanhat päärakennukset on korvattu uusilla. Järvien rannoilla on jonkin verran perinteisestä asutusrakenteesta poikkeavaa uudisrakentamista. Asutuksen keskellä kulkee vanhoja osin puuston reunustamia kyläteitä, jotka istuvat maisemaan hyvin.

Alueen elinkeinot perustuvat maatalouteen ja sitä tukevaan poronhoitoon. Kylissä on myös jonkin verran yritystoimintaa sekä kauppa- ja majoituspalveluita. Perinteinen maatalousmaisema on säilynyt ehyenä etenkin Lohijärvellä, mutta myös Leukumanpään peltoalat ovat pysyneet avoimina. Krunninkankaalla Leukumanpään kupeessa on kaksi pientä sorakuoppaa, joiden maisemallinen vaikutus on vähäinen.

Maisemakuva

Lohijärvi ja Leukumanpää ovat tyypillisiä pienimuotoisia peräpohjalaisia maatalouskylä, joiden peltoalat ovat sijoittuneet rantojen sedimenttitasangoille ja suoraivioille. Viljelymaisemia reunustaa Leukumavaaran selväpiirteinen vaara, jonka huipulla sijaitsevalta laavulta aukeaa edustavia näkymiä kylään ja sitä reunustaville järvien kirjomille suo- ja mäkimailla. Maisema-alueen rakennettu ympäristö on moninaista, ja alueen rakennukset ovat useilta eri vuosikymmeniltä. Uusi rakentaminen istuu perinteiseen kyläkuvaan paikoin huonosti.

Kylien yleisilme on elävä, asuttu ja tasapainoinen. Alueen laajimmat pellot sijaitsevat Lohijärvellä, jossa peltoja on raivattu rantatörmän lisäksi suomaalle selvärajaisiksi viljelylaikuiksi. Peltomaisemassa on yhä käytössä olevia vanhoja latoja. Lohijärven eteläpuolella on pitkänomaisia suolle raivattuja peltoja, joiden yli aukeaa kapeita mutta viehättäviä näkymiä järven selälle. Leukumanpäässä yhtenäiset viljelykset laskeutuvat Tengeliöjoen molemmilla rannoilla kohti jokea. Joen yli avautuvat kauniit viljelymaisemat muodostavat kulttuurimaiseman ytimen, jota muutamat peltoalojen yhteydessä sijaitsevat vanhat pihapiirit rikastavat. Leukumanpään kulttuurimaisema avautuu parhaiten Iso Lohijärven ja Lialompolon väliselle Haapanivalle.

Arviointi

Lohijärven ja Leukumanpään kylämaisemat edustavat hyvin Ylitornion järviolueiden pienipiirteistä asutusmaisemaa. Kylät ovat aktiivisia ja edustavia järvenrantakylä, joiden peltoalat ovat säilyneet avoimina. Alueella on joitakin rakennusperinnöltään edustavia pihapiirejä sekä edelleen käytössä olevia latoja, jotka nostavat maisema-alueen arvoa.

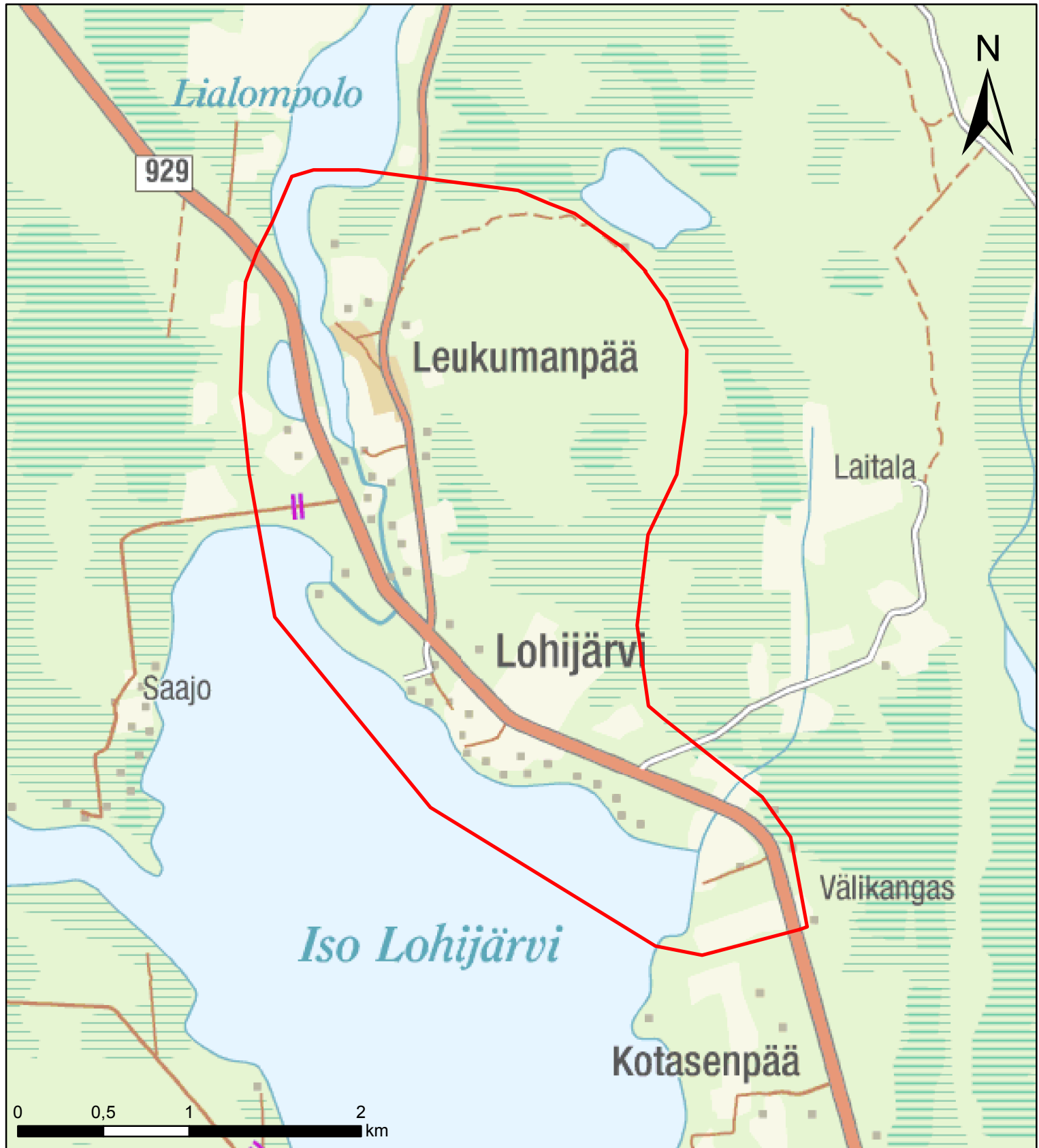
Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 4 kohdetta

KOS Koskiensuojelulailla suojellut vesistöt: Tornionjoen ja Muonionjoen sivuvesistöt

Tiedot haettu 26.5.2015

Lohijärven ja Leukumanpään kylämaisemat

Kunta: Ylitornio
Maakunta: Lappi

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Kuva: Matleena Muhonen

153. Viirinkylän jokivarsimaisema

Viirinkylä on vanha ja edustava Kemijokivarren maatalouskylä, jonka maisemaa luonnehtivat korkeat jokitörmät sekä Kemijoen teollinen käyttö. Aluetta esitetään uutena kohteena valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi.

Maakunta	Lappi
Kunta	Rovaniemi
Maisemamaakunta	Peräpohjola–Lappi
Maisemaseutu	Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu
Pinta-ala	2 303 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 8 ha maatalousalueita: 177 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 1 613 ha rakennettuja alueita: 148 ha vesialueita: 356 ha

Luonnonpiirteet

Viirinkylä on ryhmittynyt Kemijokeen viettävään rinteeseen Vanttauskosken länsipuolelle. Jyrkkäpiirteistä jokilaaksoa reunustavat matalasti kumpuilevat metsäiset vaaramaat. Alueen kallioperä koostuu suurilta osin Peräpohjolan liuskejaksoon kuuluvasta kiilleliuskeesta ja -gneissistä. Liuskejakson kallioperään kuuluvat myös kvartsiittiset alueet, jotka erottuvat maisemassa ympäristöään korkeampina vaara-alueina. Viirinkylän kaakkoispuolella Kivalon laajat kvartsiittivaarat nousevat yli 200 metrin korkeuteen ympäröivien suomaiden yläpuolelle. Itse maisema-alueen korkein kohta on kvartsiittisen Tennivaaran laki, joka kohoaa runsaan 120 metrin korkeuteen Kemijoen pinnasta.

Jokilaaksoa ympäröivän vaaramaaston kallioperä on suurilta osin pohjamoreenin tai turpeen peitossa. Vaarojen lakialueilla moreenipeite on ohut, ja Tennivaaran sekä matalan Saivaaran rinteillä on kalliopaljastumia. Jokilaaksoon on kasautunut paksuja hienojakoisia, hedelmällisiä hiekka- ja hietakerrostumia, joille alueen peltoala on keskittynyt. Jokivarressa kulkee Jokkavaarasta Auttiin ulottuva harjujakso, johon vesi on kovertanut korkeita törmäjä ja syviä raviineja. Kemijoen etelärannalla vyöryvät jokitörmät, mellat, syöksyvät veteen jopa 40 metrin korkuisina osin kasvittomina seininä, joiden alaosa Kemijoen jäät ja keväiset tulvavedet syövät. Jokilaaksossa näkyy monia Kemijoen kehitysvaiheista kertovia törmäjä ja tasanteita.

Kemijoki virtaa Viirinkylässä suuressa luode-kaakkosuuntaisessa ruhjelaaksossa, joka ulottuu kaakossa Auttikönkääle ja Korouomaan. Viirinkylän kohdalla joki tyyntyy pitkäksi suvantojaksoksi, jota reunustavat lännessä Tennilän kylän virtapaikat ja idässä voimalaitoskäyttöön valjastettu Vanttauskoski. Kemijoessa on ollut Viirinkylän kohdalla vaikeakulkuinen Kaarekoski, joka on kuivunut Koskensaaren eteläpuolelle vuonna 1807 syntyneen uuden uoman myötä. Kaarekosken hiomia pohjakiviä näkyy edelleen Koskensaaren pohjoispuolella.

Kemijoki on voimakkaasti säännöstelty joki, jonka valuma-alueella on 21 voimalaa. Vanttauskosken voimala saa voimansa 22 metriä korkeasta pudotuksesta, jota reunustavat 170 metriä pitkä yläkanava ja 2,3 kilometriä pitkä alakanava. Alakanavan maisemaa leimaavat joenmyötäiset pitkät, kapeat ja kivikkoiset saaret. Viirinkylän alueella ei ole merkittäviä sivujokia, mutta alueen suomalilta valuu pieniä puroja, jotka ovat kovertaaneet syviä uomia hiekkamaahan. Alueella on myös jonkin verran vanhojen uomien kohdalle muodostuneita lampia, makkarajärviä ja nauhamaisia soistumia.

Viirinkylää ympäröivät Peräpohjolan karut mäntyvaltaiset metsät. Kylän ympärillä on myös runsaasti pieniä aapasoita, joista suurin osa on ojitettu metsätalouden käyttöön. Alueen kasvi- ja eläinlajisto on tunnusomaista pohjoista metsälajistoa. Viirinkylän linnuston erikoisuuksia ovat jokitörmissä pesivät törmäpääskyt.

Kulttuuripiirteet

Kemijoki on vanha kulkuväylä ja kalajoki, jonka varrella on lukuisia muinaisjäänneksiä. Viirinkylästä on löydetty yksi kivikautinen asuinpaikka. Lisäksi muinaisjäänneksiä tunnetaan Tennilästä ja Vanttauskoskelta. Ennen vakituisen suomalaisasutuksen syntymistä Viirinkylän alue on ollut metsäsaamelaiden pyynti- ja kulkualuetta, joka on sijannut vilkkaiden kauppareittien varrella. Alueella on luultavasti ollut väliaikaisia kalastuspaikkoja kauan ennen pysyvän asutuksen syntyä.

Viirinkylä on Auttin ohella ensimmäisiä vakinaisen suomalaisasutuksen alueita Ylä-Kemijoella. Sen ensimmäiset tilat perustettiin 1600-luvun alussa. Uudisasukkaita houkuttelivat alueelle ennen kaikkea hyvät kalastusmahdollisuudet, mutta talojen yhteyteen raivattiin myös pelloja. Viirin talo nousi silloisen Kaarekosken (nykyisen Koskensaaren) tuntumaan alavalle rantamaalle noin vuonna 1640. 1800-luvun alkuun tultaessa Viirinkylä oli kasvanut kolmisavuiseksi, ja 1860-luvulla kylässä oli viisi taloa. Viirin vanhojen talojen viljelyalat olivat 1800-luvulla selvästi seudun keskiarvoa suurempia, ja vuonna 1880-luvulla loppuun saatettu isojako teki Viirin tilasta Rovaniemen pitäjän toiseksi suurimman tilan. Viirissä toimi 1800-luvulla kesti- kieväri.

Viirinkylän asutus on keskittynyt joen loivalle pohjoisrannalle, aivan joen välittömään yhteyteen. Taloryhmit sijaitsevat nauhamaisesti jokitörmällä. Vanhin asutus on asettunut kohtalaisen ylös rantarinteelle. Alempana jokirannassa sijaitsee uudempaa rakennuskantaa. Alueella on jonkin verran Lapin sodan tuhoilta säästyneitä rakennuksia. Esimerkiksi Alaviirin ja Keski-Koivulan vanhat pihapiirit ovat säilyneet huomattavan edustavina. Maatalouden merkitys kylän elinkeinorakenteessa on vähentynyt viime vuosikymmeninä, ja nykyisin kylällä on enää yksi toimiva karjatila. Elinkeinorakenteen muutos näkyy maisemassa ennen kaikkea avoimen kylämaiseman umpeenkasvuna ja pusikoitumisena. Kemijokivarressa on säilynyt kuitenkin edusta-

via tulvaniittyjä, joilla esiintyy uhanalaista kasvilajistoa. Kaikkiaan Viirinkylä on pysynyt elinkeinorakenteen muutoksesta huolimatta aktiivisena ja elinvoimaisena, ja alueella on esimerkiksi jonkin verran yritystoimintaa ja majoituspalveluita. Kyläläiset harjoittavat oheiselinkeinona myös poronhoitoa.

Kemijoen liikenne- ja voimalakäyttö on vaikuttanut Viirinkylän maisemaan voimakkaasti. Joen uomaa on muokattu jo 1800-luvulla, jolloin Kaarekosken kiertoreitti kaivettiin. Samalla Vanttauskosken virtaamat nousivat ja alueen vanha tulvavytmi muuttui. 1960- ja 1970-luvun vaihteessa rakennettu Vanttauskosken voimala muutti vedenkorkeuden vaihteluvälin alueella säännölliseksi. Voimalaitoksen alueella on 620 metriä maapatoa ja 124 metriä betonipatoa. Korkeimmillaan maapato nousee 33 metrin korkeuteen. Kemijoki on ollut 1970-luvulle saakka myös tärkeä uittojoki, ja uitto tarjosi aikoinaan tärkeän sivuelinkeinon myös Viirinkylän asukkaille.

Maisemakuva

Viirinkylän maiseman runkona hahmottuvat Kemijoki ja sen etelärannalle kovertuneet jyrkät hiekkatörmät. Osittain puustoiset ja osittain paljaat törmät luovat omaleimaisen taustan Viirinkylän viljelymaisemalle. Kaukomaisemassa näkyvät jokinäkymän päättävä Vanttauskosken voimalaitos sekä kylän kaakkoispuolella nousevat Kivalojen korkeat vaarat. Hallitsevasta luonteestaan huolimatta joki näkyy kylän halki kulkevalle päätielle melko huonosti, sillä tien varret ja jokiranta ovat kasvaneet monin paikoin umpeen. Maisema on yleiskuvaltaan jokseenkin sulkeutunut, mutta paikoitellen pitkäaikaisten ja jyrkkäprofiilisten peltoalojen yli aukeaa vaikuttavia näkymiä Kemijoelle ja vastarannan hiekkatörmäin.

Viirin kylä on muodostunut joen matalalle törmälle uoman välittömään tuntumaan. Kylän tilat ja pihapiirit muodostavat harvan joensuuntaisen nauhan. Kylämaisemassa on jyrkästi kumpuilevia rinnepeltoja ja vanhoja hyvin hoidettuja pihapiirejä. Kylämaisema taustalla kohoavine jokitörmineen avautuu parhaiten rannan pihapiireistä sekä Rovaniemeltä Kemijärvelle kulkevan maantien pohjoispuoleisilta rinteiltä. Viirinkylän uudisrakentaminen on sopusointuista, ja kylän yleisilme on siisti ja hyvin hoidettu.

Arviointi

Viirinkylän maisemassa yhdistyvät perinteinen maatalouden synnyttämä kulttuurimaisema sekä 1900-luvun jälkipuolella syntynyt teollisten elinkeinojen ja Kemijoen säännöstelyn muokkaama maisema. Kylä muodostaa edustavan ja historiallisen maalaisympäristön vanhoine hyvin hoidettuine pihapiireineen sekä niitettyine ja viljeltyine peltoineen. Luonnonmaiseman erityispiirteenä ovat Kemijoen etelärannan jyrkät ja sortuilevat jokitörmät eli mellat.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 3 kohdetta

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Soittajanvaara

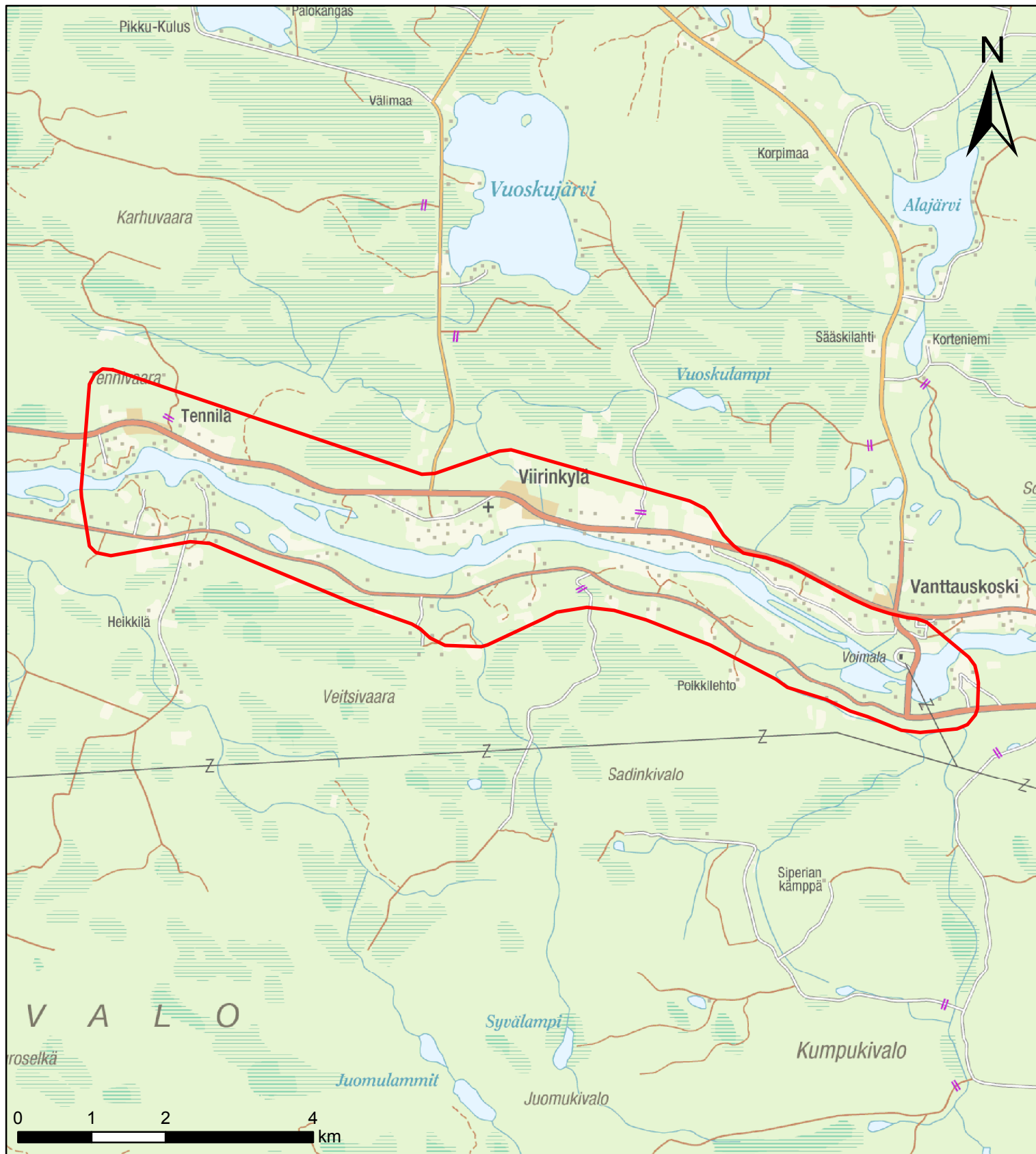
HSO Harjajensuojeluohjelma: Syväojankangas

Tiedot haettu 26.5.2015

Viirinkylän jokivarsimaisema

Kunta: Rovaniemi

Maakunta: Lappi

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Kuva: Mervi Savolainen

154. Venejärven kylämaisema

Venejärvi on suhteellisen ehyenä kokonaisuutena säilynyt syrjäinen järvenrantakylä Teuravuoman suolakeuden tuntumassa. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Venejärvi, 1995), jonka rajausta laajennetaan inventointien perusteella kylää ympäröiville lähivaroille.

Maakunta	Lappi
Kunta	Kolari
Maisemamaakunta	Peräpohjola–Lappi
Maisemaseutu	Aapa-Lapin seutu
Pinta-ala	3 433 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 157 ha maatalousalueita: 103 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 2 916 ha rakennettuja alueita: 61 ha vesialueita: 196 ha

Luonnonpiirteet

Venejärven kylä sijaitsee Lapin suurimman suoalueen, Teuravuoman, välittömässä tuntumassa noin 100 metriä korkeiden jyrkkäpiirteisten vaarojen kainalossa. Alueen maaperässä vaihtelevat vaara-alueiden osin soistuneet moreenimaat, laajat turvealat sekä vaarojen väliseen laaksoon ja vaarojen alarinteille kerrostuneet lajittuneet ainekset. Kallioperältään alue kuuluu Kolarin kunnan lävistävään migmatiittivyöhykkeeseen, ja valtaosa Venejärven kalliosta on migmatiittista kiilleliusketta. Muotkavaaran korkea kaksilakinen vaara on graniittia ja kylän pohjoispuolella on pieniä vulkaniittialoja. Kallioperää rikkovat luode-kaakkosuuntaiset murretlinjat.

Maisema-alueen keskellä sijaitsee ruovikkorantainen Venejärvi, jonka ranta-alueet ovat suurilta osin ojitettua suomaata. Järveen laskee idässä kapea Kutuoja sekä joukko suoalueilta johdettuja ojia. Järven länsipohjukasta saa alkunsa suomaiden halki kiemurteleva Vähäjoki, joka kuljettaa alueen vesiä kohti Naamijokea ja edelleen Tornionjokea. Venejärven vesi on suoalueille tyypillisesti ruskeaa ja humuspitoista. Rehevyytasoltaan järvi on lievästi rehevä.

Maisema-alueen länsipuolella aukeaa Teuravuoman suokompleksi, jonka nuorimmat painanteet ovat kuroutuneet muinaisesta Ancylys-järvestä noin 8 000–8 500 vuotta sitten. Pääosa Teuravuomasta on rimpinevaa ja rimpilettoa, mutta paikoin alueella on myös suursaranevaa, koivulettoja, lähdesoita ja ohutturpeisiä rinnesoita. Maisema-alueella on lisäksi useita lähteitä soistumiseen. Lähdesoita on muun muassa Venejärven eteläpuolella kohoavan Venerovan laiteilla. Maisema-alueen vaaroja peittävät suurelta osin variksenmarjamustikkatyypin mäntyvaltaiset kankaat. Siellä täällä kasvaa myös kynttiläkuusia. Metsistä suurin osa on talouskäytössä. Myös valtaosa alueen soista on kuivattu metsämaastoksi.

Kulttuuripiirteet

Venejärvi on vanhaa eräaluetta, jonne ihminen saapui riistan perässä luultavasti jo 9 000 vuotta sitten. Alueen ensimmäiset asuinpaikat olivat muinaisen Ancylysjärven rannoilla, joille on jäänyt merkkejä asutuksesta ja pyyntitaloudesta. Pysyvä suomalaisasutus vakiintui alueelle 1700-luvulla, jolloin vanhan eräautintajärven rannoille alkoi syntyä eräasutustiloja. Venejärven perinteisiä elinkeinoja ovat olleet maa- ja metsätalous sekä poronhoito. Venejärvi on myös vanha tervakylä, jossa poltettua tervaa on kuljetettu Tornionjoelle. Alueella on edelleen vanhoja tervahautoja.

Venejärven seutu oli pitkään tietöntä ja harvaan asuttua. Suur-Teuravuoman suoalueen kylä yhdistävä pitkospuureitti eli telatie oli tärkeä alueellinen kulkureitti, jonka käyttäjiä olivat postinkantajat sekä kylien asukkaat. 11 kilometrin pituinen telatie rakennettiin vuonna 1878 Venäjän keisarikunnan senaatin myöntämällä rahoituksella ja se oli käytössä 1950-luvulle saakka. Telatien varrella oli useita niitty- ja marjastusmaita sekä kalavesiä. Telatietä on kunnostettu 2000-luvulla.

Venejärven hajanainen kylä sijaitsee matalahkon Äijävaaran etelä- ja kaakkoisrinteillä sekä Mäntylehdon lounaisrinteellä. Lisäksi maisema-alueella on pieniä yksittäistiloja. Alueen pellot ovat sirpaleisia ja niistä useimmilla viljellään rehua poroille. Venejärven rakennukset sijaitsevat perinteisellä vyöhykkeellä metsänreunassa, loivasti mutkittelevan kylätien varressa. Rakennuskanta koostuu pääasiassa sodan jälkeisistä tyyppirakennuksista, mutta kylässä on myös vanhempia rakennuksia. Kylän vanhinta rakennuskantaa edustaa Nikumaan perinteinen talonpoikainen pihapiiri järven rannalla. Myös Mäntylehdossa, Lakkalassa ja Vesalassa on vanhoja hirsirakennuksia.

Venejärven kaikki talot ovat edelleen asuttuja tai kesäkäytössä, mutta alueen maatalous on hiipunut. Useat Venejärven asukkaat käyvät töissä kylän ulkopuolella, varsinkin Kolarissa. Alue on matkailullisesti suhteellisen suosittu, ja etenkin ruska-aikaan Teuravuoman telatiellä on paljon kulkijoita. Venejärven sotahistoriasta muistuttaa Kärsimysten majaksi kutsuttu sodanaikainen muistomerkki, joka koostuu kahdesta kunnostetusta metsäkaartilaiden korsusta sekä haudasta.

Maisemakuva

Venejärven kylä sijaitsee pieneen Venejärveen viettävien vaarojen rinteillä korkeiden vaarojen hallitsemassa laaksossa. Kylän länsipuolella levittäytyy Länsi-Lapin suurin yhtenäinen suoalue, Teuravuoma, joka on ollut kyläläisille arvokas erätaloussijainti. Alueen maisemakuvassa kiintopisteiksi hahmottuvat kylän alapuolella siintävä Venejärvi sekä vastapäätä kohoavat Venerova ja Kutuvaara–Muotkavaara.

Venejärven talot sijaitsevat harvakseltaan vaaranrinteiden alaosassa järveä kiertävän tien varressa. Maisema-alueen suoalueella ja vaarojen rinteillä on myös yksittäistiloja tiiviine peltoaloineen. Venejärven kylä on säilynyt tyyliltään yhtenäisenä. Valtaosa pelloista on pysynyt avoimena maatalouden vähenemisestä huolimatta, ja alueen maisemassa on edelleen pienmaatalouteen, erätalouteen, poronhoitoon ja metsätalouteen perustuvan sekatalouden leima.

Arviointi

Venejärven kylämaisema on tunnusomainen ja edustava Aapa-Lapin syrjäinen vaaranrinnekylä. Sen arvot perustuvat perinteiseen kylärakenteeseen, avoimena säilyneeseen viljelymaisemaan sekä liikkumisen, niitty-talouden, keräilyn ja eränkävynnin kannalta merkittävään Teuravuoman suoalueeseen. Teuravuoman suoalueeseen liittyy myös runsas esihistoriallisen ajan kulttuuriperintö. Suolakeutta halkoo kulttuurihistoriallisesti arvokas Teuravuoman telatie.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 1 kohde

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Teuravuoman telatie

KOS Koskiensuojelulailla suojellut vesistöt: Tornionjoen ja Muonionjoen sivuvesistöt

FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Tornionjoen ja Muonionjoen vesistö

Tiedot haettu 26.5.2015

Venejärven kylämaisema

Kunta: Kolari

Maakunta: Lappi

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Kuva: Mervi Savolainen

155. Kaukosen kylämaisema

Kaukonen on Ounasjokivarren laajimpia ja pohjoisimpia maatalousalueita. Hyvin säilynyt kylä on ympäristöineen edustava esimerkki Ounasjoen ja Aapa-Lapin jokivarsiasutuksesta. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Kaukonen, 1995), jonka rajausta laajennetaan inventoinnin perusteella Hangasvaaralle ja Palolanlantolle.

Maakunta	Lappi
Kunta	Kittilä
Maisemamaakunta	Peräpohjola–Lappi
Maisemaseutu	Aapa-Lapin seutu
Pinta-ala	2 371 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 340 ha maatalousalueita: 121 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 1 703 ha rakennettuja alueita: 90 ha vesialueita: 115 ha

Luonnonpiirteet

Kaukosen kylä sijaitsee Ounasjokivarressa noin 20 kilometriä Kittilän keskustajaman eteläpuolella. Kylän maisemaa luonnehtii tasainen suoperäinen maasto, jota halkovat vaarajonot. Kaukosen länsipuolella sijaitsee noin 30 metriä korkea pohjois-eteläsuuntainen Hangasvaara, ja pohjoisessa maisema-alueen tuntumassa ko-
hoaa noin sadan metrin korkuinen Isovaaran ja Kelloselän muodostama vaararyhmittymä. Alueen rikkonai-
nen kallioperä koostuu suurilta osin kiillegneissistä, jota reunustavat pohjoisessa ja idässä vulkaniittijuonteet.

Kaukosen ravinnerikas kallioperä kuuluu karjalaisten liuskeiden vyöhykkeeseen. Ounasjoen laaksossa on viljavia jokikerrostumia, joita reunustavat kuivat hiekkakankaat sekä laajat aapasuot. Kaukosen kylän länsi-
puolella kulkee kapea Isosaarion harjujakso. Hangasvaaran alueella maaperä on pääasiassa moreenia, joka
ohenee lakialueilla kalliomaaksi. Varsinaisia kalliopaljastumia alueella on vähän.

Maisema-aluetta halkoo pohjois-eteläsuunnassa Kemijoen vesistöön kuuluva Ounasjoki. Se on noin 280
kilometriä pitkä rakentamaton joki, jonka uomaa on muokattu ainoastaan uittoa varten tehdyin perkauksin.
Ounasi saa alkunsa Enontekiöllä sijaitsevasta Ounasjärvestä ja laskee Kemijokeen Rovaniemellä. Sen vesi on
lievästi kuormittunutta, niukasti humuspitoista ja vähäravinteista. Kaukosen kohdalla Ounasjoki virtaa alavi-
en maiden keskellä, ja jokimaisemaa rikastavat luontaiset tulvaniityt ja -metsät. Alueella on myös joitakin
pieniä puroja ja lompoloita. Maisema-alueen eteläosassa Ounasjokeen laskee laajoilta suoalueilta alkunsa
saava Maununjoki.

Maisema-alueen kasvillisuus on pääosin pohjoisboreaalista karua havumetsää, jolle kynttiläkuuset ovat tyy-
pillisiä. Kaukonen kuuluu Kittilän lehtokeskukseen, jonka alueet erottuvat ympäristöstään kasvillisuudeltaan
rehevinä. Kylän ympärillä on runsasravinteisia soita, joista enimmät on raivattu pelloiksi tai kuivatettu met-
sänsäksatusta varten.

Kulttuuripiirteet

Ounasjoki on ollut jo varhain tärkeä kulkureitti ja pyyntialue, jonka varrella on ollut saamelaista asutusta.
Myös Kaukonen on vanha saamelainen asuinpaikka, joka toimi 1700-luvulle saakka Kittilän lapinkylän kes-
kuksena, talvikylänä ja markkinapaikkana. Maatalouteen perustuva asutus vakiintui Kaukosessa 1600-luvun
puolivälissä, jolloin ensimmäiset uudisasukkaat saapuivat alueelle. Ounasjoen ja Kolarista Sodankylään vie-
neen vanhan talvitien risteykseen rakentunut kylä muodostui 1700-luvulla tärkeäksi markkina- ja käräjäpai-
kaksi, jossa sijaitsi maakirjojen perusteella neljä tilaa.

Suotuisien maatalousolojen ja hyvien kulkuyhteyksien ansiosta Kaukonen kasvoi etenkin 1800-luvun lopus-
sa nopeasti, ja vuosina 1883–1906 toteutetussa isossajaossa Kaukosen kylän kohdalle merkittiin 33 taloa.
Toisen maailmansodan alkaessa kylässä oli lähes 50 tilaa ja se oli Kittilän suurimpia maatalouskeskuksia.
Lapin sodassa Kaukosesta tuhoutui ainoastaan koulu, muutama pihapiiri sekä Ounasjoen itäpuolinen Kum-
mun kylä. Sodan jälkeen Kittilän hallinnollinen keskus toimi Kaukosessa pahoin tuhoutuneen kirkonkylän
jälleenrakennuksen ajan. Tuolloin Kaukosessa olivat muun muassa kunnantoimisto, sairaanhoito- ja apteek-
kipalvelut, poliisi, vankila ja kansakoulu.

Kaukonen on ollut Kittilän parhaimpia viljanviljelypaikkoja ja siellä on viljelty muun muassa ohraa ja ruista.
Jokivarren tulvaniityt ovat mahdollistaneet vastaavasti karjanhoidon. Kylä on edelleen Ounasjokivarren laa-
jimpia viljelyalueita ja asutustihentymiä. Kaukosen asutus on ryhmittynyt tiheästi suurelle kyläkummulle
joen ja suomaiden väliin sekä joen itäpuolelle Kummun kylään. Kylässä on säilynyt perinteinen rakenne,
jossa asutustihentymiä reunustavat jokivarsien tulvaniityt ja ympäröiville soille raivatut pellot.

Valtaosa kylän rakennuskannasta on sodan jälkeiseltä ajalta, mutta perinteistä rakentamista on säilynyt esi-
merkiksi Hakalassa, Pekkalassa, Pentissä, Ojanperässä ja Hettulassa. Kaukosessa on myös paljon perinteisen
pohjoissuomalaisen karjatalouden jälkiä. Hakalan pihapiirissä on suurikokoinen pyramidikattoinen ke-
sänavetta ja Ounasjoen rannalla olevat tulvaniityt ovat arvokkaita perinnebiotooppeja. Maataloutta harjoitta-
vien tilojen määrä on vähentynyt Kaukosessa tuntuvasti viime vuosikymmeninä ja arviolta puolet kylän van-
hasta peltoalasta on poistettu viljelykäytöstä. Uutta peltoalaa on kuitenkin raivattu jonkin verran, ja alueella
voimistuneet poro- ja hevostalous ovat pitäneet vanhoja peltoaloja avoimina.

Maisemakuva

Kaukonen sijaitsee Ounasjokivarren keskijuoksulla, jonka maisemakuvaa leimaa viljelyalojen, suoalueiden ja kumpuilevien metsämaiden vaihtelu. Maisema-aluetta reunustavat suomaastosta kohoava metsäinen vaarajono sekä Isovaaran ja Kellošelän korkeampi vaaraselänne. Kylää ympäröivä luonnonmaisema on yleispiirteiltään alavaa ja suoperäistä. Kaukosen kyläkeskus sekä Kummun kylä ovat sijoittuneet matalille kummuille Ounasjoen tuntumaan.

Kaukosen asutus on säilyttänyt perinteisen tiheän muotonsa ja avoimet viljelyalansa maatalouselinkeinojen vähenemisestä huolimatta. Kylästä aukeaa edustavia näkymiä jokilaaksoon, jossa sijaitsevat kylän vanhat tulvaniityt. Asutusta on myös Ounasjoen itäpuolella vanhan Rovaniemen tien varressa. Kylämaisema on suhteellisen nuoresta rakennuskannasta huolimatta tasapainoinen. Kaukosessa on säilynyt jonkin verran vanhoja pyramidikattoisia kesänavettoja, jotka erottuvat hyvin alueen avoimessa maisemassa.

Arviointi

Kaukonen on edustava esimerkki Ounasjoen ja Aapa-Lapin jokivarsiasutuksesta. Se on Ounasjokivarren laajimpia ja pohjoisimpia maatalousalueita, jonka arvoa lisää maiseman historiallinen kerroksellisuus. Kaukosen kylämaisemassa yhdistyvät saamelaihistoria vuotuiskiertoineen, vanhat kulkuväylät, hallinnollinen historia sekä Lapin sodan tuhoilta huomattavan hyvin säilynyt rakennettu kulttuuriympäristö.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Kittilän jokivarsi- ja järvenranta-asutus (Kaukosen kylä)

Arvokkaat perinnebiotoopit: Kaukonen

KOS Koskiensuojelulailla suojellut vesistöt: Ounasjoki sivujokineen ja Ounasjärveen laskevat joet

MOR Arvokkaat moreenimuodostumat: Teerilehto

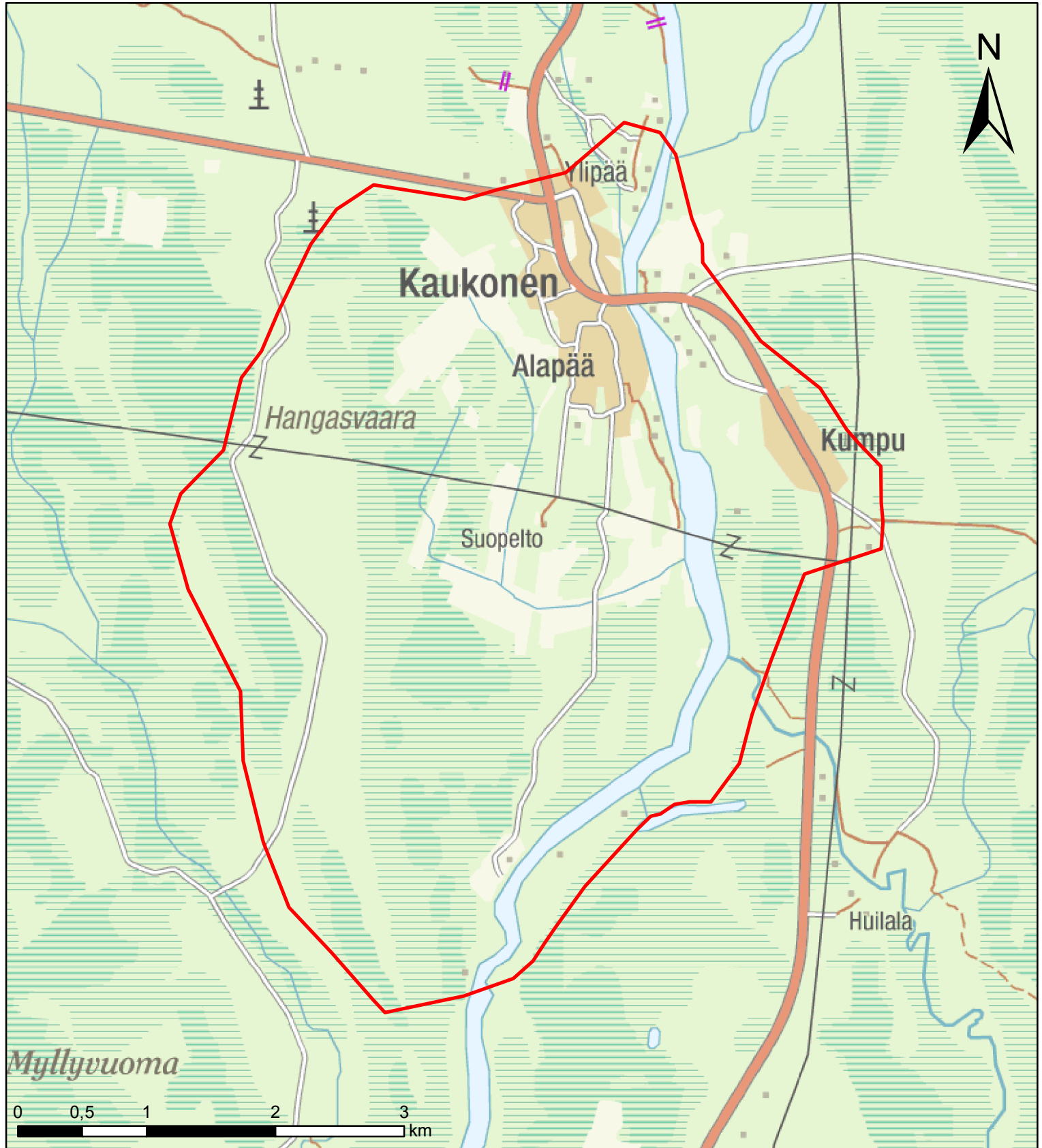
FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Ounasjoki

Tiedot haettu 26.5.2015

Kaukosen kylämaisema

Kunta: Kittilä

Maakunta: Lappi

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Kuva: Mari Jaakonaho

156. Kieringin kulttuurimaisema

Kierinki on Keski-Lapin vanha elinvoimainen erä- ja maatalouskylä, jonka maisemaa leimaavat runsaat kivikot. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Kierinki, 1995), jonka rajaus pysy ennallaan.

Maakunta	Lappi
Kunta	Sodankylä
Maisemamaakunta	Peräpohjola–Lappi
Maisemaseutu	Aapa-Lapin seutu
Pinta-ala	761 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 63 ha maatalousalueita: 94 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 498 ha rakennettuja alueita: 52 ha vesialueita: 54 ha

Luonnonpiirteet

Sodankylän kunnan kaakkoiskulmassa sijaitsevaa Kieringin kylää reunustavat Soasvuoman, Vuotsonvuoman ja Saakelmavuoman muodostama suoalue sekä noin 30 metriä ympäröivien alueiden yläpuolelle nouseva rakkarintainen Rova. Kylän itä- ja kaakkoispuolella on korkeampaa vaaramaastoa. Pohjoisessa aukeavat puolestaan laakeampien vaarojen rytmittämät suoalueet. Alueen kallioperä on Keski-Lapin graniitoidikompleksiin kuuluvaa graniittista migmatiittia, jota peittävät moreeni ja turve. Kieringin maastossa on silmiinpistävän runsaasti laajoja pirunpeltoja, jotka reunustavat myös kylän peltoaloja.

Maisema-aluetta halkoo monipolvinen Riipijoki, jonka uoma muodostuu kapeista nivoista ja laajemmista suvantoaltaista. Kieringin länsipuolella joki laajenee kapeaksi suorantaiseksi Kierinkijärveksi. Riipijokeen virtaa pieniä jokia ja puroja ympäröiviltä järvi- ja suoalueilta. Riipijoki on yleispiirteiltään erämainen joki, jonka rannoilla on laajoja tulvaniittyjä. Jokea ympäröivät suomaat ovat suureksi osaksi ojitettuja ja osa niistä on otettu viljelykäyttöön. Kieringin kasvillisuus on pääosin vedenjakajaseudun karua havumetsää. Jokivarressa on myös rehevämpää kasvillisuutta sekä lehti- ja sekametsiä.

Kulttuuripiirteet

Kierinki on Keski-Lapin vanha erä- ja maatalouskylä, jonka talot ja pellot ovat ryhmittyneet avaralle kyläkummulle Rovaa ja Riipijoen väliin. Kylä poikkeaa tavanomaisista Lapin kylistä etenkin rakennustyyliinsä puolesta. Tilojen päärakennukset ovat kookkaita, kauniisti koristeltuja ja useimmiten vaaleiksi maalattuja. Rakennustaiteellisesti arvokkaimpia taloja ovat Riipijoen pohjoisrannalla sijaitsevat Niemelä ja Kumpula. Niemelän runsaasti koristeltu päärakennus on rakennettu vuonna 1890. Sitä ympäröi vanhojen talousrakennusten reunustama edustava pihapiiri. Kumpulan suuri ja valkoiseksi maalattu päärakennus periytyy puolestaan 1930-luvulta. Kylässä on myös jonkin verran jälleenrakennuskauden pihapiirejä ja yksittäistaloja. Uudempi rakentaminen sijoittuu perinteisten asuinsijojen ohella joen rantaan ja alavammille maille.

Kierinki on aktiivista maa- ja metsätalousaluetta, jonka asukkaista moni saa tuloja myös poronhoidosta. Alueen perinteisiin elinkeinoihin ovat kuuluneet lisäksi eränkäynti, kalastus ja marjastus sekä uitto- ja savottatyöt. Kylän maisemassa on säilynyt jonkin verran vanhoja laidunniittyjä ja hakoja, joista osaa on hoidettu kulottamalla. Alueella on vielä jonkin verran karjataloutta, ja joillakin tiloilla on ryhdytty pitämään hevosia. Kieringissä on myös runsaasti vapaa-ajanasutusta.

Kieringin asukasluku vähentynyt 2000-luvulla, mutta aktiivisen kehittämistoiminnan myötä kylä on säilyttänyt elinvoimaisuutensa. Kylässä on esimerkiksi monipuolista yritystoimintaa. Kieringin matkailullista vetoa on kehitetty perustamalla matkailu- ja retkeilyreittejä sekä majoituspalveluita. Alueella on tehty myös aktiivista maisemanhoitotyötä esimerkiksi kunnostamalla Hietalan 1800-luvulta periytyvää perinnetilapihapiiriä sekä muuta vanhaa rakennuskantaa. Kylän tärkeissä maisemakohteissa on lisäksi raivattu pensaita ja toteutettu maisemalaidunnusta.

Maisemakuva

Kierinki on vaara- ja suomaiden kupeeseen syntynyt perinteikäs kylä, jonka maisemakuva on pysynyt edustavana ja omaleimaisena. Kylän rakennusperintö on ajallisesti kerroksellista, ja alueella on säilynyt vanhaa koristeellista rakennuskantaa. Kylämaisemaa elävöittävät avoimet laidun- ja peltoalat, joita on hoidettu viime vuosina aktiivisesti. Kieringin yleiskuva on elinvoimainen, ja laiduntavat hevoset ja ylämaankarja rikastavat kylän maatalousmaisemaa. Kylää halkovan Riipijoen varrella on säilynyt joitakin tulvaniittyjä.

Kieringin viljelymaisemaan kuuluvat erottamattomasti peltoja reunustavat laajat kivikkoalueet. Kivikot jatkuvat ympäröivien vaarojen rinteille, joille ne muodostavat huomattavia pirunpeltoja. Avointa kylämaisemaa reunustavat matalahkot vaarat sekä laajat suoalat, joille aukeaa paikoin pitkiäkin näkymiä.

Arviointi

Kierinki on Keski-Lapin vanha, elinvoimainen erä- ja maatalouskylä, joka on elänyt luontaistalouden ansiosista lähes omavaraisena. Kylän rakenne on pysynyt tiiviinä ja perinteisen kaltaisena. Alueen pelto- ja laidunalat ovat edelleen avoimia ja niitä hoidetaan aktiivisesti. Kieringin arvokas rakennusperintö ja rakkakenttien rikastuttama luonnonmaisema lisäävät alueen maisemallista arvoa.

Kieringin kulttuurimaisema

Kunta: Sodankylä

Maakunta: Lappi

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Kuva: Mari Jaakonaho

157. Javaruksen kylämaisema

Javarus on eheä, tiivis järvenrantakylä, jossa on huomattavaa arkeologista kulttuuriperintöä. Alue on vanha valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (Javaruksen kylä, RKY 1993), jota esitetään uutena kohteena valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi.

Maakunta	Lappi
Kunta	Kemijärvi
Maisemamaakunta	Peräpohjola–Lappi
Maisemaseutu	Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu
Pinta-ala	1 381 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 120 ha maatalousalueita: 79 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 752 ha rakennettuja alueita: 26 ha vesialueita: 404 ha

Luonnonpiirteet

Javaruksen kylämaisema sijaitsee jylhän tunturi- ja vaaramaaston keskellä Kemijärven keskustaaajaman luoteispuolella. Kylää ympäröivät matalat Javaruskangas, Ylipalo ja Laitakangas sekä yli 100 metriä ympäröivien järvien yläpuolelle kohoava Komiovaara. Kauempana Javaruksen itäpuolella kohoaa Javarustunturin, Varsatunturin, Jäkälätunturin ja Komiovaaran muodostama vaararyhmä. Tuntureita, vaaroja ja mäkimaastoa ympäröivät tasaiset ja monin paikoin luonnontilaiset aapasuot. Javarusjärven rannalla maisema-alueen eteläpuolella sijaitsee Hietalahdenaavan laaja turvetuotantoalue.

Javaruksen kylä on muodostunut hiekkapohjaiselle kannakselle Javarusjärven ja Juopankijärven väliin. Alueen maaperä on suurilta osin moreenia ja turvetta. Avokallioita tai kalliomaata ei maisema-alueella ole. Javarus sijoittuu kallioperän vaihtumisvyöhykkeelle, jossa on sekä Keski-Lapin graniittivyöhykkeen että Pyhä-Luoston kvartsiittivyöhykkeen piirteitä. Alueen kallioperässä vaihtelevat paleoprotooiset kivilajit, kuten serisiittikvartsiitti, graniitti, migmatiitti ja gabro. Komiovaaran kallioperä on suurilta osin kiillegneissia.

Matalat ja lähes saarettomat Javarusjärvi ja Suopankijärvi kuuluvat Kemijoen päävesistöalueeseen. Järviä yhdistää Javaruksen kylän itäpuolella kulkeva kapea uoma. Javarusjärveen laskee ympäröiviltä suoalueilta pieniä puroja ja kaksi suurempaa jokea. Suopankijärven luoteispohjukasta lähtee Javarusjoki, joka laskee Kemijokeen Javarustunturin itäpuolella. Alueella on myös pienempiä soiden ympäröimiä lampia, joista etenkin Vähä Komiojärvi maisema-alueen itäreunalla on rehevä ja runsaskasvinen. Javarusjärven rannat ovat lähes kauttaaltaan hiekka-, sora- ja kivikkopohjaisia ja vähäkasvisia. Järven eteläosassa, Morkkaperän lahdessa pohja on pehmeämpi ja vesikasvillisuus runsaampaa. Maisema-alueella on paljon vanhoja ja luonnontilaisia kuusikoita, mutta myös mäntyvaltaisia metsiä. Yleispiirteiltään alueen kasvillisuus on karua. Javaruksen kylää ympäröivä suo- ja metsäluonto on monipuolista ja lajistoltaan merkittävää.

Kulttuuripiirteet

Muinaisjäännökset ja perimätieto kertovat Javarusjärven ja Suopankijärven ympäristön olevan vanhaa metsäsaamelasta kulttuurialuetta, joka määrittyi myöhemmin Lapin ja lannan väliseksi rajaseuduksi. Järviä reunustavilta kankailta on löydetty muinaisia asuinpaikkoja ja lukuisia pyyntikuoppia. Javarusjärven Aittaperässä on muistitiedon mukaan sijannut pyyntiperinteeseen liittynyt kalapatsas.

Javarus on ollut syrjäinen kylä, jonka kulkuyhteydet ovat perustuneet vesireitteihin. Kylän ensimmäiset maanviljelijät saapuivat alueelle luultavasti 1600-luvulla, ja alueen asutus tiivistyi 1700- ja 1800-lukujen uudisraivauskaudella. Nykyään Javarus on rakenteeltaan kohtalaisen tiivis järvenrantakylä, jonka rakennukset ja kyläkeskukset sijaitsevat Javaruskankaan alarinteillä jonkin matkan päässä järvestä. Loivasti viettävät pellot ulottuvat Javarus- ja Suopankijärvien rantaan saakka, mutta ranta-alueilla ei ole rakennuksia muutamia saunoja lukuun ottamatta. Kylä on säilyttänyt perinteisen sijaintinsa ja ehyen rakenteensa.

Javaruksen rakennuskanta on pääosin sotien jälkeen rakennettua, mutta kylässä on myös muutamia vanhempia rakennuksia. Merkittävin pihapiiri on Kemilän tilalla, jonka 1800-luvun lopulla rakennettu päärakennus on kylän vanhin talo. Vanhoja rakennuksia on myös Vanhan, Rantalan ja Lehtorannan pihapiireissä. Lisäksi Javaruksen kylässä on runsaasti peräpohjalaiselle karjataloudelle tunnusomaisia kesänavettoja. Kylän elinkeinot ovat perustuneet perinteisesti karjatalouden, pienviljelyn, kalastuksen ja metsästyksen sekatalouteen. Nykyisin kylässä on yksi toimiva karjatila sekä aktiivista porotaloutta, minkä ansiosta kylän peltomaisema on pysynyt avoimena.

Maisema-alueen eteläpuolella sijaitseva Javarusjärven Morkkasaari on vanha kesähautapaikka, josta on kartoitettu 14 hautaa. Hautojen käyttö on päättynyt viimeistään 1800-luvun lopulla.

Maisemakuva

Javaruksen kylä sijaitsee Javarusjärven ja Suopankijärven väliin jäävällä hiekkaisella kannaksella matalan Javaruskankaan kupeessa. Kylän viljelyalat avautuvat pääosin Javarusjärven puolelle, mutta myös Suopankijärven rannoilla on peltöjä. Viljelysten yli aukeaa näkymiä saarettomille järville ja kaukomaisemassa hämmöttäville vaaroille. Läheinen Komiovaara erottuu selväpiirteisenä kylän maisemakuvassa. Kaukomaisemaa hallitsevat Pyhäntunturin ja Luoston tunturijako sekä Javarusvaaran vaararyhmä. Kylämaisemaa luonnehtivat myös järviä ympäröivät laajat suot.

Javaruksen rakennukset ovat suhteellisen uusia, mutta kylässä on säilynyt perinteinen tiiviin rantakylän rakenne. Kylän rakennusten ja rannan välinen alue on viljeltyä, ja peltoalat ovat pienestä koostaan huolimatta yhtenäisiä. Javaruksen rakennuskanta on keskimäärin hyvin hoidettua. Erityispiirteenä alueella ovat lukuisat kesänavetat, jotka muistuttavat perinteisestä karjataloudesta.

Arviointi

Javaruksen kylä on pieni maatalouskylä, jonka maisemalliset arvot perustuvat tiiviiseen, avoimeen ja elinvoimaiseen kylämaisemaan sekä yhtenäiseen kyläkuvaan. Javarus tunnetaan vanhana Lapin ja lannan raja-
paikkana, ja siellä on rikas arkeologinen kulttuuriperintö.

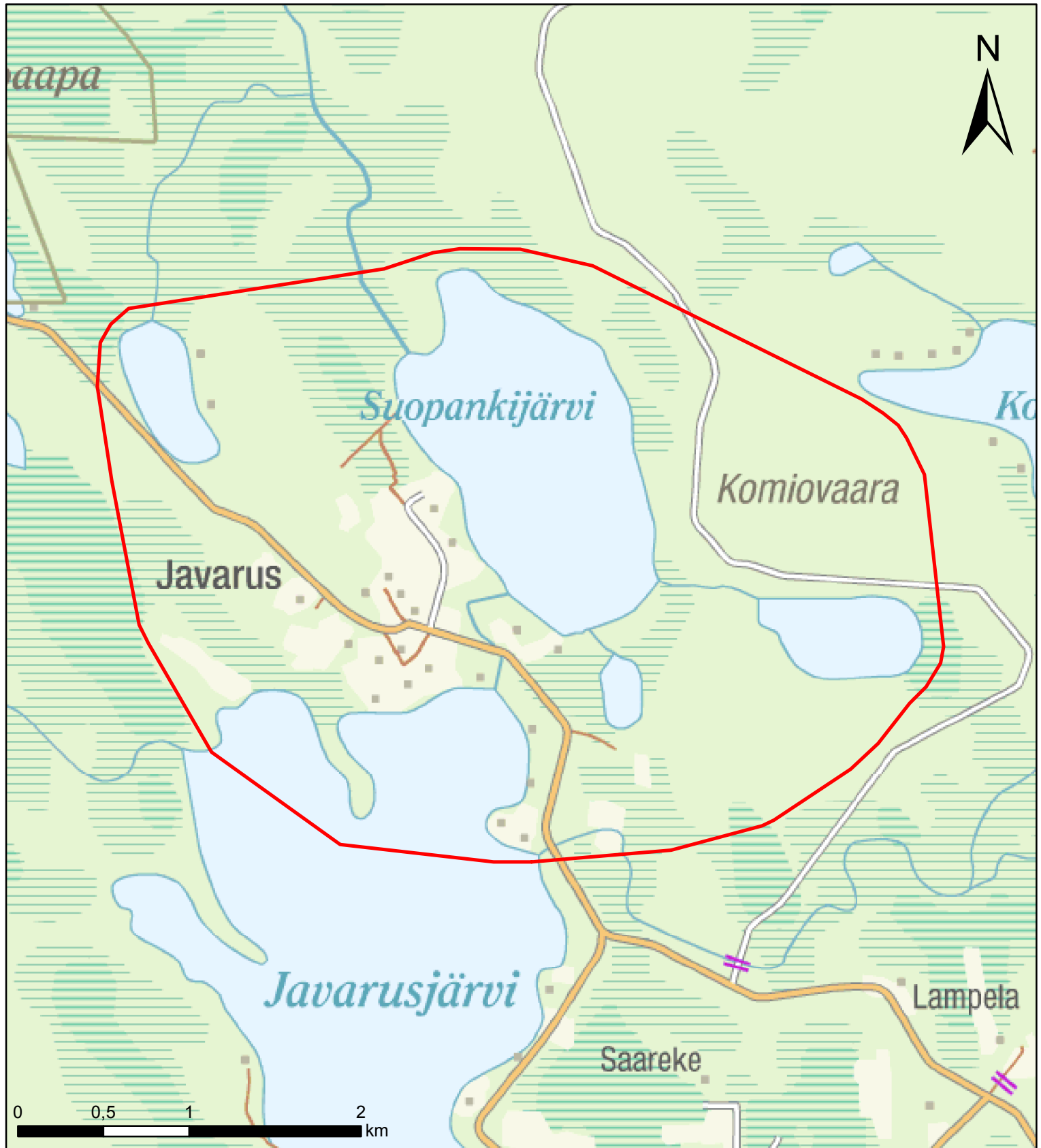
Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 2 kohdetta

Tiedot haettu 26.5.2015

Javaruksen kylämaisema

Kunta: Kemijärvi

Maakunta: Lappi

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Kuva: Mari Jaakonaho

158. Pyhätunturin maisemat

Pyhätunturi on yksi Suomen tunnetuimmista ja vanhimmista tunturimatkoista, jolla on myös merkittävä kulttuurihistoriallinen rooli saamelaiden pyhänä tunturina sekä Lapin ja lannan rajana. Aluetta esitetään inventointien perusteella uutena kohteena valtakunnallisesti arvokkaaksi maisemanähtävyydeksi.

Maakunta	Lappi
Kunta	Kemijärvi, Pelkosenniemi
Maisemamaakunta	Peräpohjola–Lappi
Maisemaseutu	Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu
Pinta-ala	15 056 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 2 948 ha maatalousalueita: 11 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 11 506 ha rakennettuja alueita: 203 ha vesialueita: 388 ha

Luonnonpiirteet

Pyhätunturi on noin kaksi miljardia vuotta vanha, lähes 540 metriä merenpinnan yläpuolelle kohoava kvartsiittitunturi, joka muodostuu viidestä itä-länsisuuntaiseksi jonoksi ryhmittyneestä kerosta. Pyhätunturin länsipäästä kirkottaa luoteeseen Huttutunturin, Kapustan ja Latvavaaran sekä maisemanähtävyyden ulkopuolelle jäävien Luostotunturien tunturiselänne, joka kohoaa korkeimmillaan 514 metrin korkeuteen merenpinnasta. Pyhätunturin itäpuolella on noin 370 metriin merenpinnan yläpuolelle ulottuva Soutaja. Voimakaspiirteisiä tuntureita ympäröi kumpuileva vaara- ja metsämaasto, jossa on runsaasti suoalankoja sekä pieniä järviä, lampia ja jokia.

Pyhätunturin kallioperä on pääosin kvartsiittia, joka on jäänyt jäljelle muinaisen vuoriston pehmeämmän kiviaineksen rapauduttua pois. Alueen topografia on voimakaspiirteistä, ja tunturimaisemia luonnehtivat jäätikkövesien kovertamat kurut ja jyrkät rinteet. Tunturien lakialueet ovat rakan peitossa. Pyhätunturin rinteillä näkyy myös muinaismerien aaltojen jälkiä sekä veden muovaamia lieveuomia. Kvartsiitin ohella alueen kallioperässä on konglomeraattia, silttikiveä, mafista vulkaniittia, diabaasia ja kiillegneissia. Kallioperää halkovat useat murros- ja siirroslinjat, jotka erottavat kivilajeja toisistaan.

Pyhätunturin lakialueet ovat pääasiassa kalliomaata ja rakkakivikkoa. Tunturin eteläpuolelle on kerrostunut kurujen läpi virranneiden jäätikköjokien kuljettamaa soraa ja hiekkaa, jota on myös Pyhätunturin ja Soutajan välisessä laaksossa sekä luoteeseen suuntautuneen tunturijonon itäisillä alarinteillä. Alueen vähäiset vedet kuuluvat Kemijoen päävesistöalueeseen ja laskevat Vuostimonjoen, Siurunjoen ja Pyhäjoen kautta Kemijokeen. Tunturien kupeeseen muodostunut Pyhäjärvi on syvä ja kirkasvetinen tunturijärvi, jonka rannoilla on paljon loma-asutusta. Alueella on myös matalampia suorantaisia erämaajärviä ja -lampia.

Pyhätunturin tunturikasvillisuus on karua ja niukkaa. Tunturien alarinteitä peittävät yhtenäiset vanhat havumetsät, joiden juurella avautuvat suoalueet. Maisemanähtävyyden alueella on laaja luonnontilainen Siurunapa sekä pienempiä aapasoi. Tunturien alarinteillä ja puronvarsilehdoissa on paikoin hyvin rehevää kasvillisuutta. Maisemanähtävyys kuuluu Soutajaa ja Pyhätunturin matkailukeskusta lukuun ottamatta Pyhä-Luoston kansallispuistoon, joka muodostettiin vuonna 2005 yhdistämällä Luoston alue Pyhätunturin kansallispuistoon.

Kulttuuripiirteet

Pyhätunturin alue on merkittävä historiallinen metsästys- ja pyyntialue. Tunturin korkein laki, Noitatunturi, on vanha metsäsaamelaisten palvontapaikka eli seita. Alueelta on löytynyt myös muinaisia asuinpaikkoja, luolakäytäviä ja pyyntikuoppia, jotka kertovat tunturialueen pitkästä erätaloushistoriasta. Pyhätunturi on ollut vanhaa Lapin ja lannan rajaseutua, josta saamelaisten käännyttäminen kristinuskoon on alkanut. Isokurun Pyhänkasteenlammen uskotaan olleen yksi Lapin vanhimmista kastepaikoista.

Pyhätunturin alueen perinteiset elinkeinot ovat perustuneet alueen metsä- ja suoluontoon. Alue on ollut eränkäynti-, kalastus- ja marjastusmaastoa sekä huomattava poronhoitoalue. Lisäksi alueella on ollut jonkin verran luonnonniittyihin perustunutta niittytaloutta. 1800- ja 1900- lukujen taitteessa Pyhätunturilla harjoitettiin vahvaa metsätaloutta, ja alueen suuret savotat jatkuivat aina 1930-luvulle saakka. Pyhätunturin metsäluonnon ja geologisten ominaispiirteiden suojelemiseksi alueelle perustettiin Suomen vanhimpiin kuuluva kansallispuisto vuonna 1938.

Nykyisin alueella on vain vähän vakituista asutusta. Pyhäjärven ympäristössä on kuitenkin kausiasutusta perinteisillä paikoilla rantatörmien päällä. Alueen entiset pellot sekä osittain niitetyt pihaniityt laskevat jyrkästi Pyhäjärveen. Pyhätunturista on kehittynyt viimeisimpien vuosikymmenien aikana huomattava matkailukohde, jonka palvelut ovat keskittyneet Pyhätunturin läntisimpään osaan Kultakerolle. Alueella on useita tunnettuja ja suosittuja vaelluskohteita, ja tunturimaastossa risteilee lukuisia retkireittejä opasteineen ja muine rakenteineen. Kultakeron rinteeseen on rakennettu laskettelukeskus lomakyliseen. Loma-asutusta on noussut myös Soutajan rinteille.

Maisemakuva

Pyhätunturin voimakaspiirteinen tunturijakso näkyy moniin ympäröiviin kyliin kaukomaiseman kiinnekehä ja maamerkinä. Alueen korkein huippu on noin 380 metriä Pyhäjärven yläpuolelle nouseva Noitatunturi, joka on ollut aikoinaan metsäsaamelaisten pyhä paikka. Pyhätunturin keroja erottavat jyrkkäseinäiset ku-

rut, joista kuuluisin on Ukonhattua ja Kultakeroa erottava Pyhäkuru–Isokuru. Tuntureita reunustavat suo- ja metsämaat, jotka jatkuvat tunturien kivikkoisilta lakialueilta katsottaessa taivaanrantaan.

Alueen maisema on pysynyt pitkälti luonnontilaisena, ja 1900-luvun alun savotta-alueille on kasvanut uutta metsää. Ainutlaatuisten maisemiensa, merkittävän suoluonnon sekä vaikuttavan geologiansa ansiosta Pyhä-tunturi on suosittu vaelluskohde. Pyhätunturin ympäristön loma-asutus on keskittynyt Kultakeron, Soutajan ja Pyhäjärven tuntumaan. Alueen uudet rakennukset on pyritty sopeuttamaan vanhaan kylärakenteeseen ja perinteiseen mittakaavaan. Kultakeron rinteiden laskettelukeskus rakenteineen sekä keron huipulla sijaitsevat radiomastot ovat kuitenkin kauas näkyviä maisemavaurioita.

Arviointi

Pyhätunturi on merkittävä luonto- ja virkistyskohde, jolla on myös korkea kulttuurihistoriallinen arvo metsäsaamelaisten pyhänä paikkana sekä Lapin ja lannan vanhana rajana. Alueen maisemalliset arvot perustuvat luonnontilaisina säilyneisiin tunturi- ja suoalueisiin, tunturialueiden rikkaaseen geologiseen historiaan sekä tunturin hallitsevaan rooliin ympäröivien alueiden kaukomaisemassa.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 7 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Luoston matkailukeskus

KPU Kansallispuistot: Pyhä-Luoston kansallispuisto

AMO Vanhojen metsien suojeluohjelma: Luosto

SSO Soidensuojeluohjelma: Luoston tunturijaksoon liittyvät suot

IBA Kansainvälisesti arvokkaat lintualueet: Luosto

TUU Arvokkaat tuuli- ja rantakerrostumat: Maa-Soutaja

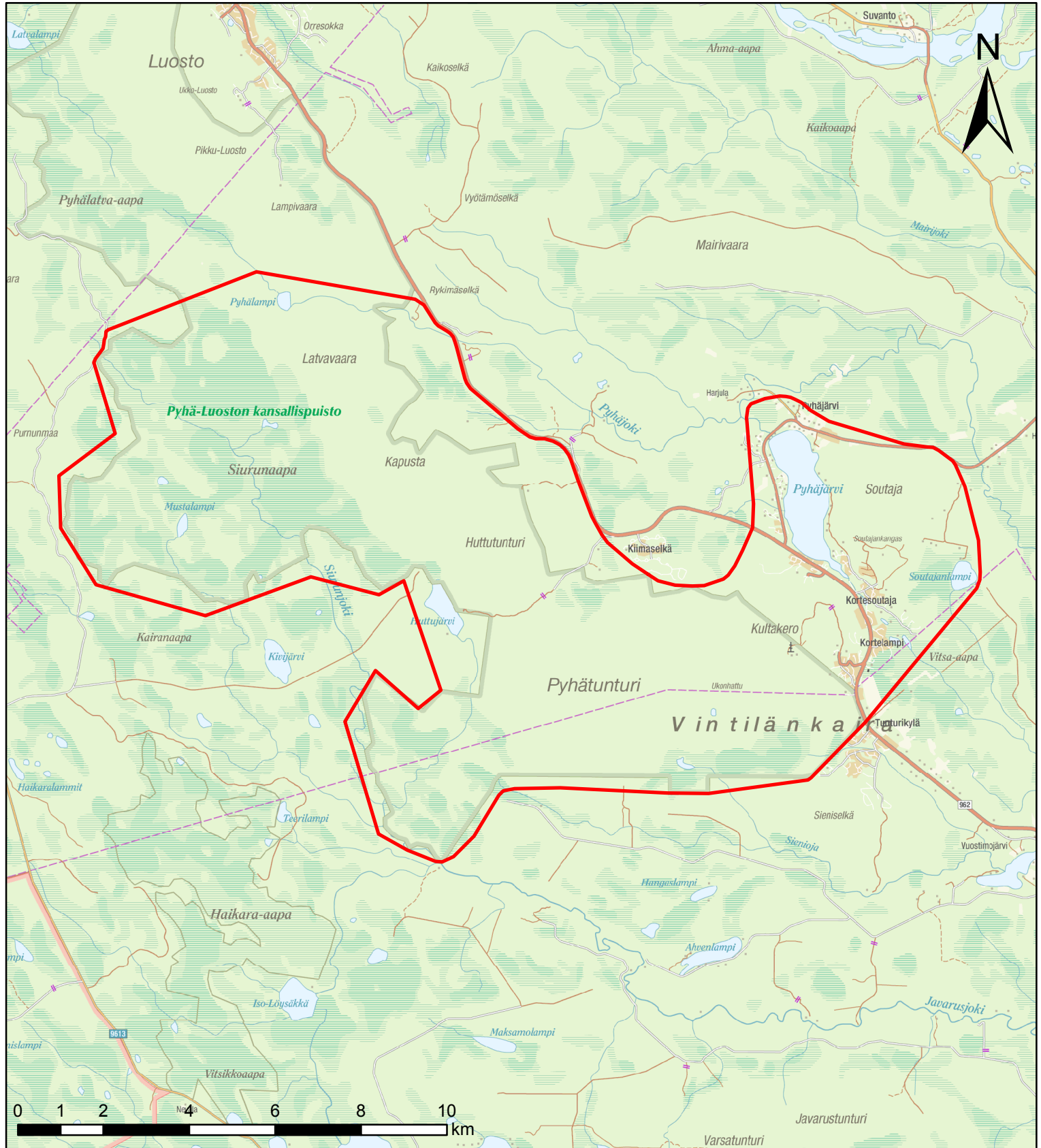
FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Luosto; Pyhä-Luosto; Pyhätunturin kansallispuisto

Tiedot haettu 26.5.2015

Pyhätunturin maisemat

Kunta: Kemijärvi, Pelkosenniemi

Maakunta: Lappi

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Kuva: Tapio Heikkilä

159. Kairalan ja Luiron kulttuurimaisema

Kairalan ja Luiron kylät ovat edustavia peräpohjalaisia jokivarsikyliä, joiden viljelymaisemat ja suo-
maat muodostavat huomattavan maisemallisen kokonaisuuden. Kairala on valtakunnallisesti arvo-
kas maisema-alue (Kairala, 1995), johon lisätään maakunnallisesti arvokas Luiron maisema-alue.

Maakunta	Lappi
Kunta	Pelkosenniemi
Maisemamaakunta	Peräpohjola–Lappi
Maisemaseutu	Aapa-Lapin seutu, Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu
Pinta-ala	6 072 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 1 652 ha maatalousalueita: 408 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 3 554 ha rakennettuja alueita: 105 ha vesialueita: 353 ha

Luonnonpiirteet

Kairala ja Luiro sijaitsevat Kitisen ja Luirojoen varsille kasautuneilla viljavilla sora-, hiekka- ja siltti- ja savimailla. Kyliä ympäröi tasainen suoperäinen maasto, joka muuttuu etelässä ja lounaassa jylhäksi tunturi- ja vaaramaaksi. Valtaosa alueen maaperästä on turvetta tai jokilaaksoon kerrostunutta lajittunutta ainesta. Aluetta halkovat myös väljästi suuntautuneet moreenimäet, ja Kairalan itäpuolella kulkee Tallavaaran, Ylivaaran ja Kukkuravaaran muodostama luode-kaakkosuuntainen harjujakso. Myös Luiron eteläpuolella sijaitseva Luironvaara on selväpiirteinen hiekkamuodostuma. Lisäksi Kitisen ja Luirojoen yhtymäkohdassa on laajoja hiekkakenttiä. Alue kuuluu Keski-Lapin poikki kulkevaan ravinteikkaaseen liuskekivivyöhykkeeseen, jolle vulkaaniset kivilajit ovat tunnusomaisia. Maisema-alueen kallioperässä vaihtelevat silttikivi, kvartsiitit, mafinen vulkaniitti ja diabaasi.

Kairalan ja Luiron maisemia luonnehtivat suotasangot, joiden maa-aines on kerrostunut Ancyliusjärven vanhoille lietemaille. Monet alueen entisistä järivistä ovat kasvaneet umpeen ja sulautuneet Kairanaavan, Kilpiäavan ja Sudenvaaranavan laajaan suokokonaisuuteen. Suot ovat suurilta osin luonnontilaisia ja niiden joukossa on myös keidassoita. Maisema-alueen keskellä aukeaa karu Kairanaapa, jonka pohjoisosassa ja eteläpäässä on ruohoisia rimpi- ja saranevoja. Kilpiaapa ja Sudenvaaranapa sijaitsevat maisema-alueen välittömässä tuntumassa. Ne ovat muun muassa metsähanhen pesimäaluetta.

Kitinen ja Luirojoki kuuluvat Kemijoen päävesistöalueeseen. Joet yhtyvät toisiinsa maisema-alueen eteläpuolella. Kitinen on huomattava latvajoki, johon laskee pienempiä sivujokia. Kitisen varrella on kaikkiaan seitsemän vesivoimalaa ja useita tekojärviä, joista suurin on Porttipahdan allas joen yläjuoksulla. Kairalan kohdalla Kitisessä on leveä suvantomainen kohta, jonka veden pintaa Kokkosnivan voimalakäyttö on nostanut. Kitinen ja Luiro ovat muuttaneet kulkuaan hiekkaisessa maassa useaan otteeseen, ja jokivarsilla on paljon kuivuneita tai soistuneita vanhoja uomapainanteita. Alueella on joitakin pieniä lampia, jotka sijaitsevat Kairalaa halkovan harjujakson tuntumassa tai jokien vanhoissa uomissa.

Alueen metsät ovat maaperän ravinteisuudesta ja jokilaaksojen alavuudesta johtuen enimmäkseen tuoreita kankaita. Harjuilla kasvaa karumpia mäntyvaltaisia metsiä, mutta alarinteillä kasvillisuus muuttuu kuusi- ja lehtipuuvaltaiseksi. Avosoiden reunoilla puusto on kitukasvuisempaa. Alueella on myös tuoreempia kankaita sekä korpia, koivikoita ja pajuviitoja. Joitakin Kitisen niemiä ja ranta-aloja on raivattu pelloiksi ja niityiksi.

Kulttuuripiirteet

Kemijoki ja siihen virtaavat vesistöt ovat olleet tärkeitä pyyntialueita ja kulkureittejä. Jokien merkityksestä kertovat jokivarsien muinaisjäännöslöydökset, jotka keskittyvät maisema-alueella Kairalan Yliuopajan seudulle. Yliuopajan rannoilta ja sen keskellä sijaitsevasta Manolaisaaresta on löydetty muun muassa kvartsi-iskoksia ja työkaluja. Läheisen Kentänojan suulta ja Yliuopajan länsirannalta on löydetty saviastian osia, jotka on määritelty varhaismetallikautisiksi. Tuormusjärven etelärannalta maisema-alueen pohjoisosassa sekä Luiron Seipikonelosta tunnetaan esihistorialliset asuinpaikat.

Alueen karjanhoitohistoria ulottuu 1700-luvulle. Kairalan rikas maatalouskulttuuri on perustunut reheviin jokivarsiin ja tulvaniittyihin, joiden ohella niittymaita on kuivattu alueen soista. Esimerkiksi Kairalan länsipuolista Kotiaapaa on kuivattu viljelykseen vuodesta 1909 lähtien. Karjatalouden ohella alueen asukkaita ovat elättäneet eränkäynti, marjastus, poronhoito, metsätalous sekä uitot ja savotat. Kairalan ja Luiron kyliä yhdistävä Kairanaapa on ollut kaukaisempien soiden tavoin tärkeää riista- ja marjamaata.

Kairala on nauhamaisesti Kitisen molemmille rannoille ryhmittynyt maatalouskylä, jonka länsirannalla on säilynyt kymmeniä vanhoja hirsirakennuksia. Joen itäpuoli tuhoutui sodassa, mutta muodostaa edelleen ehyen maisemallisen kokonaisuuden. Kylän pihapiirit ovat sijoittuneet Sodankylään vievän tien molemmiin puolin kolmelta sivustalta umpeen rakennetuiksi kokonaisuuksiksi, joista muutamia hallitsevat koristellut päärakennukset. Kairalassa on jonkin verran perinteisestä maisemakuvasta poikkeavaa uudempaa omakotitaloasutusta.

Luiron kylä on muodostunut Luirojoen varrelle noin viisi kilometriä pitkälle kannakselle, joka kohoaa eteläpäästään Luironvaaraksi. Kylän maisemaa rytmittää sorapintainen kylätie sekä kapeana alana joen länsirannalla avautuvat pellot. Alueella on sekä vanhoja peräpohjalaistaloja että jälleenrakennusajalta periytyviä rakennuksia, jotka sijaitsevat tiheänä nauhana kylätien varressa. Etenkin kylän keskiosissa asutusrakenne on erittäin tiivistä. Luirossa on useita komeita maisemapuita.

Maatalous on vähentynyt kummassakin kylässä. Kairalassa on kaksi karjatilaa ja Luirossa lammastila. Lisäksi molemmissa kylissä on poronhoitoon ja hevostalouteen keskittyneitä tiloja. Valtaosa kyläläisistä käy töissä kylien ulkopuolella, esimerkiksi Pelkosenniemen keskustaajamassa ja Pyhätunturin matkailukeskuksessa. Alueella on jonkin verran vapaa-ajan asutusta. Elinkeinorakenteen muuttumisesta huolimatta kylien perinteisiä maisemia on hoidettu aktiivisesti. Esimerkiksi Kotiniemen arvokkaille tulvaniityille tuodaan vuosittain lampaita, jotka pitävät niittymaisemaa avoimena. Monet avoimet rantaniityt ovat kuitenkin päässeet umpeutumaan ja palautuneet rantametsiksi.

Maisemakuva

Kairalan ja Luiron asutus on nauhamaista jokivarsiasutusta, joka on sijoittunut Kairalassa Kitisen molemmille rannoille ja Luirossa Luirojoen länsirannalle. Kylien rakennettua maisemaa rajaavat laajat suoalueet ja matalat harjujaksot. Kylien kaukomaisemaa hallitsevat vaarat ja tunturit, kuten Pyhätunturi, Luisto, Matalainen ja Nivatunturi, jotka näkyvät kauas alavan suomaan yli. Aluetta halkovat joet ovat uurtaneet itselleen paikoin jyrkkätörmäisiä uomia, joissa virtaavat vedet näkyvät vain paikoitellen kylien maisemakuvassa.

Kylissä on säilynyt vanhoja suuria peräpohjalaisia hirsirakennuksia, joita on pidetty hyvässä kunnossa. Kairalassa vanhat rakennukset ovat säilyneet Kitisen länsirannalla. Lapin sodassa tuhoutuneen itärannan rakennuskanta on nuorempaa, mutta perinteinen maisemarakenne on säilynyt jälleenrakennetuilla alueillakin hyvin. Kairalan kylämaisema näyttäytyy edustavimmin Kitisen yli kulkevalta sillalta avautuvissa joki- ja rantanäkymissä.

Luiron kylämaisema on Kairalaa vaatimattomampi, niin maisemaltaan kuin rakennuskannaltaankin. Kylän rakenne on kuitenkin säilynyt erinomaisesti, ja maisema on yleisilmeeltään hoidettu. Luiroa halkovalta kylätieltä aukeaa avaria näkymiä kylän pelloille, hevoslaitumille ja pihapiireihin.

Arviointi

Kairalan ja Luiron kylät ovat tyypillisiä peräpohjalaisia maatalouskylä, joiden asutus sijaitsee nauhamaisesti kylä halkovien jokien varsilla. Kylien viljelymaisemat ja niitä yhdistävä Kairanaavan suoalue muodostavat hyvin säilyneen elinkeinomaisemakokonaisuuden, jonka arvoa lisäävät hyväkuntoiset vanhat peräpohjalaiset pihapiirit päärakennuksineen, avoimina pidetyt pelto- ja niittyalat, sekä runsaat muinaisjäännökset. Alueen suoluonto on rikasta. Kairalaan ja Luiroon on perustettu vuonna 2010 luonnonsuojelulain mukainen maisema-alue (maisemanhoitoalue).

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 13 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Kemijoen jokivarsiasutus ja kirkkomaisemat (Kairala)

Luonnonsuojelulain mukaiset maisema-alueet (maisemanhoitoalueet): Kairalan–Luiron maisemanhoitoalue

Arvokkaat perinnebiotoopit: Kotiniemi

YSA Yksityismaiden suojelualueet: Raiskan luonnonsuojelualue; Similän luonnonsuojelualue; Similän luonnonsuojelualue; Kotarämeen luonnonsuojelualue; Taipaleen luonnonsuojelualue; Lisäkankaalan luonnonsuojelualue

SSO Soidensuojeluohjelma: Lämsänaavan–Sakkala-aavan soidensuojelualue

IBA Kansainvälisesti arvokkaat lintualueet: Kemihaaran suot ja metsät

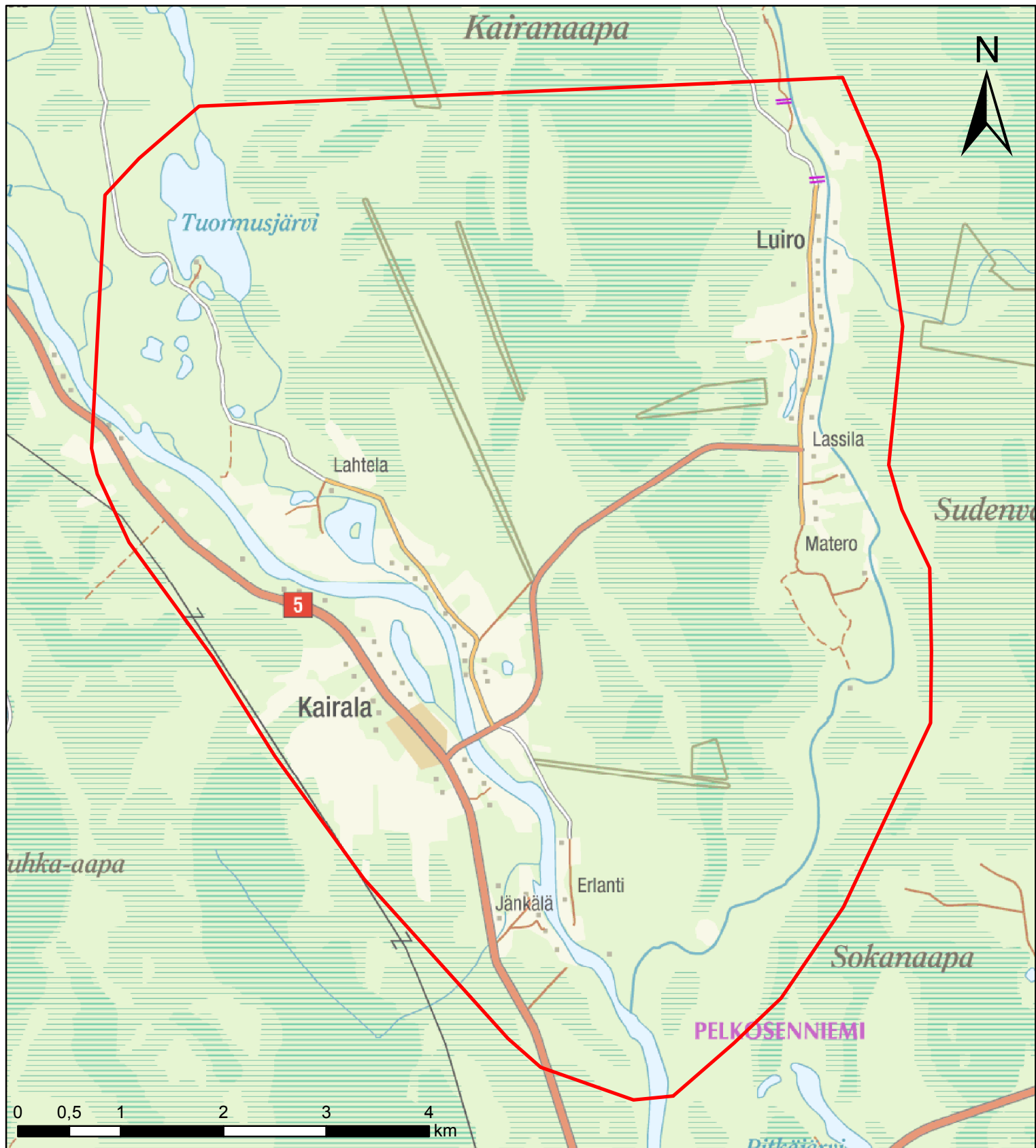
FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Luiron suot

Tiedot haettu 26.5.2015

Kairalan ja Luiron kulttuurimaisema

Kunta: Pelkosenniemi

Maakunta: Lappi

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Kuva: Mari Jaakonaho

160. Kuoskun kulttuurimaisema

Kuosku on Itä-Lapin tunturi- ja vaaraseudun tyypillinen poronhoidosta ja maataloudesta elävä joenvarsikylä. Alue on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Kuosku, 1995), jonka rajausta laajennetaan inventointien perusteella jokilaaksoa reunustavien harjanteiden lakialueille.

Maakunta	Lappi
Kunta	Savukoski
Maisemamaakunta	Peräpohjola–Lappi
Maisemaseutu	Itä-Lapin tunturi- ja vaaraseutu
Pinta-ala	1 444 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 133 ha maatalousalueita: 187 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 917 ha rakennettuja alueita: 57 ha vesialueita: 150 ha

Luonnonpiirteet

Kuosku sijaitsee Tenniöjoen molemmilla rannoilla Savukosken keskustaajaman kaakkoispuolella. Kylää ympäröi kankaiden kirjoma tasainen laaja suoalanko, jonka keskellä kohoaa joitakin loivamuotoisia vaaroja. Alue sijaitsee kivilajivyöhykkeiden vaihtumiskohdassa, jossa Tuntisan kiillegneissivyöhyke rajautuu Sallan ryhmän paleoproterotsooiisiin vulkaanisiin kiviin, kuten basalttiseen andesiittiin ja dasiittiin. Jokivarren maisemaa hallitsevat sijaitsevat Kuoskuvaara (320 mmpy) ja Iso Marjavaara (342 mmpy).

Maisema-alueen sisällä korkeuserot ovat suhteellisen vähäisiä. Aluetta joenmyötäisesti halkova yhtenäinen harjuselänne erottuu kuitenkin maisemassa kapeana ja selväpiirteisenä muotona. Lajittunut aines peittää käytännössä koko jokilaakson ja muodostaa harjun kupeessa kangassärkkiä pienine lampareineen. Hiekkamuodostumia reunustaa yhtämittainen lähes luonnontilaisten aapasoiden jono. Ympäröivillä vaaramailla maaperä on moreenia, jonka keskeltä pilkistää satunnaisia kalliopaljastumia. Kuoskua reunustavat karut mäntyvaltaisets metsät, joista valtaosa on otettu talouskäyttöön. Jokivartta ympäröivät myös laajat erämaiset suomaat.

Kylän läpi lievästi mutkitellen kulkeva Tenniöjoki on suurin Kemijoen latvahaaroista. Leppoisavirtainen pieni joki saa alkunsa Venäjältä, josta se virtaa erämaisten tunturi- ja suoalueiden läpi kohti Savukoskea. Jokeen laskee useita sivupuroja ja -jokia, jotka kasvattavat joen vesimäärää nopeasti. Joen rannat ovat hiekkajärvien ja suorantaisia ja suhteellisen tulva-alttiita. Jokivarren hiekkapohjaisessa maaperässä näkyy joen vanhoja uomia painaumuksina, soistumuksina ja pieninä juoluovina. Maisema-alueella jokea seuraa harjun tuntumaan muodostunut pienten järvien ja lampien ketju.

Kulttuuripiirteet

Kuoskun Pyhäjoelta on löydetty rautakautisia aseita, mutta silloisesta väestöstä ja asutuksesta ei ole tarkkaa tietoa. Uudella ajalla Kuosku oli pitkään metsäsaamelaisten asuinalue, vaikka ensimmäiset suomalaiset uudisasukkaat saapuivat Tenniöjoen varteen jo 1600-luvulla. Kuosku kehittyi toiseksi Savukosken tärkeimmistä viljelykylästä vasta 1800-luvulla, jolloin sen maatalous perustui ensisijaisesti karjatalouteen. Myös poronhoito ja metsätalous ovat olleet tärkeitä elinkeinoja.

Kuoskun asutus on ryhmittynyt nauhamaisesti Tenniöjoen pohjoisrannalle jokea seuraavan tien varteen. Joen etelärannalla on yksittäisiä taloja, joita yhdistää kyläkeskukseen joen yli kulkeva silta. Kuosku hävitettiin toisessa maailmansodassa, joten sodan jälkeisten vuosikymmenten rakennustyypit hallitsevat kylän rakennuskantaa. Kylärakenne on kuitenkin säilynyt perinteisen kaltaisena ja kylästä löytyy edelleen muutama vanha peräpohjalainen pihapiiri. Vanhinta rakennuskantaa edustaa jokitörmällä sijaitseva Takalon tila.

Kuoskun peltoalat ovat keskittyneet asutuksen ja joen väliselle ranta-alueelle sekä jokivarteen kyläkeskuksen etelä- ja pohjoispuolelle. Myös ympäröiviä suoaloja on raivattu pelto- ja laidunkäyttöön. Kylässä on säilynyt joitakin edustavia rantalaitumia, joita porotalous sekä lehmät ja lampaat pitävät edelleen avoimina. Viljelymaat ovat pääpiirteissään hyväkuntoisia, mutta etenkin etäämmällä kylästä sijaitsevat raiviot ovat monin paikoin metsittyneet tai kasvaneet umpeen.

Maisemakuva

Kuoskun maisemakuva on pienipiirteinen ja vaihteleva. Se tukeutuu kylää halkovaan harjujaksoon, mutkittelevaan Tenniöjokeen sekä joen rannoille raivattuihin viljelyksiin. Hiekkaisista maista halkova joki on kuluttanut maastoon paikoitellen korkeita törmäjä ja kasannut mutkakohtiin maaperältään hedelmällisiä niemiä. Avoimien viljelyalojen yli aukeaa laajoja näkymiä ympäröiville suoalueille sekä taustalla siintäville tuntureille ja vaaroille.

Kuoskun rakennuskanta on melko uutta, mutta tyylieltään, sijainniltaan ja mittakaavaltaan sopusointuista. Kylämaisemassa on säilynyt myös joitakin vanhoja latoja. Kylän peltoala perustuu poro- ja karjatalouden tarpeiksi viljeltävään heinäan. Porotalouden ansiosta pienetkin pellot ovat pysyneet suhteellisen avoimina. Alueella on joitakin lehmä- ja lammaslaitumia.

Arviointi

Kuoskun kylä on tyypillinen poronhoidosta ja maataloudesta elävä joenvarsikylä Itä-Lapin tunturi- ja vaaraseudulla. Kylän maiseman arvo perustuu kauniiseen luonnonympäristöön, hyvin hoidettuihin viljelyksiin ja

alueellisia ominaispiirteitä hyvin edustavaan perinteiseen asutusrakenteeseen. Alueen maatalousmaisema on pysynyt edelleen jatkuvan laidunnuksen ja porotalouden ansiosta varsin avoimena ja edustavana.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 1 kohde

Arvokkaat perinnebiotoopit: Kuoskuvaaran poroerotuspaikka

RSO Rantojensuojeluohjelma: Sieräisten harjulammet

KOS Koskiensuojelulla suojellut vesistöt: Kemijoen ja Tenniöjoen yhtymäkohdan yläp. vesistö

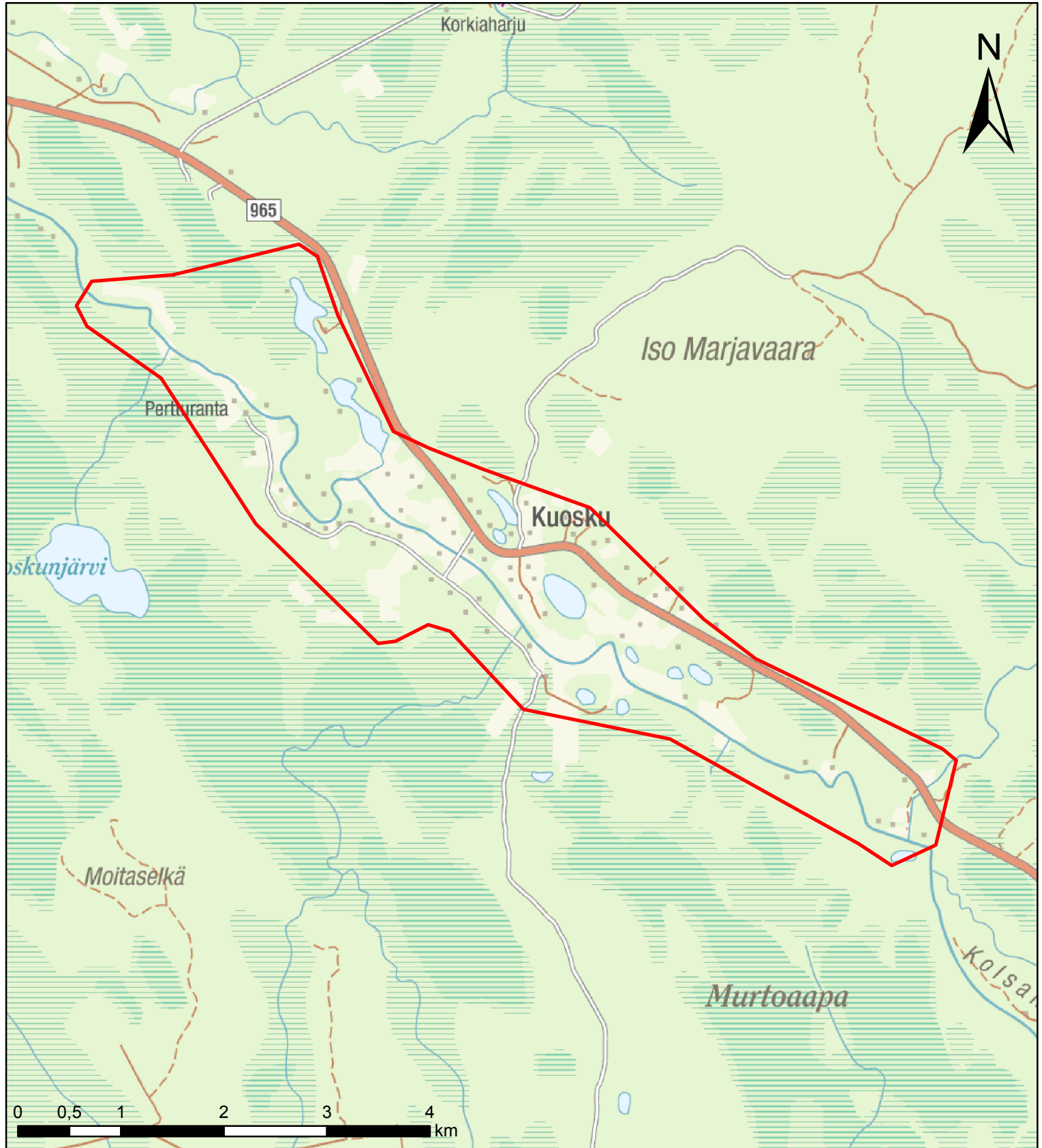
FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Sieräisten harjulammet

Tiedot haettu 26.5.2015

Kuoskun kulttuurimaisema

Kunta: Savukoski

Maakunta: Lappi

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Kuva: Mari Jaakonaho

161. Saijan kylämaisema

Saija on monimuotoinen ja pienipiirteinen jokivarsikylä, jonka maisemaa on hoidettu aktiivisesti. Alue on maakunnallisesti arvokas maisema-alue, jota ehdotetaan inventointien perusteella valtakunnallisesti arvokkaaksi.

Maakunta	Lappi
Kunta	Salla
Maisemamaakunta	Peräpohjola–Lappi
Maisemaseutu	Itä-Lapin tunturi- ja vaaraseutu
Pinta-ala	1 406 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 55 ha maatalousalueita: 187 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 1 018 ha rakennettuja alueita: 78 ha vesialueita: 68 ha

Luonnonpiirteet

Saijan kylä on syntynyt kumpuilevaan maastoon Kuolajoen ja Tenniöjoen yhtymäkohtaan. Alueen kallioperää luonnehtivat Keski-Lapin emäksiset ja helposti lohkeilevat liuskeet, joita halkovat pienet murros- ja siirroslinjat. Maisema-alueen pohjoisosassa kulkee Tenniöjoen suuntaisesti laajan basalttialueen raja, jonka eteläpuolella kallioperässä vuorottelevat vyöhykkeittäin useat kivilajit. Alueen korkeusvaihtelut ovat maiseman mäkisyydestä huolimatta suhteellisen pieniä. Maisema-alueen korkein kohta, Sarivaara, nousee noin 70 metriä Kuolajoen pinnan yläpuolelle. Sarivaaralla ja sen tuntumassa sijaitsevan Kukkuran rinteillä on noin 230–235 metrin korkeudella (mpy) Sallan jääjärven huuhtomia muinaisrantoja.

Kylän halki kulkee Tenniöjokivartta seuraileva Kolsanharju, joka jatkuu maisema-alueen ulkopuolella luodekaakkosuuntaisena katkonaisena harjujaksona. Saijan harjut kohoavat maastossa teräväpiirteisinä ja kapeina, noin 10 metrin korkuisina kannaksina. Harjujakson yhteydessä on joitakin suopohjaisia suppakuoppia. Harjumaastoa ja jokivarsia reunustavat laajat ja monin paikoin luonnontilaiset suot. Maisema-alueen pohjoisosissa Huutoaavan ja Kaita-aavan reunat ulottuvat kylän tuntumaan Tenniöjoen varteen. Etelässä aukeavat laajat Joutsenaavan ja Kaita-aavan suot. Kylän tuntumassa joitakin soita on ojitettu ja raivattu pelloiksi tai niityiksi. Alueen pellot ovat keskittyneet jokilaakson kapeisiin hienojakoisen maan vyöhykkeisiin. Vaara-alueilla maaperä on kivikkoista moreenia.

Tenniöjoki ja siihen laskeva Kuolajoki kuuluvat Kemijoen vesistöalueeseen. Vuolasvirtainen Tenniöjoki saa alkunsa Venäjän puolelta, josta se kulkee tunturi- ja suoalueiden läpi suhteellisen suoralinjaisena kohti Savukoskea. Mutkitteleva Kuolajoki kerää vetensä laajalta suoalueelta Saijan eteläpuolelta. Jokien valuma-alueella on vain vähän virtaamia tasaavia järviä, ja alueella on toisinaan rajuja kevättulvia. Jokien lisäksi maisema-alueella on joitakin pieniä suolampia sekä suoalueilta jokiin virtaavia puroja ja ojia. Harjualueella on huomattavia pohjavesivarantoja.

Kasvimaantieteellisesti alue edustaa Metsä-Lappia, jossa avariens metsien vallitsevana puulajina on lähes kaikkialla mänty. Paikoitellen metsissä kasvaa sekapuuna koivua ja kuusta. Alueen suot ovat tyypillisesti avoimia rimpinevoja, joiden laidoilla kohoavat puustoiset rämeet ja korvet. Suot ovat etenkin linnustollisesti arvokkaita.

Kulttuuripiirteet

Saijasta on löytynyt vanhoja pyyntikuoppia ja perimätiedon mukaan Saijan Lehtikoankentässä on sijainnut saamelainen asuinpaikka. Saijan seudun ensimmäiset asukkaat ja kulkijat ovat olleet Kuolajärven Lapin Tenniön siidaan kuuluneita metsälappalaisia. Uudisasutus saapui Saijaan vesistöjä pitkin 1700-luvulla, jolloin Saijaan perustettiin ainakin kolme taloa. Uudisasutuksen myötä myös saamelaiset omaksuivat maanviljelyyn perustuvan elintavan. Maanviljelyn ohella alueen asukkaita ovat elättäneet eräelinkeinot, kuten majava- ja peuran pyynti. Peuranpyynnin loppuessa 1800-luvulla poronhoidosta tuli alueelle tärkeä elinkeino.

1800-luvulla Saijan kylä laajeni jokivarsia pitkin Sarivaaraan, Kuolajokivarteen ja Tenniöjokivarteen. Jokivarret ovat tarjonneet karjatalouden kannalta tärkeitä niittyaloja, joita niitettiin 1960-luvulle saakka. 1930-luvulla kylän maankäyttöä muokkasi isojako, jonka myötä alueen peltoalat yhtenäistyivät. Samalla kylän tuntumasta kuivattiin muutamia soita.

Saija tuhoutui toisessa maailmansodassa kahteen kertaan, talvisodassa ja Lapin sodassa. Jälleenrakennuksen yhteydessä uudisrakennukset rakennettiin vanhoille talonpaikoille ja kylän asutusrakenne pysyi ennallaan. Sodat vaikuttivat kuitenkin alueen elinkeinotoimintaan, sillä porojen laiduntaminen loppui Venäjän puolelle jääneillä alueilla. Porotalouden vähenemisen myötä karjatalouden sekä pelto- ja niittyviljelyn merkitys kasvoi Saijassa huomattavasti.

Saijan asutus on keskittynyt harjujen alarinteille sekä jokien ja teiden varsille. Kylän keskus sijaitsee Tenniöjoen ja Kuolajoen yhtymäkohdassa Kaunisharjun kupeessa. Toinen huomattava asutuskeskittymä on Sarivaaran luoteispäässä rinteiden ja laakson yhtymäkohdassa. Saijan maisemassa onkin sekä jokivarsiasutuksen että rinnekylän piirteitä. Kylän vanhin asutus sijaitsee harjujen alarinteillä ja jokivarsilla. Kyläasutuksen ohella Saijan rakennettuun kulttuuriympäristöön kuuluvat välirauhan aikana rakennetut Salpalinjan tankkiesteet ja taistelurakenteet, joita sijaitsee Kolsanharjulla sekä Kukkuralla. Kylän kiintopiste on Kaunisharjulle 1950-luvulla rakennettu entinen työväentalo, Saija-pirtti.

Saijan elinkeinorakenteessa korostuu alkutuotanto. Kylässä on joitakin karja- ja porotiloja, ja alueen metsät ovat suurilta osin talouskäytössä. Kylässä on myös lammas- ja hevostaloutta. Saijan kylämaisemassa on säilynyt runsaasti laidunalueita ja lammashakoja, joita jatkuva laidunkäyttö pitää avoimina. Saijaan on perustettu maakunnallinen luonnonsuojelulain mukainen maisema-alue, jonka avulla kylän perinteistä elinkeinomaisemaa pyritään pitämään hyvässä kunnossa.

Maisemakuva

Saijan kylä sijaitsee maiseman solmukohdassa, jossa Tenniönjoki, Kuolajoki sekä Tenniönjokea myötäilevä harjujakso risteävät. Kylämaiseman taustalla kohoavat teräväpiirteiset harju- ja vaaraselänteet. Niiden väliin levittäytyvät luonnonpiirteiltään arvokkaat suo- ja jokilaaksot. Kylän länsipuolella avautuu linnustollisesti merkittävä Joutsenaavan–Kaita-aavan suoalue, joka on ollut vanhastaan kylän nautinta-alue. Alueen kallioperä sekä jäätikköjokien kasaamat muodostot antavat maisemalle vaihtelevan ja kumpuilevan muodon sekä avaran mittakaavan.

Saijan kylämaisemassa yhdistyvät vaaraselänteiden selkeät profiilit sekä kulttuurimaiseman pienipiirteisyys. Maisemassa on perinteisille asuinsijoille rakennettuja pihapiirejä, mutta rakennuskantaan kuuluu myös uudempia taloja ja maatiloja, jotka ryhmittyvät sekä jokivarsille että Sarivaaran rinteille. Avaria pihapiirejä ja niihin liittyviä viljelmiä rajaavat yksittäiset puuryhmät ja -rivit sekä metsänreunojen kuuset, haavat, pajut, pihlajat ja katajat.

Maanpinnan muotojen sekä avoimen ja suljetun tilan vaihtelu lisää kylämaiseman monimuotoisuutta. Kylän sydäimestä löytyy puustoisia ja selkeälinjaisia harjuja sekä tiheitä ja varjoisia laaksoja, mutta myös avointa vesipintaa ja jokivarren avaria peltöjä. Saijan kylässä on edelleen aktiivista maa- ja karjataloutta, joka pitää kylän vanhoja pello- ja laidunaloja avoimina. Alueelle on tehty kattava maisemanhoitosuunnitelma, jossa on kiinnitetty huomiota etenkin perinnebiotooppien hoitoon ja tienvarsien kunnostukseen.

Arviointi

Saijan kylä edustaa tyypillistä joenvarsiasutusta, jossa on myös rinneasutuksen piirteitä. Maiseman arvot liittyvät monimuotoiseen kylämaisemaan ja avoimena säilyneeseen maisemakuvaan. Kylässä on edustavaa jälleenrakennuskauden rakennuskantaa sekä aktiivisesti hoidettuja laidun- ja hakamaita. Saijaan on perustettu maakunnallinen luonnonsuojelulain mukainen maisema-alue vuonna 2007.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 2 kohdetta

Luonnonsuojelulain mukaiset maisema-alueet (maisemanhoitoalueet): Saijan maisema-alue (maakunnallinen)

SSA Soidensuojelualueet: Joutsenaavan–Kaita-aavan soidensuojelualue

HSO Harjujen suojeluohjelma: Kolsanharju

SSO Soidensuojeluohjelma: Joutsenaavan alue

KOS Koskiensuojelulla suojellut vesistöt: Kemijoen ja Tenniöjoen Yhtymäkohdan yläp. vesistö

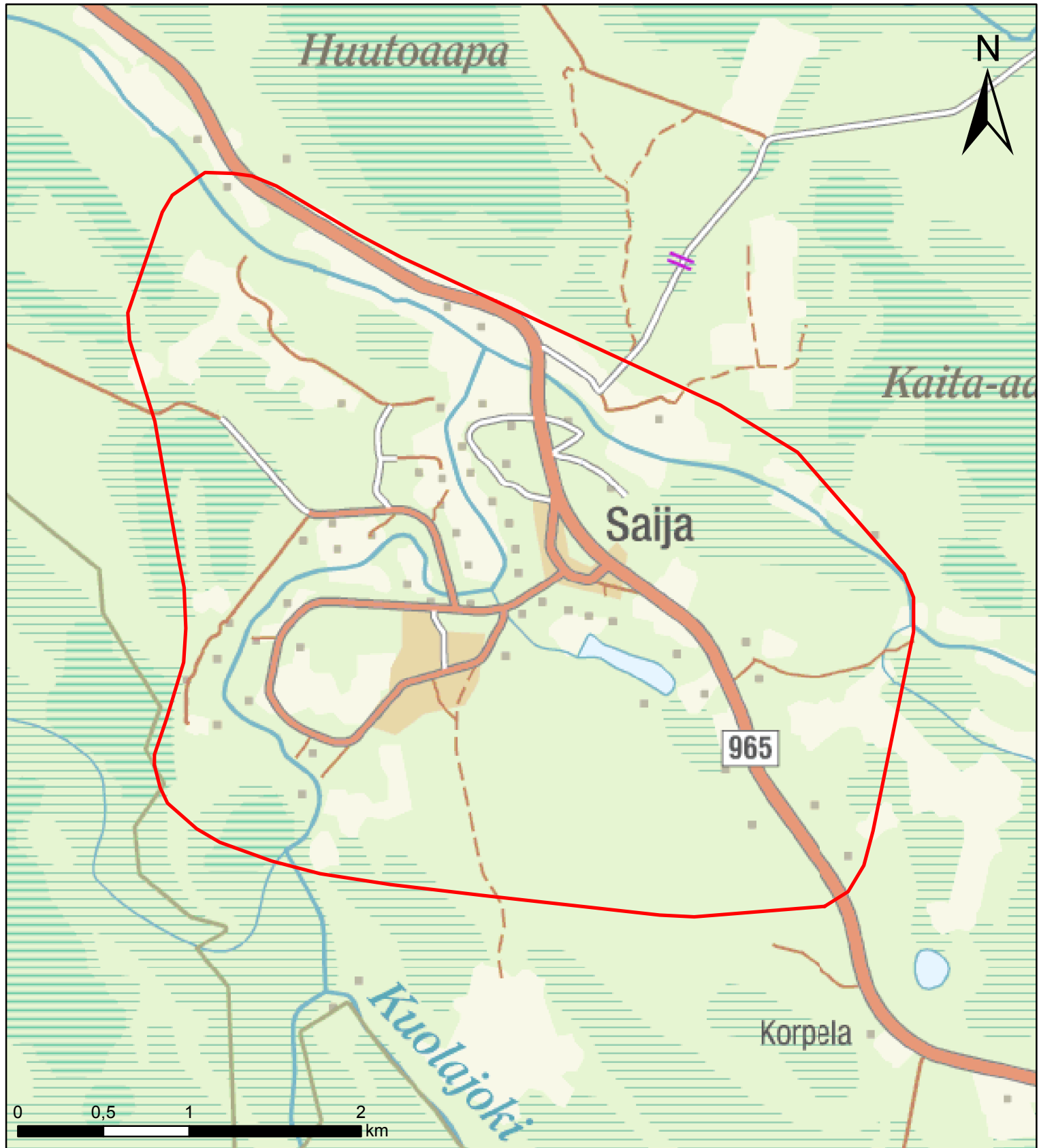
FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Joutsenaapa–Kaita-aapa

Tiedot haettu 26.5.2015

Saijan kylämaisema

Kunta: Salla

Maakunta: Lappi

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Kuva: Mervi Savolainen

162. Ounas- ja Pallastunturien maisemat

Ounas–Pallastunturin alue on sekä luonnonoloiltaan että kulttuurihistorialtaan merkittävää raja- aluetta, jossa sijaitsee yksi Suomen ensimmäisistä kansallispuistoista. Pallastunturit ovat valtakun- nallisesti arvokas maisemanähtävyys (Pallastunturit, VAMA 1995) ja Torassiepin kylä on valtakun- nallisesti arvokas maisema-alue (Toras-Sieppi, VAMA 1995). Uusi maisema-alue-ehdotus sisältää myös Ounastunturien alueen.

Maakunta	Lappi
Kunta	Enontekiö, Kittilä, Muonio
Maisemamaakunta	Peräpohjola–Lappi
Maisemaseutu	Länsi-Lapin tunturiseutu
Pinta-ala	61 221 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 6 537 ha maatalousalueita: 70 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 47 792 ha rakennettuja alueita: 284 ha vesialueita: 6 538 ha

Luonnonpiirteet

Ounas–Pallastunturin lähes 50 kilometriä pitkä etelä-pohjoissuuntainen tunturijono ulottuu Muonion Jerisjärveltä Hetan kirkonkylän tuntumaan. Pohjoisosassa maisema-aluetta hallitsee loivasti kumpuileva Ounastunturien jakso, joka nousee korkeimmillaan 723 metriin merenpinnan yläpuolelle. Ounastunturien korkeimpia tuntureita ovat Pyhäkero, Rautuvaara ja Outakka. Ounastunturien eteläpuolella kohoavat Pallastunturit jakautuvat kahdeksi erilliseksi ryhmäksi, joista pohjoisempi, Suastunturilta Nammalkuruun ulottuva ryhmä hahmottuu maisemassa Vuontisjärven ja Keräsjärven väliin puristuneena pitkänä ja kapeana selänteinä. Nammalkurun eteläpuolella kohoaa laaja korkeiden kerojen ryhmä, jonka korkein huippu, Taivaskero, nousee 807 metriin merenpinnan yläpuolelle. Pallasjärven lounaispuolella sijaitsee Lommoltunturin, Keimiötunturin ja Sarmaltunturin matalampi tunturiryhmä, joka laskeutuu Jerisjärven rantaan.

Alueen tunturit kuuluvat Länsi-Lapista Pohjois-Karjalaan ulottuvaan Svekokarelideista syntyneiden kvartsiittivaarojen ja -tunturien ketjuun. Kallioperän yleisimpiä kivilajeja ovat pohjoisessa liuskeinen kvartsiitti, konglomeraatti ja kiillegneissi, joista Ounastunturien runko muodostuu. Pallaskero, Taivaskero ja Lumikero muodostavat ympäristöineen kvartsiittista kallioperää halkovan, emäksisestä vulkaniitista, karsikivestä ja mustaliuskeesta koostuvan juonteen. Maisema-alueen eteläosissa vaihtelevat useat kivilajit. Alueen kallioperä on hyvin rikkonainen ja täynnä erikokoisia siirroksia, murreksia ja hirtoväyhykkeitä.

Maisema-alueen maaperä on tunturimaastolle luonteenomaisesti moreenivoittoista. Tunturien lakialueilla on paljon paljasta kalliomaata, tunturikankaita ja rakkaa. Tunturijonoa reunustavat idässä Ounasjokivarren laajat hiekka-alueet ja lännessä alavilta osiltaan soistuneet metsämaat. Tunturien ympärillä on myös paljon pieniä ja keskisuuria järviä. Korkeuserojen ja vaihtelevien kivilajien ansiosta alueen luonto on erittäin monipuolista. Ounas- ja Pallastuntureilta löytyvät kaikki pohjoiset metsäkasvillisuustyytit peräpohjalaisista kuusikoista ja Metsä-Lapin männiköistä Tunturi-Lapin koivikoihin ja puuttomiin paljakkoihin. Metsät ovat keskimäärin vanhoja ja niissä on runsaasti lahoppua. Tunturijonon jyrkillä itärinteillä metsänraja on noin 400 metrin korkeudessa ja länsirinteillä noin 100 metriä ylempänä.

Luonnonmaantieteellisesti Ounas–Pallastunturit sijaitsevat Peräpohjolan, Metsä-Lapin ja Tunturi-Lapin rajamailla. Tunturien lajistosta löytyvät lähes kaikki Pohjois-Lapissa esiintyvät lajit. Alueen suokasvillisuus vaihtelee rämeiden ja korprien vaatimattomista lajeista vaateliaisiin kalkinsuosijoihin. Alavampien kangasmaiden lajisto koostuu suureksi osaksi mustikasta ja puolukasta. Kosteissa ja ravinteikkaissa laikuissa sekä alarinteiden lehtoalueilla kasvillisuus on paikoitellen rehevämpää. Myös eläinlajisto on runsasta. Tunturijonon alueella esiintyy noin 150 lintulajia sekä erämaa-alueille tunnusomaista nisäkäslajistoa.

Maisema-alueen vesistöt ovat pääasiassa tunturien juurilla aukeavia järviä, joista suurimmat ja syvimmat ovat Pallasjärvi ja Jerisjärvi. Pienempiä järviä ovat muun muassa Vuontisjärvi, Saivojärvi, Keräsjärvi ja Keimiöjärvi. Tunturijono muodostaa selvärajaisen vedenjakajan, jonka länsipuolen vedet laskevat Siosjokea ja Pahajokea pitkin Muonionjokeen. Tunturien itäpuoliset vedet kulkevat Kemijokeen Ounasjokea pitkin. Alueen vesistöt ovat pitkälti karuja ja kirkasvetisiä. Maisema-alueen vesissä elävät muun muassa omavaraiset ja alkuperäiset harjus-, muikku-, kiiski- ja madekannat.

Kulttuuripiirteet

Ounas–Pallastunturin alueelta tunnetaan useita muinaisjäännöksiä. Esihistoriallisia asuinpaikkoja on löydetty eniten maisema-alueen eteläosassa sijaitsevan Pallasjärven länsirannalta. Asuinpaikkojen lisäksi rannoilla on runsaasti peuranpyyntikuoppia. Maisema-alueella on perinteisesti ollut saamelaisasutusta, mutta historiallisella ajalla sinne levisi suomalaisasutusta, kun uudisasukkaita hakeutui jokien latvavesien rikkaille riistamaille ja järville. Suomalaiset ja saamelaiset ovat perinteisesti asuneet elinkeinojensa ohjaamina osittain eri alueilla.

Ounastuntureiden lounaispuolella on yksinäinen Ruototunturin laki, jonka kautta kulki 1300-luvulla Kemin ja Tornion eli Uppsalan ja Turun hiippakuntaraja. Suomen toiseksi vanhin rajalinja on merkitty maastoon kivipyykein. Rajan tarkoituksena on ollut erottaa Länsipohjan ja Pohjanmaan pitäjät Lapinmaasta. Raja tunnetaankin Lapin ja lannan rajana vuodelta 1687. Samaa linjaa pitkin kulki Kemin- ja Tornion-Lapin raja vuonna 1786. Ounastuntureille yltää myös kolmen historiallisen lapinkylän raja-alue. Kylistä eteläisin oli Kemin-Lappiin kuulunut Kittilän lapinkylä, jonka pohjoispuolella sijaitsivat vierekkäin Tornion-Lapin lapinkylät Suonttavaara ja Peltojärvi. Nykyiset kuntarajat myötäilevät näitä vanhoja rajoja. Maisema-aluetta halkoo saamelaisten kotiseutualueen raja, joka kulkee Länsi-Lapissa Enontekiön kuntarajaa pitkin.

Maisema-alue on vanhaa saamelaisen poronhoidon talvilaidunalue, jonka maankäyttöoikeuksien historia on riitaisa. Venäjän, Norjan ja Ruotsin välisten rajasulkujen jälkeen 1800-luvun viimeisillä vuosikymmenillä suomalaiset talolliset pyrkivät valtaamaan porosaamelaisilta Ounas- ja Pallastunturien alueet Hetan tuntumasta Suastunturille sekä Lumi- ja Vuontiskerolle. Valtausta varten pystytettiin 83 kilometriä pitkä Ounaksen rengasaita, jota kutsutaan myös Kuolemanaidaksi ja Veriaidaksi. Saamelaiset häädettiin aidan rajaamalta alueelta pois pakkokeinoin. Aidan takia alueen lähes koko porokarja hävisi ensimmäisen maailmansodan aikana. Myöhemmin aita lahosi sijoilleen, mutta osa sen linjasta näkyy edelleen Pallas–Yllästunturin kansallispuiston rajalinjauksessa.

Poroelinkeinoilla on edelleen vankka sijansa kansallispuistossa, jonka alueella toimivat Alakylän, Kyrön, Muonion ja Näkkälän paliskunnat. Kansallispuisto on paliskuntien tärkeää laidun- ja vasomisaluetta. Puistossa on paljon poronhoitoon liittyviä rakenteita ja historiallisia kohteita. Pallastunturin Palkaskurussa, Pallaksen hotellin ja laskettelurinteiden tuntumassa, sijaitsee erotusaita. Myös Ounastunturin maisemista löytyy poronhoidon jälkiä. Rautuvaaran ja Ketomellan kylän välissä sijaitsevalle Kaarremaraston vaaralle on rakennettu erotusaita, jolle johtavat siulat erotuspaikan itäpuolella sijaitsevalta Piippovuoman suoalueelta. Maraston 1930-luvulta periytyvä aita on korjattu vasanmerkitysaidaksi.

Porotalouden lisäksi tunturien kupeessa on harjoitettu maa- ja karjataloutta, josta kertovat järvenrantojen pienet peräpohjalaista maanviljelyskulttuuria edustavat kylät. Etenkin Jerisjoen molemmiin puolin ryhmittynyt Torassiepin kylä on edustava rakennettu kulttuuriympäristö, jonka vanha rakennuskanta, pellot ja rantaniityt muodostavat toista maailmansotaa edeltänyttä aikaa kuvastavan, lähes museomaisen kokonaisuuden. Kotakorvan, Siepin ja Koskenniemen tilojen pihapiireissä on säilynyt rakennuksia 1800-luvun jälkipuoliskolta ja 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä. Kylän läpi virtaavan Jerisjoen varsilla sijaitsee kyläläisten vanha tervahauta. Jokirannassa on säilynyt tulvalatoja.

Vanhasta kalastuskulttuurista alueella kertoo edelleen kalastuskäytössä oleva Jerisjärven Keimiöniemi, joka on yksi Suomen Lapin historiallisesti tunnetuimmista ja parhaiten säilyneistä kalakentistä. Kalakenttä koostuu Keimiöniemen suoralla länsirannalla sijaitsevasta runsaan kymmenen hirsirakenteisen kalapirtin rivistä. Kenttärannan nykyinen rakennuskanta on osin 1800-luvulta. Pirttien ohella siihen kuuluu aittarakennuksia. Alueen kalastuksen historia ulottuu keskiajalle saakka, jolloin Tornion seudun asukkaat kalastivat Muonion järvillä. Jerisjärven kalastusoikeus kuului ikimuistoisena nautintana tietyille taloille, joilla oli oikeus rakentaa kalamajansa järven rannalle. Alkujaan kalapirtejä sijaitsi myös Jerisjärven saarilla.

Ounas- ja Pallastunturien alue on olennainen osa Suomen luonnonsuojelun historiaa. Ounas–Pallastunturin kansallispuisto perustettiin Suomen ensimmäisten kansallispuistojen joukossa vuonna 1938. Kansallispuistoa suunniteltaessa aluetta alettiin kehittää myös matkailukohteena. Vaellusreitti Pallakselta Hettaan linjattiin vuonna 1934, ja reitin varrella on nykyisin useita kämppejä ja taukopaikkoja. Matkailijoita palvelemaan rakennettiin Ounaskerolle vuonna 1937 hirsistä salvottu retkeilymaja ja Pallakselle vuonna 1938 funktionalistinen retkeilyhotelli. Sekä Ounaskeron maja että Pallaksen hotelli tuhoutuivat Lapin sodassa, mutta Pallakselle rakennettiin uusi hotelli vuonna 1948. Sen hirsirakenteisissa osissa on edelleen jäljellä alkuperäisiä jälleenrakennuskauden romanttisia piirteitä. Tie hotellille rakennettiin vuonna 1956. Tätä ennen matkailijat kuljetettiin Pallakselle porokyydillä Muoniosta. Nykyisin hotellin yhteydessä on laskettelurinne ja luontokeskus.

Maisemakuva

Ounas–Pallastunturin tunturi- ja kulttuurimaisema on luonnonoloiltaan ainutlaatuista maisemaa, johon liittyy monitasoisia kulttuurisia kerrostumia. Alueen maiseman rungon muodostavat komeat tunturit, jotka näkyvät pyöreä- ja paljaslakisina kauas ympäröiville metsä- ja suoseudulle. Paikalliset korkeuserot nousevat alueella jopa 500 metriin, ja tunturien itärinteet ovat pääsääntöisesti länsirinteitä jyrkempiä.

Paljailta keroilta avautuvat mittaamattomat näkymät suuripiirteiseen metsä- ja tunturimaisemaan, josta erottuvat useat vesistöt ja suot. Tunnetuimpia näköalapaikkoja ovat Taivaskero ja Keimiötunturi, mutta jylhiä luonnonmaisemia aukeaa muuallakin tiheän retkiverkoston varsilla. Alueella on myös vaikuttavia jyrkkäpiirteisten kurujen, hiekkakankaiden, jokilaaksojen ja järvien muodostamia pienmaisemia. Ounas- ja Pallastuntureita ympäröivät metsät ovat poikkeuksellisen vanhoja ja hyvin säilyneitä.

Ounas–Pallastunturin maisemissa sijaitsee lukuisia historiallisesti merkittäviä kulttuurihistoriallisia kohteita. Maisema-alue on osa vanhaa Kemin ja Tornion rajalinjaa, ja aluetta voi pitää saamelaisen poronhoitokulttuurin ja suomalaisen maanviljelyskulttuurin monikerroksisena kohtaamispaikkana. Poronhoitoon liittyviä raken-

teita alueella ovat poroaidat ja niihin liittyvät kämpät. Suomalaisesta uudisasutuksesta kertovat järvien rannoille sijoittuneet peräpohjalaiskylät ja kalastuskylät. Uusinta kerrostumaa alueen maisemassa edustavat matkailun rakenteet.

Arviointi

Ounas–Pallastunturin alue on sekä luonnonoloiltaan että kulttuurihistorialtaan merkittävää raja-aluetta. Tuntureilla ja niiden ympäristössä esiintyy tunturilajistoa sekä eteläistä lajistoa, ja alueen monimuotoinen metsäluonto on ainutlaatuista. Kulttuurisesti alueella ovat kohdanneet porosaamelainen kulttuuri ja suomalainen uudisasutus. Ounas- ja Pallastunturien tuntumassa on hyvin säilyneitä uudisasutukseen liittyviä maatalous- ja kalastuskylä sekä luonnonsuojelun ja matkailun historiasta kertovia kohteita. Alue on myös edelleen aktiivista poronhoitoaluetta. Pallastunturit on valittu yhdeksi Suomen 27 kansallismaisemasta.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 51 kohdetta

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY: Kemin ja Tornion vanhan rajan rajapyykit (Ruototunturi); Poroerotuspaikat ja -aidat (Kaarremarasto); Keimiöniemen kalamajat; Pallastunturin matkailuhotelli; Torasiepin kylä

KPU Kansallispuistot: Pallas–Yllästunturin kansallispuisto

AMO Vanhojen metsien suojeluohjelma: Mustakero; Ylläs–Pallas

HSO Harjunsuojeluohjelma: Kellotapulit

RSO Rantojensuojeluohjelma: Pallasjärvi

KOS Koskiensuojelulla suojellut vesistöt: Tornionjoen ja Muonionjoen sivuvesistöt; Ounasjoki sivujokineen ja Ounasjärveen laskevat joet

IBA Kansainvälisesti arvokkaat lintualueet: Pallas–Ylläksen tunturialueet

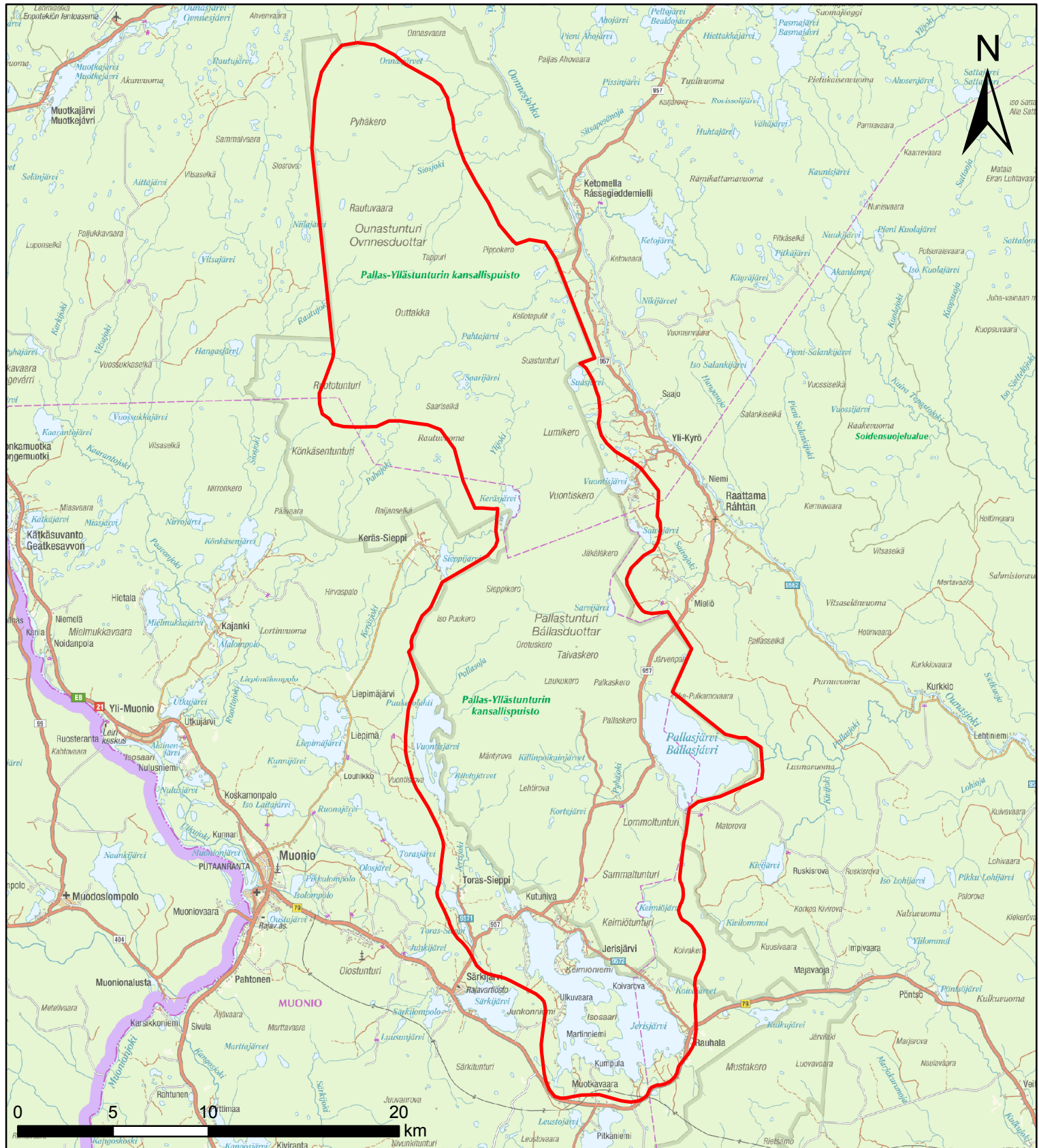
FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Tornionjoen ja Muonionjoen vesistö; Pallas-Ounastunturi; Ylläs–Aakenus

Tiedot haettu 26.5.2015

Ounas- ja Pallastunturien maisemat

Kunta: Enontekiö, Kittilä, Muonio

Maakunta: Lappi

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015

Čuovgagovva: Mervi Savolainen

162. Ovnnes- ja Bállasduoddara duovdagat

Ovnnes- ja Bállasduoddara guovlu lea sihke luonddudiliidis ja kulturhistorjjálaš dáfus mearkkašahtti rádjeguovlu, gos lea okta Suoma vuosttamuš álbmotmehciin. Bállasduoddarat leat riikkaviidos-aččat árvvolaš duovddaoainnus (Bállasduoddarat, 1995) ja Toras-Sieppi, 1995). Ođđa duovddaguovloevttohus sisttisoallá maiddá Ovnnesduoddara guovllu.

Eanagoddi	Lappi
Gielda	Eanodat, Gihttel, Muoná
Duovddaeaganagoddi	Nuorta-Lappi–Lappi
Duovddaguovlu	Oarje-Lappi duottarguovlu
Viidodat	61 221 ha, mas lavttabáikkít ja jalges jeakkit: 6 537 ha eanadoalloguovllut: 70 ha vuovddit sihke jalga guolbanat ja bákteeatnamat: 47 792 ha huksejuvvon guovllut: 284 ha čáhceguovllut: 6 538 ha

Luondduešvuodát

Ovnnes-Bállasduoddara lagabuid 50 kilomehtera guhkes mátta-davvi duottarráidu ollá Muoná Jerisjärvis Heahá kirkosiidda lahkasi. Davvioasis duovddaguovllu hálddaša njoaido bolnniiguin Ovnnesduoddara ráidu, mii badjána gitta 723 mehtera allodahkii mearadásis. Ovnnesduoddariid alimus várit leat Bassičearru, Rávdovárri ja Outtakka. Ovnnesduoddariid máttabeale Bállasduoddarat juohkásit guovtti sierra joavkun, main davit Suastunturis Nammalakuru rádjai olli joavku oidno duovdagis Vuottesjávri ja Keräsjärvi gaskii čárvasan guhkes ja seakkes čielgin. Nammalakuru máttabealde badjána viiddis čearuid joavku, man alimus čohkka, Taivaskero lea 807 mehtera allodagas meara dásis. Bállasjávri máttaoarjja bealde lea Lommoltunturi, Keimiötunturi ja Sammaltunturi vuollegut duottarjoavku, mii njiedjá Jerisjärvi gáddái.

Guovllu duoddarat gullet Oarje-Lappis Davvi-Gárjilii olli Svekokareliidain šaddan kvarcihttaváriid ja -duoddariid gehtegii. Báktevuodu dábálemos geadgešlájat leat davvin ráktolágán kvarcihtta, konglomeráhta ja geallogneaisa, mas Ovnnesduoddara rungu lea šaddan. Bállasčearru, Taivaskero ja Lumikero dahket birrasiinnis dahket bássalaš vulkanihtas, karsigeađggis ja čáhpesrávttus šaddan suona, mii ludde kvarcihtalaš báktevuodu. Duovddaguovllu máttaoasiin molsašuddet mánggat geadgešlájat. Guovllu báktevuoddu lea hui biedggus ja dievva sierrasturrosaš sirdosiid, moallanemiid ja fierdinavádagaid.

Duovddaguovllu eanavuoddu lea duottarduovdaga luonddu mielde eanaš moreana. Duoddariid alásguovlluin lea olu báljes bákteana, duottarguolbanat ja juovat. Duottarráiddu ravddas leat nuortin Ovnnesjohleagi viiddis sáttoguovllut ja oarjin vuollegut báikkiin muhtun oassái jeaggeluvvan vuovdeeatnamat. Duoddariid birra leat maiddái olu smávva ja gaskastuorra jávrrit. Allodaterohusaid ja molsašuddi geadgešlájaid dihtii guovllu luondu lea oalle mánggabealat. Ovnnes- ja Bállasduoddariin gávdnojit buot davvi vuovdesáttolašvuoda tiippat nu Nuorta-Lappi guossavuovddit, Vuovde-Lappi beahcevuovddit ja Duottar-Sámi soahkevuovddit ja muorahis báljes guovllut. Vuovddit leat gaskamearálaččat boarrásat ja dain lea valjit mieskamuurra. Duottarráiddu alla nuortavilttiin vuovderádjá lea sulaid 400 mehtera allodaga.

Luonddugeográfalaččat Ovnnes-Bállasduoddarat leat Nuorta-Lappi, Vuovde-Lappi ja Duottar-Sámi rájain. Duoddariid šlájain gávdnojit measta buot Davvi-Sámi šlájat. Guovllu jeaggesáttolašvuodta molsašuddá jekkiid ja mehciid gáibitmeahtun šlájain gitta gáibideaddji šlájaid mat dárbbasit kálkka. Vuollegut guolbbaeatnamiid šlájain dábálaččamusat leat sarrit ja jokna. Lávtas ja biebmorikkes dielkkuin sihke vuollevilttiid rohtoguovlluin šattolašvuodta lea báikkuid veahkadis. Maiddái guovllu eallišlájat leat valjit. Duottarráiddu guovllus leat sulaid 150 loddešlájá ja meahceguvlui mihtilmas njiččehasšlájat.

Duovddaguovllu čázadagat leat eanaš duoddariid vuolábeale jávrrit, main stuorimusat ja čiekŋalamosat leat Bállasjávri ja Jerisjärvi. Smávvit jávrrit leat earret eará Vuottesjávri, Sáivojávri, Keräsjärvi ja Keimiöjärvi. Duottarráidu dahká čielgarájalaš čáhcejuogana, man oarjjabeale čázit luitet Siosjoki ja Pahajoki mielde Muonájohkii. Duoddariid nuortabeale čázit johtet Giemajohkii Ovnnesjoga mielde. Guovllu čázadagat leat oalle roamššáš ja šerresčázát. Duovddaguovllu čáziin ellet earret eará iešbirgejeaddji ja originála soavvil-, máive-, giiske- ja njáhkánálit.

Kulturiešvuodát

Ovnnes-Bállasduoddara guovllus dovdat mánggaid dološbázahusaid. Ovdahistorjjálaš ássanbáikkiid leat gávdnan eanemus duovddaguovllu máttaoasi Bállasjávri oarjerájás. Ássanbáikkiid lassin gáttiin leat valjit godderokkit. Duovddaguovllus lea árbevirolaččat leamašan olu sámeássan, muhto historjjálaš áiggis dohko leavai suomelašássan, go ođđaássit ohcaledje jogaid gierragiidda rikkes fuoddoeatnamiidda ja jávrride. Suomelaččat ja sápmelaččat leat árbevirolaččat eallán ealáhusaideaset stivrema dihtii sierra guovlluin.

Ovnnesduoddara máttaoarjja bealde lea oktonas Ruotoduoddara aláš, man bokte lea johtán Giema ja Durdnosa dahjege Uppsala ja Turku bismágottiid rádjá 1300-logus. Suoma dássázii boarráseamos rádjalinnjá lea merkejuvvon eatnamii rádjegedggiiguin. Rájá mihttomearri leamašan earuhit Oarjebađa ja Nuortabađeatnama giliid Sámeeatnamis. Rájá dovdetge Lappi ja mátti rádján jagis 1687. Seammá linnjá mielde lea johtán Giema- ja Duortnos-Lappiid rádjá jagi 1786. Ovnnesduoddarii ollá maiddái golmma historjjálaš siidda rádjaguovlu. Giliin máttimus lei Giema-Lappii gullen Gihttela siida, man davábealde ledje Duortnos-Lappi siiddat Suovditvárri ja Bealdojávri. Dálá gielddarájat čuvvot dáid boares rájaid. Duovdda guovllu ludde sámiid ruovttuguovllu rádjá, mii johtá Oarje-Lappis Eanodaga gielddarájá mielde.

Duovddaguovlu lea boares sápmelaččaid boazodoalu dálveguohtunguovlu, man eanageavahanvuogitvuodaid historjjás leat olu riiddut. Ruošša, Norgga ja Ruota gaskasaš rádjegiddemiid

manjá 1800-logu manjmuš jahkeloguin suomelaš dálolaččat figge váldit boazosámiin Ovnnes- ja Bállasduoddariid guovlluid Heahtá lahkasis Suastunturii sihke Muohta- ja Vuottesčerrui. Váldima várás ceggejuvvui 83 kilomehtera guhkkosaš Ovnnesa riekkesáidi, maid gohčodit maiddái Jápmináidin ja Varraáidin. Sápmelaččaid vuojehedje áiddi ráddjen guovllus eret bággovugiiguin. Áiddi dihtii measta visot bohccot jávke vuosttas máilmmisoadi áigge. Manjnelis áidi mieskkai ceaggut, muhto oassi dan linnjás oidno ain Bállas-Ylläsduoddara álbmotmeahci rádjelinnjás.

Boazoealáhusas lea ain nana sadii álbmotmeahcis, man guovllus doibmet Alakylä, Kyrö, Muoná ja Neahčila bálgosat. Álbmotmeahcci lea bálgosiid dehálaš guohtun- ja guottehanguovlu. Álbmotmeahcis leat olu boazodollui gullevaš ráhkadusat ja historjjálaš čuožáhagat. Bállasduoddara Palkaskurus, Bállasa hotealla ja čierastallanluohká lahkasiin, lea bigálusgárdi. Maiddái Ovnnesduoddara duovdagiin gávdnojit boazodoalu luottat. Rávdovári ja Ketomella gili gaskkas Kaarremarasto várrái lea ráhkaduvvon bigálusgárdi, man sivilát stivrejit bohccuid Piippovuoma jeaggeguovllus. Marasto 1930-logu áidi lea divvojuvvon miessemearkunáidin.

Boazodoalu lassin duoddariid bálddas leat hárjehan eana- ja gussadoalu, mas mitalit jávregáttiid smávva Nuorta-Lappi eanadoallokultuvrra ovddasteaddji gilit. Eandalii Jerisjoki goappat beallai sajáiduvvan Torrasieppi gilli lea ovddasteaddji huksejuvvon kulturbiras, man boarráseamos huksenmáddodat, bealddut ja gáddeniittut dahket nuppi máilmmisoadi áiggegovvideaddji, measta musealágan oppalašvuoda. Kotakorpi, Sieppi ja Koskeniemi dáluid šilljobiriin leat seilon ráhkadusat 1800-logu loahpabealde ja 1900-logu álgogijagiin. Gili čada golgi Jerisjoki guoras lea gilálaččaid boares bihkkahávdi. Johkagáttis leat seilon dulveládu.

Boares guolástankultuvrras guovllus mitala ain guollebivdoanus lean Jerisjärvi Keimiöniemi, mii lea okta Suoma Lappi historjjálaččat dovdosamos ja buoremusat seilon guollegieddi. Guollegieddi šaddá Keimiöniemi njuolgo oarjegátti ráhpadis logi dimbbarguollebarta ráiddus. Gieddegátti dálá ráhkadusmáddosat lea oassái 1800-logus. Barttaid lassin dasa gullet áittit. Guovllu guollebivddu historjá ollá gaskaáiggi rádjai, goas Durdnosa guovllu olbmot guolástedje Muoná jávriid. Jerisjärvi guolástanvuoigatvuohta gulai dološmuitui vuodđuduvvi návddašuvuoigatvuohtan dihto dáluide, maiguin lei vuoigatvuohta hukset guollebarttaid dan jávrii gáddái, gos guolástit. Álggos guollebarttat ledje maiddái Jerisjärvi sulluin.

Ovnnes- ja Bállasduoddara guovlu lea dehálaš oassi Suoma luonddusuodjaleami historjjás. Ovnnes-Bállasduoddara álbmotmeahcci vuodđuduvvui Suoma vuosttas álbmotmehciid joavkkus jagi 1938. Álbmotmeahci plánedettiin guovllu ovddidišgohte maiddái turismabáikin. Vándardanmáddidja Bállasis Heahtái linjejuvvui jagi 1934, ja máddidja guoras leat mánggat barttat ja vuoiñastansajit. Turisttaid bálvaleami várás huksejuvvui Ovnnesčerrui jagi 1937 dimbariin cehkkojuvvon vándardanstohpu Bállasii jagi 1938 funktionalistalaš vándardanhotealla. Sihke Ovnnesčearu stohpu ja Bállasa hotealla bulle Lappi soadis, muhto Bállasii huksejuvvui ođđa hotealla jagi 1948. Dan dimbbarráhkadusas osiin leat ain originála ođdasiidhuksenáigodaga románntalaš sárgosat. Geaidnu hotellii ráhkaduvvui jagi 1956. Dán ovdal turisttaid fievrídedje Bállasii bohccuiguin Muonás. Dál hotealla oktavuođas lea čierastallanluohkká ja luondduguovddáš.

Duovddagovva

Ovnnes-Bállasduoddara duottar- ja kulturduovdda lea luonddudiliidis dáfus áidnalunddot duovdda, masa gullet mángga dási kultuvrralaš gearddádagat. Guovllu duovdaga runngu dahket finna duoddarat, maid jorba ja báljes alážat oidnojit guhkás birrasa vuovde- ja jeaggeguovlluide. Báikkálaš allodatearut loktet guovllus juobe 500 mehterii ja duoddariid nuortavielttit leat eanaš eanet ceakku go oarjevielttit.

Báljes čearuin leahkkasit mihtitmeahtun oidnosat stuorrasárgosaš vuovde- ja duottarduovdagii, mas earuha mánggaid čázadagaid ja jekkiid. Eanemus dovddus oainnusbáikkit leat Taivaskero ja Keimiötunturi, muhto rámsšas luondduduovdagat leahkkasit eará sajisge teahtá máddidjafierpmádaga guorain. Guovllus leat maiddái finna ceakkolágán skurččuid, sáttoguolbaniid, johkalegiid ja jávriid dahkan smávva duovdagat. Ovnnes-Bállasduoddara birrasa vuovddit lea earenoamáš boarrásat ja bures seilon.

Ovnnes-Bállasduoddara duovdagis leat olu historjjálaččat mearkkašahtti kulturhistorjjálaš čuožáhagat. Duovddaguovlu lea oassi boares Giema ja Durdnosa rádjelinnjá, ja guovllu sáhtá oaidnit sámi boazodoallokultuvrra ja suomelaš eanadoallokultuvrra mánggagardášaš deaivvadanbáikin. Boazodollui gullevaš ráhkadusat guovllus leat boazogárdit ja daidda gullevaš barttat. Suomelaš ođđaássamis mitalit

jávrriid gáttiide sajáiduvvan nuortalappiláš gilit ja guolástusgilit. Ođđaseamos gearddádat guovllu duovdagis leat turismma ráhkadusat.

Árvvoštallan

Ovnnes-Bállasduoddara guovlu lea sihke luonddudiliidis ja kulturhistorjjás dáfus mearkkašahtti rádjeguovlu. Duoddariin ja daid birrasis leat duottaršlájat ja mátta šlájat, ja guovllu mánggahámat meahcceluondu lea áidnalunddot. Kultuvrralaččat guovllus leat deaivvadan boazosámiid kultuvra ja suomelaš ođđaássan. Ovnnes- ja Bállasduoddara lahkasiin leat bures seilon ođđaássamii gullevaš eanadoallo- ja guolástangilit sihke báikkít, mat mitalit luonddusuodjaleami ja turismma historjjás. Guovlu lea ain aktiivvalaš boazodoalloguovlu. Bállasduoddarat leat välljejuvnon oktan Suoma 27 našunáladuovdagiin.

Unesco máilmmiárbečuožáhagat: 51 čuožáhaga

Riikkaviidosaččat mearkkašahtti ráhkaduvvon kulturbirrasat RKY: Giema ja Durdnosa boares rájá rádjegeađggit (Ruotoduottar); Bigálusgárdit ja -áiddit (Kaarremarasto); Keimiöniemi guollebarttat; Bállasduoddara turismahotealla; Torassieppi gilli

ÁME Álbmotmeahcit: Bállas–Ylläsduoddara álbmotmeahcci

AMO Boares vuvddiid suodjalanprográmma: Mustakero; Ylläs–Bállas

HSP Hárjjiidsuodjalanprográmma: Kellotapulit

GSP Gáttiidsuodjalanprográmma: Bállasjávri

GUS Guoikkaid-suodjalanlágain suodjaluvvon čázádagat: Duortnosjoga ja Muonájoga oalgečázádagat; Ovnnesjohka oktan oalgejogain ja Ovnnesjávraí golgi jogat

Riikkaidgaskasaččat árvvolaš loddečázit (IBA): Bállas–Ylläsa duottarguovllut

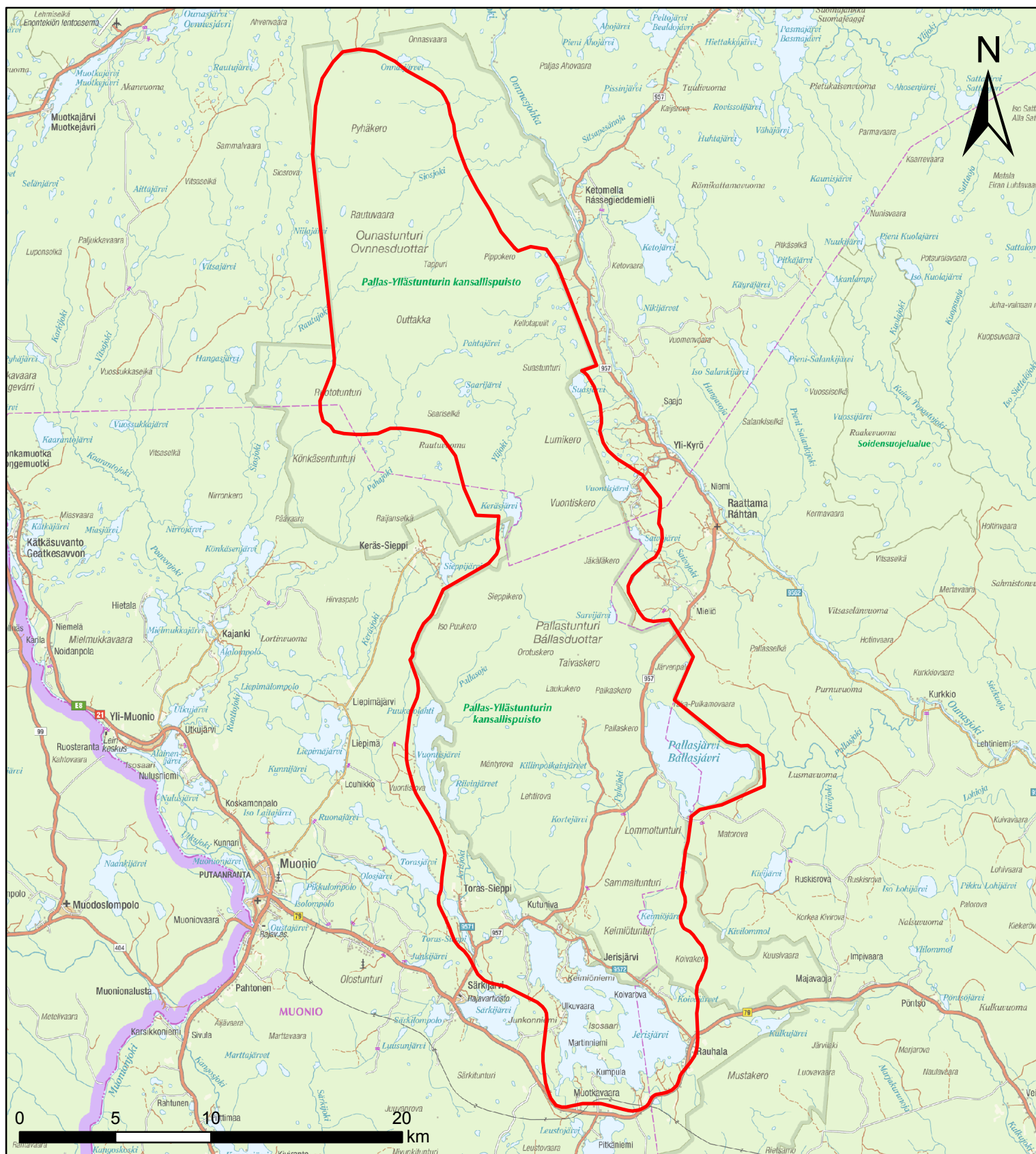
FI Natura 2000 -fierpmádahkii gullevaš guovllut: Duortnosjoga ja Muonájoga čázádat; Bállas-Ovnnesduottar; Ylläs-Aakenus

Dieđut vižžojuvvon 26.5.2015

Ovnnes- ja Bállasduoddara duovdagat

Gielda: Eanodat, Gihttel, Muoná

Eanagoddi: Lappi

 Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid ráddjenevttohus 2015

Kuva: Mari Jaakonaho

163. Puljun erämaakylä

Pulju on luontaistaloudesta ja sekataloudesta elävä pieni erämaakylä, jonka alueella on rikas arkeologinen kulttuuriperintö. Aluetta esitetään inventoinnin perusteella uutena kohteena valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi.

Maakunta	Lappi
Kunta	Kittilä
Maisemamaakunta	Peräpohjola–Lappi
Maisemaseutu	Aapa-Lapin seutu
Pinta-ala	1 746 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 553 ha maatalousalueita: 44 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 1 014 ha rakennettuja alueita: 28 ha vesialueita: 107 ha

Luonnonpiirteet

Puljun erämaakylää ympäröivät laajat suo- ja metsäalueet, joiden keskeltä nousevat vaihtelevankorkuiset vaarat ja tunturit. Kylän luoteispuolella kohoaa lähes 500 metriin (mpy) ulottuva Puljutunturi ja koillisen kaukomaisemassa siintävät Kätkä- ja Korsatunturit. Puljun eteläpuolella aukeavat keskikorkeudeltaan alavammat maat, joita luonnehtivat mittavat luonnontilaiset aapasuot. Maisema-alueen kallioperä koostuu kiillegneissistä ja -liuskeesta sekä vulkaniitista. Puljutunturit ovat osa Hetan kompleksin laajaa granodioriittialuetta. Alueen maaperässä vaihtelevat moreeni, turve ja aluetta pohjois-eteläsuunnassa halkovaksi harjuksi kasaantunut hiekka. Puljun kyläasutus on ryhmittynyt noin 20 metriä korkealle Puljunvaaran hiekkakummulle.

Kylän itäpuolella virtaa suorantainen Syvä Tepastojoki, joka laskee Ounasjokeen. Joki on kirkasvetinen, karu ja lähes luonnontilainen. Sille ovat ominaisia kiviset kosket sekä pieniksi järviksi laajenevat suvantokohdat. Puljunvaaran pohjoispuolella sijaitseva pieni Puljujärvi ja Saarilompolo ovat yhteydessä Syvään Tepastojokeen. Alueella on myös pieniä harjun kupeeseen syntyneitä suojärviä ja -lampia.

Puljun seudun metsäluonto on tyypillistä erämaista kuusimetsää. Kylä sijaitsee kuusen pohjoisella kasvurajalla. Sitä ympäröivillä tuntureilla kasvaa mäntyä ja tunturikoivua. Maisema-alue ulottuu osin Puljun erämaa-alueelle, jossa esiintyy pien- ja suurpetoja sekä metsäkanalintuja. Erämaa-alueen suurilla soilla pesii myös monia kahlaajia ja muita tyypillisiä suolintuja.

Kulttuuripiirteet

Pulju on vanhaa saamelaisaluetta, jolle uudisasutus on vakiintunut verrattain myöhään. Historiallisista pyyntielinkeinoista kertovat maisema-aluetta halkovalla harjujaksolla sijaitsevat lukuisat pyyntikuopat, joista yksi osuu nykyisen Puljun kylän alueelle. Kirkonkirjojen mukaan pysyvä uudisasutus tuli Puljuun 1700-luvun lopulla, jolloin raivattiin Puljunvaaran ensimmäiset peltoalat. 1800-luvulla Puljun ohi kulki Syvää Tepastojokea seurailut kullankaivajien reitti.

Pulju on pieni erämaakylä, joka säästyi syrjäisyytensä ansiosta Lapin sodan tuhoilta. Tiivistä rinneasutusta edustava kylä on säilyttänyt perinteisen rakenteensa hyvin. Valtaosa kylän tiloista ja pelloista on keskittynyt Puljuvaaran lämpimille etelärinteille, mutta peltoalaa on myös Puljujärven rannalla ja suoalueiden keskellä. Alueen rakennuskanta on pääosin sotien jälkeistä, mutta kylässä on myös muun muassa vanhoja aittoja. Puljun elinkeinorakenteen ytimen muodostaa metsästyksen, kalastuksen, maanviljelyyn ja poronhoitoon perustuva sekatalous, jossa kylää ympäröiviä eräalueita käytetään monipuolisesti hyödyksi. Asukkaita Puljussa on runsaat 20.

Pulju sijaitsi tiettömän taipaleen päässä vuoteen 1962 saakka. Tuolloin rakennettiin kylää halkova maantie Nunnasesta Tepastoon. Nykyisin alueella on jonkin verran kesäasutusta ja matkailutoimintaa, ja kylästä lähtee retkeilyreitti Puljutunturin erämaa-alueelle. Kylän ympäristössä kulkee myös opastettuja hiihtolatuja sekä moottorikelkkareitistö.

Maisemakuva

Puljun erämaakylän maisema-alue on pääosin rakentamatonta erämaata, jota hallitsevat suuret suot ja matalat tunturit. Puljutunturin etelä- ja pohjoispuolella levittäytyvät laajat suoaukeat, joista osa kuuluu Puljutunturin erämaa-alueeseen. Alueen asutus on keskittynyt Syvä Tepastojoen ja Puljujärven väliin Puljuvaaran hiekkaharjanteelle. Kylän asutusmaisema muodostuu muutamasta talosta.

Pulju on elinvoimaisena säilynyt kylä, jonka asukkaiden toimeentulo on perustunut maatalouden ja erätalouden yhdistelmiin. Alueen maisemassa on edelleen paljon karjatalouden jälkiä, kuten luonnonniittyjä, laidun-alueita ja karjasuojia. Puljun pellot ovat pieniä ja sirpaleisia, osin suomaasta raivattuja. Niiden keskellä on säilynyt joitakin vanhoja latoja.

Arviointi

Pulju edustaa luontaistaloudesta ja sekataloudesta elävää pientä erämaakylää, jonne uudisasutus on vakiintunut suhteellisen myöhään. Maisema-alueella yhdistyvät edustava suo- ja metsäluonto, vaikuttavat tuntu-

rinäkymät sekä pienimuotoiset maatalousympäristöt. Alueen arvoa lisää laaja arkeologinen kulttuuriperintö, saamelaishistoria ja kylän tuntumasta kulkenut kullankaivajien reitti.

Muinaisjäännösrekisteriin merkityt kohteet: 5 kohdetta

EMA Erämaa-alueet: Puljun erämaa

KOS Koskiensuojelulailla suojellut vesistöt: Ounasjoki sivujokineen ja Ounasjärveen laskevat joet

IBA Kansainvälisesti arvokkaat lintualueet: Lemmenjoki–Hammastunturi–Pulju

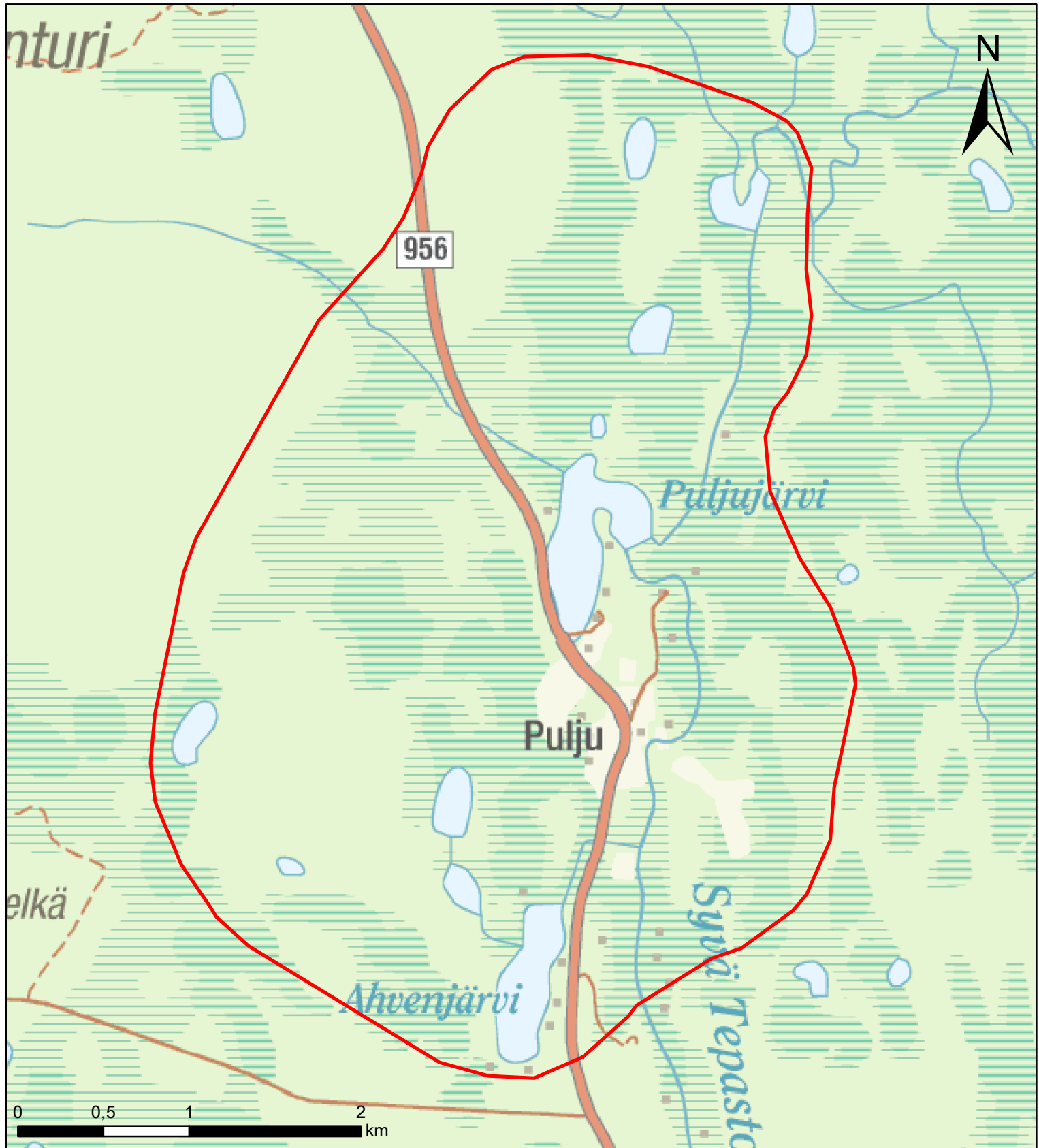
FI Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet: Puljun erämaa

Tiedot haettu 26.5.2015

Puljun erämaakylä

Kunta: Kittilä

Maakunta: Lappi

 Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajausehdotus 2015